T.C.
GENELKURMAY BAŞKANLIĞI
ANKARA

İSTİKLÂL HARBİ HATIRALARI
5 NCİ KISIM

SAKARYA'DAN İZMİR'E KADAR 1 NCİ KOLORDU

Yazan
Orgeneral İzzettin (ÇALIŞLAR)

Yayına Hazırlayanlar

Dr. Öğ. Yb. Zekeriya TÜRKMEN
Tar. Uzm. Alev KESKİN

Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları

ANKARA
GENELKURMAY BASIMEVİ
2007

KAPAK RESMİ: İzmir'e Giren Türk Birliklerinden Biri Kordonboyu'nda Yürüyüş Halinde (9 Eylül 1922).

KAYNAK: Kurtuluş, Kuruluş, Cumhuriyet, Ankara Ticaret Odası Yayınları, Mart 2003, s. 30.

ISBN: 975-409-423-3

NSN: 7610270330165

YAYIN KURULU BAŞKANI
Korg. Eyüp KAPTAN

YAYIN KURULU
Kur. Alb. Ramazan KONUK
Dr. Öğ. Yb. Zekeriya TÜRKMEN
Tar. Uzm. Alev KESKİN

SAYFA DÜZENİ
Redaksiyon Uzm. Melek ALKA

KAPAK TASARIMI
Ceyhan KURHAN

GENELKURMAY BASIMEVİ
YAYIN NUMARASI:

SUNUŞ

Sakarya'dan İzmir'e kadar 1 nci Kolordu adlı eser Orgeneral İzzettin (Çalışlar) tarafından dönemin Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak'ın emirleri doğrultusunda yazılmış ve 1 Aralık 1932'de 87 Numaralı Askeri Mecmuanın 28 nci sayısının eki olarak yayınlanmıştır.

Orgeneral İzzettin, kaleme aldığı bu eserde, Sakarya savaşından sonra Türk ordusunun Büyük Taarruz'a hazırlık dönemi ve taarruzun yapılışı ile Türk ordusunun İzmir'e giriş sürecini ayrıntılarıyla anlatmıştır. Kendisi de harekat sırasında 1 nci Kolordu komutanı olması dolayısıyla eserde geçen olaylar bizzat komuta kademesinin görüşlerini yansıtmaktadır. Bu da okuyucunun olayları daha geniş bir bakış açısından değerlendirebilmesine imkan tanımaktadır. Orgeneral İzzettin, eserin sonunda ayrıca bir değerlendirme yaparak Yunan ordusunun uğradığı Anadolu yenilgisinin nedenlerini askeri açıdan incelemiştir. Bu şekilde, Türk ordusunun büyük başarısına yer verilirken, aynı zaman dilimi içerisinde Yunan ordusunun hataları da göz önüne konularak ikili bir bakış açısı yakalanmıştır. Bu bakış açısı tarih yazımı bakımından eserin değerini bir kat daha artırmaktadır.

Eser günümüz Türkçe'sine çevrilirken birtakım yer adları, şimdiki karşılıkları ile, ya da bulunduğu yer itibarıyla dipnot şeklinde verilmiştir. Ayrıca eserde geçen komutanlara ait bilgiler de dipnotlara eklenmiştir.

Bu kitap, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Askeri Tarih Etüt Merkezi (ATEM)ne bağlı Askeri Tarih Şubesinde görevli Dr. Öğ. Yb. Zekeriya Türkmen ve Tarih Uzmanı Alev Keskin tarafından günümüz Türkçe'sine çevrilerek okuyucuların istifadesine sunulmuştur.

Eyüp KAPTAN
Korgeneral
ATASE Bşk.

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ
İÇİNDEKİLER III
BİYOGRAFİ - Orgeneral İzzettin ÇALIŞLAR V
İstiklal Harbi Hatıraları 5 nci Kısım Sakarya'dan İzmir'e Kadar 1 nci Kolordu 1
Eskişehir - Afyonkarahisar Hattındaki Düşmana Karşı Batı Cephesi Komutanının ve Yalnız Afyonkarahisar Bölgesindeki Düşmana Karşı 1 nci Ordu Komutanının Hareket Tarzı Hakkındaki Değerlendirme 9
26 Ağustos 1922 Taarruzu 42
27 Ağustos 1922 Günü Muharebesi (Kroki - 5) 55
28 Ağustos 1922 Günü Muharebesi (Kroki - 6) 61
29 Ağustos 1922 Günü Muharebesi (Kroki - 6) 65
30 Ağustos 1922 Günü Muharebesi (Kroki - 7) 70
31 Ağustos 1922 Günü Muharebesi 77
1 Eylül 1922 Günü Muharebesi 82
Uşak'ın Geri Alınması (Kroki - 8) 82
2 Eylül 1922 Günü (Kroki - 9) 89
3 Eylül 1922 Günü ve İzmir'e Kadar Takip (Kroki-9) 92
4 Eylül 1922 Günü 95
5 - 10 Eylül 1922 Günleri 97
İzmir'e Kadar Takip (Kroki - 9) 97
5 Eylül 1922 Akşamı Tümenler 98
6 Eylül 1922 Günü 98
8 Eylül 1922 Günü 100
9 Eylül 1922 Günü 101
Son Değerlendirme 105
DİZİN 111
KAYNAKLAR 117
EKLER 119

İZZETTİN ÇALIŞLAR

ORGENERAL

(1319-Sahra Top.2)

(1882-1951)

1882 yılında Yanya'da doğan İzzettin Çalışlar, Ataullah Beyin oğludur. 14 Şubat 1901'de girdiği Kara Harp Okulundan 1 Eylül 1903'te teğmen, Harp Akademisinden 26 Eylül 1906'da kurmay yüzbaşı olarak mezun olmuştur. Staj için 3 ncü Ordu emrine, 1 Ekim 1906 tarihinde 17 nci Seyyar Jandarma Alayı 1 nci Batarya Komutanı ve sonra 21 nci Alay 1 nci Tabur Komutan Vekili olarak atanmıştır. 14 Ekim 1908'de önyüzbaşı olmuştur. 13 Ocak 1909'da 3 ncü Ordu Karargâhında görev almış, Hareket Ordusunun 1 nci Mürettep Tümende kurmay başkan yardımcılığı yapmıştır. 19 Kasım 1910'da 3 ncü Ordu 21 nci Alay 4 ncü Tabur Komutanı, 16 Ocak 1911'de Üsküp Redif Tümeni Kurmay Başkanlığında, 23 Mart 1911'de 5 nci Kolordu 15 nci Nizamiye Tümeni Kurmay Başkanlığında, 27 Aralık 1911'de 5 nci Kolordu Kurmay Başkanlığında görev yapmıştır.

23 Temmuz 1913'te Fatih Redif Tümeni Kurmay Başkanlığına, 1 Eylül 1913'te Yozgat Redif Tümeni Kurmay Başkanlığına, 20 Aralık 1913'te 15 nci Nizamiye Tümeni Kurmay Başkanlığına, 4 Mart 1914'te Genelkurmay 3 ncü Şubeye atanmıştır. 12 Nisan 1914 tarihinde binbaşılığa terfi etmiştir.

9 Ağustos 1914'te Edirne Kalesi Komutanlığı Kurmay Başkanlığında, 11 Mart 1915'te 19 ncu Tümen Kurmay Başkanı, 16 Ağustos 1915'te Anafartalar Grubu Kurmay Başkanı, 21 Şubat 1916'da 16 ncı Kolordu Kurmay Başkanı olarak görevlendirilmiştir. 14 Eylül 1916'da yarbaylığa yükseltilmiştir. 16 Haziran 1917'de 2 nci Ordu Kurmay Başkanı olarak, 5 Kasım 1918'de Genel Karargah Kurmay Başkanlığına tayin edilmiştir.

1 Temmuz 1920 tarihinde Mudanya'ya gelerek Milli Mücadeleye katılmıştır. 24 Temmuz 1920'de 20 nci Kolordu Komutan Vekili, bu

Kolordunun lağvı üzerine 23 ncü Tümen Komutanı olarak atanmış ve Uşak'taki muharebelerde görev almıştır.

23 Eylül 1920'de 61 nci Tümen Komutanı olarak tayin edilmiş ve Birinci, İkinci Gediz, Kütahya, İkinci İnönü muharebelerine katılmıştır. 10 Ocak 1921 tarihinde albaylığa terfi etmiştir. 4 Mayıs 1921'de 1 nci Grup Komutanı, 15 Eylül 1921'de 1 nci Kolordu Komutanı olarak atanmıştır. Bu görevlerinde iken Eskişehir, Sakarya ve Başkomutan muharebelerinde bulunmuştur. 31 Ağustos 1922 tarihinde tümgeneral olmuştur. 9 Eylül 1922'den itibaren ek görev olarak İzmir Askerî Valisi, 23 Temmuz 1923'te İzmir Askerî Mahkeme Üyesi, 13 Ocak 1924'te Aydın Milletvekili olmuştur. 31 Kasım 1924'te milletvekilliğinden istifa etmiştir. 20 Haziran 1925'te 3 ncü Ordu Komutanı olarak atanmıştır. 30 Ağustos 1926'da korgeneral, 30 Ağustos 1930'da orgeneral olmuştur.

22 Kasım 1933'te 2 nci Ordu Komutanı olarak atanmış ve bu görevinde iken 20 Aralık 1939'da emekliye ayrılmıştır.[1]

1912-1913 Balkan, 1914-1918 Birinci Dünya ve 1919-1922 İstiklâl savaşlarına katılmıştır. Gümüş Liyakat Madalyası, 1913 yılında Balkan Savaşı'ndaki hizmetlerinden dolayı dördüncü rütbeden Mecidi Nişanı, 1915 yılında Arıburnu Muharebesi'ndeki hizmetlerinden dolayı Muharebe Gümüş Liyakat, Muharebe Gümüş İmtiyaz Madalyası, ikinci rütbeden Demir Salip Nişanı ve üçüncü rütbeden Merit Militer Madalyası, 1917 yılında Kafkas Cephesi'ndeki muharebelerde gösterdiği başarılardan dolayı üçüncü rütbeden Kılınçlı Mecidi Nişanı, 1921 yılında Muharebe Altın Liyakat Madalyası, 1923 yılında TBMM tarafından da İstiklâl Madalyası ve Takdirname ile ödüllendirilmiştir.[2]

Sivil hayatında 1939 yılında Aydın, 1940 yılında VI. ve VII. dönemlerde Muğla ve 1947'de VIII. Dönem Balıkesir Milletvekili olarak seçilmiştir.[3]

Orgeneral Çalışlar, 20 Ağustos 1951 tarihinde İstanbul'da vefat etmiş ve Edirnekapı Şehitliği'ne defnedilmiştir. Naaşı 25 Ekim 1988 tarihinde Devlet Mezarlığı'na nakledilmiştir.[4]

[1] MSB Arşiv Müdürlüğü, Şahsi Dosyası; Türk İstiklâl Harbi'ne Katılan Tümen ve Daha Üst Kademelerdeki Komutanların Biyografileri, Gnkur. ATASE Bşk.lığı Yayınları, Ankara, Gnkur. Basımevi, 1989, s. 220-222.
[2] MSB Arşiv Müdürlüğü, Şahsi Dosyası.
[3] Cepheden Meclise, MSB Yayınları, Ankara, 1999, s. 129.
[4] Türk İstiklâl Harbi'ne Katılan Tümen ve Daha Üst Kademelerdeki Komutanların Biyografileri, s.220-222.

İSTİKLÂL HARBİ HATIRALARI

5 NCİ KISIM

SAKARYA'DAN İZMİR'E KADAR 1 NCİ KOLORDU

9 Eylül 1921'de Sakarya nehrinin doğusunda Yunan ordusuna karşı başlayan Batı cephesinin karşı taarruzu, Adalar denizi[5] sahillerinde ve Meriç sularında atlarımızı sulayıncaya kadar, yani düşman ordusunun tek bir ayağı mukaddes topraklarımızda kalmayıncaya kadar devam etmişti. Bununla beraber bu karşı taarruz tam bir sene sürdü. Taarruz 9 Eylül 1921'de başladı, 9 Eylül 1922'de Batı Anadolu'nun incisi olan güzel İzmir'e girildi.

Sakarya Meydan Muharebesi, yalnız düşmanın büyük emellerinin gerçekleşmesi konusunda hayal kırıklığı yaşaması ve geri çekilmesiyle sonuçlanmakla kalmadı, Türk ordusuna işgal altındaki memleketi bir sene içinde tamamen düşmandan temizleme gücünün oluşmasına da neden oldu.

Sakarya'nın batısına çekilen Yunan ordusu, sıklet merkezi Porsuk çayı güneyinde olmak üzere toplu ve kuvvetli bir vaziyet almıştı. Bu orduyu Sakarya'yı geçerek tazyik edip Yunanlılara karşı bir başarı elde etmek çok güçtü. Bundan dolayı, Eskişehir yönünde geri çekildiği takdirde önleyecek ve Sakarya'nın batısında durduğu takdirde güney kanadından yan ve gerilerini tehdit edecekti. Bu nedenle Batı cephesi 2 nci Kolordu ve 5 nci Süvari Kolordusuyla Sakarya'nın güneyinden ve 1, 3, 4 ncü Kolordularla Sakarya'nın cephesinden tazyik ve takip etmek planını uygulamıştı.

Yeni teşkilata göre Batı cephesi, dört piyade ve bir süvari kolordusu ile bağımsız tümenlerden oluşmuştu. Üçer tümenli 1 nci, 2 nci, 3 ncü, 4 ncü Kolordularla 5 nci Süvari Kolordusu, 6 ve 8 nci Bağımsız Piyade Tümenleri ve Kocaeli Grubu (Mürettep Tümen) Batı cephesinin yeni kuruluşunu oluşturmuştu.

1 nci Kolordu 15 nci Tümen (Yarbay Naci Bey[6]), 23 ncü Tümen (Yarbay Halis Bey[7]), 57 nci Tümen (Albay Mümtaz Bey[8])den oluşuyordu.

---

[5] Adalar Denizi: Ege denizi (Çevirenin notu)

[6] Korgeneral Ahmet Naci Tınaz (1320-P.3) 1882 yılında Serfice'de doğmuştur. 1904'te Harp Okulundan teğmen, 1907'de Harp Akademisinden Kurmay Yüzbaşı olarak mezun olmuştur. 1911-1912 Osmanlı - İtalyan savaşı, Balkan savaşları, Birinci Dünya Savaşına katılmıştır. 1921 yılında istiklal savaşına katılarak Batı Cephesi Komutanlığı ve 15 nci Tümen komutanlığı yapmıştır. 1924 yılında 6 ncı Kolordu komutanlığı ve ek görev olarak Sivas Valiliğini yürütmüştür. 1927-1929 yılları arasında MSB'nin çeşitli kademelerinde görev almıştır. 1930 yılında korgeneral olmuş ve 4 ncü Kolordu Komutanlığı görevini yürütmüştür. 1935 yılında Jandarma Genel Komutanı olmuştur. 29 Aralık 1938 tarihinde emekliye ayrılmıştır. 25 Kasım 1964 tarihinde vefat etmiş ve Ankara Cebeci Askeri Şehitliğine defnedilmiş, 30 Ağustos 1988 tarihinde Devlet Mezarlığına nakledilmiştir. (Necati Ökse-Nusret Baycan-Salih Sakaryalı; Türk İstiklal Harbi'ne Katılan Tümen ve Daha Üst Kademelerdeki Komutanların Biyografileri, Ankara, Genelkurmay Basımevi, 1989, s.226-227)(Ç.N.)

[7] Korgeneral Ömer Halis Bıyıktay (1321-P.44) 1883 yılında Erzincan'da doğmuştur. 1905 yılında Harp Okulunu Teğmen, 1914'te Harp Akademisinden Yüzbaşı olarak mezun olmuştur. 1911-1912 Osmanlı - İtalyan savaşı, Balkan Savaşları, Birinci Dünya Savaşı ve İstiklal Savaşına

Kolordu, 14 Eylül'de Köseler[9] geçidinden Beylikkapısı'na (Beylikahırı[10]) kadar olan Sakarya bölgesinde bulunuyordu. (Kroki-1). Bunun kuzeyinde 3 ncü Kolordu ve güneyinde 4 ncü Kolordular bulunuyordu. 15 ve 57 nci Tümenler ilk defa emrim altına giriyordu. Sakarya Meydan Muharebesinin sol kanadında komuta ettiğim 5 nci ve 24 ncü Tümenler, kolordu teşkilatı sebebiyle lağvedilmişlerdi. 9 ncu Tümen de lağvedilen tümenler arasındaydı.

Karargâhını Basri köyünde[11] kuran kolordu, 23 ncü Tümeni Sarışaban, Köseler bölgesinde Porsuk kuzeyinden Ömerler[12] yönünde hareket etmek üzere, 57 nci Tümeni Yassıhüyük[13] bölgesinde (Gordion) Bebi üzerinden Sazılar[14] yönünde ilerlemek üzere ve 15 nci Tümeni Ezineli bölgesinde Beylikköprü'den[15] Melekköyü yönünde ilerlemek için tertip etmişti.

Beylikköprü tahrip edildiğinden Porsuk güneyine geçmek için bir geçit yoktu. Sakarya nehri dar olmakla birlikte batak bir zemini olduğundan ne atlı ve ne de piyadenin geçmesine uygundu. Buralardan ancak köprü ve sal yapmakla geçilecekti. Yalnız Porsuk kuzeyine geçmek için Köseler geçidi uygun durumdaydı.

1 nci Kolordu karşısında Yunanlıların Porsuk kuzeyinde bir tümen kadar kuvvetleri bulunduğu gibi, Beylikköprü'nün batı sırtlarında da Sazılara kadar olan yerde önemli kuvvetleri görünüyordu. Bebi civarında yüzerek geçirebildiğimiz keşif kolları ilerleyemeyerek geri döndüler. Daha sıkı bir keşif yapmak ve bir köprübaşı oluşturmak amacıyla 23 ncü Tümenden bir batarya ile takviye edilen iki tabur Köseler geçidinden geçirildi. 57 nci Tümenden de

---

katılmıştır. İstiklal savaşında 1920 yılına kadar 20 nci Kolordu Kurmay Başkanlığı, 1920 yılında 172 nci Piyade Alay Komutanlığı, 1920-1924 yılları arasında 23 ncü Tümen komutanlığı görevlerini yürütmüştür. 1924-1929 yılları arasında MSB'nin çeşitli kademelerinde görev almıştır. 1929'da 3 ncü Tümen Komutanlığı, 1933 yılında Genelkurmay Eğitim Dairesi Başkanlığı yapmıştır. 1934 yılında korgeneral olmuş ve İstanbul komutanı olarak hizmet etmiştir. 25 Ağustos 1935 tarihinde görevde iken vefat etmiş ve İstanbul-Edirnekapı şehitliğine defnedilmiş, 25 Ekim 1988 tarihinde Devlet Mezarlığına nakledilmiştir. (a.g.e., s.242-244)(Ç.N.)

[8] Albay Hasan Mümtaz Çeçen (1309-P.99) 1874 yılında İstanbul'da doğmuştur. 1893 yılında Harp Okulundan teğmen olarak mezun olmuştur. 1911-1912 Osmanlı-İtalyan, Balkan, Birinci Dünya ve istiklal Savaşlarına katılmıştır. 1920 yılında 57 nci Tümen Komutanlığı, 1922 yılında MSB emrinde ve Doğu Trakya Jandarma Bölge Müfettişi, 1923 yılında MSB'De 2 numaralı Askeri Mahkeme üyeliği yapmıştır. 25 Şubat 1931 tarihinde emekli edilmiştir. 3 Kasım 1941 tarihinde vefat etmiş ve İstanbul Beylerbeyi Küplüce mezarlığına defnedilmiş, 27 Eylül 1988 tarihinde Devlet Mezarlığına nakledilmiştir. (a.g.e., s.32-33)(Ç.N.)

[9] Köseler: Uşak ili, Eşme ilçesine bağlı köy (Türkiye Mülki İdare Bölümleri, Belediyeler, Köyler, T.C. İçişleri Bakanlığı İller İdaresi Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2002, s.540) (Ç.N.)

[10] Beylikahır: Eskişehir ili, Mihalıççık ilçesine bağlı köy (Köylerimiz, İçişleri Bakanlığı İller İdaresi Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1968, s.93).(Ç.N.)

[11] Basri köyü: Ankara ili, Polatlı ilçesine bağlı köy (Türkiye Mülki İdare Bölümleri, Belediyeler, Köyler, TC İçişleri Bakanlığı İller İdaresi Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2002, s.75)(Ç.N.)

[12] Ömerler: Ankara ili, Polatlı ilçesine bağlı köy (a.g.e., s.76) (Ç.N.)

[13] Hassıhüyük: Ankara ili, Polatlı ilçesine bağlı köy (Köylerimiz, s. 548) (Ç.N.)

[14] Sazılar: Ankara ili, Polatlı ilçesine bağlı köy (Türkiye Mülki İdare Bölümleri, Belediyeler, Köyler, TC İçişleri Bakanlığı İller İdaresi Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2002, s.76) (Ç.N.)

[15] Beylikköprü: Ankara ili, Polatlı ilçesine bağlı köy (a.g.e., s.76) (Ç.N.)

Yassıhüyük bölgesinde yerleştirilen tümen topçusu tarafından himaye edilmek üzere Bebiköyü karşısında basit ve ilkel bir iki sal yapılarak iki bölük kadar geçirildi. Beylikköprü'nün tamirine çalışılmış ise de düşman ateşleri karşısında başlangıçta başarı sağlanamamıştı.

Köseler geçidinden geçen 23 ncü Tümen Müfrezesinin ileri hareketi dört taburluk bir düşman kuvvetinin Ömerler'den ilerlemesi üzerine durdu ve iki kuvvet arasında muharebe başladı.

Bebi'ye ilerleyen iki bölük ise Ağıl üzerinden karşı taarruza uğradı. Bu bölükler iyi bir şekilde direndilerse de gerideki salların ilkel ve basit olması nedeniyle takviye edilemediklerinden geriye alındı. Yassıhüyük'teki topçunun düşmana karşı yaptığı durdurma ateşleri sayesinde kısım kısım Sakarya'nın doğusuna geçirildi. Bununla beraber gerek Köseler'de gerek Bebi'de biraz zayiat verildi. Bu hareket ile düşmanın Sakarya'nın batısında geçit hareketimizi engelleyecek kadar kuvvetli bulunduğu anlaşılıyordu. Daha fazla araç toplayarak daha çok ve mükemmel sallarla Beylikköprü'nün tamiri için hazırlıklarla meşgul olduk.

Beylikköprü'nün tamiri tamamlandıktan sonra kolordu 15 nci Tümeniyle Beylikköprü'den geçerek ilerledi. Düşman Eskişehir yönünde çekilmeye devam etti. Kolordu Porsuk güneyinden demiryoluyla Melekköyü arasından ilerleme emri aldığından, 15 nci Tümenden sonra 23 ncü Tümen de Beylikköprü'yü geçerek 15 nci Tümeni takip etti. 57 nci Tümen ise Bebi bölgesinde yaptığı sallardan ve kısmen de yine Beylikköprü'den geçerek Sazılar yönünde ilerledi.

Kavuncu köprüsünden ilerleyen 4 ncü Kolordu, Sivrihisar yönünde yürüyordu. Bu kolordu, 1 nci Kolordunun ilerisinde bulunuyordu. Düşman Sakarya'nın batısında muharebe kabul etmeyerek Eskişehir yönünde geri çekilmeye devam etti. Bu nedenle cephe komutanlığı sıklet merkezini kademe kademe güneyde (Afyonkarahisar-Aziziye[16]) bölgesine almaya devam ettiğinden 1 nci Kolordu da müteakip yürüyüşlerle Sakarya güneyinde Çandır[17] bölgesine intikal etti. Hava yağmurlu ve yollar çok çamurlu olduğundan yürüyüş zorlaşmıştı. Birliklerin çadırları bulunmadığından geceleri yağmur altında ve açıkta geçiriliyordu. Güzergah üzerinde ve yakınında işgale uğramış ve yanmış köylerden çok az yararlanabiliyorduk. Sakarya'dan Çandır bölgesine kadar yiyecek içecek sıkıntısı çekiyorduk. Bölgede bir şey bulma imkanı yoktu. Çandır bölgesine geldikten sonra yiyecek içecek sıkıntısı biraz azaldı. Çandır bölgesi köyleri zengin ve büyük çoğunluğu göçmen ve Tatar köyleri idi. Burada satın almak suretiyle ve % 40 usulüyle zahire sağlıyorduk. Değirmenler de çok olduğundan un ve ekmeği

[16] Aziziye: Afyonkarahisar iline bağlı ilçe merkezi Emirdağ kasabasının 1932 yılı öncesinde taşıdığı ad. (Bilge Umar, Türkiye'deki Tarihsel Adlar; ANKA Ofset A.Ş., İstanbul 1993, s.145) (Ç.N.)

[17] Çandır: Eskişehir ili, Sivrihisar ilçesine bağlı köydür. (Türkiye Mülki İdare Bölümleri, Belediyeler, Köyler, T.C. İçişleri Bakanlığı İller İdaresi Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2002, s.240).

kolayca temin edebiliyorduk. Kolordu bu bölgede bir hafta kadar kalmış ve Sakarya güneyi-Hüsrevpaşa (hariç) bölgesini örtme görevini almıştı. Düşman Seyitgazi ve güneyinde yerleşmiş ve tahkimat faaliyetine başlamıştı. Yalnız keşif faaliyeti oluyordu, ben de Belpınar [18]-Balağıl-Karakaya[19] bölgesini seçtim ve tahkimatını başlattım.

Daha güneyde 2 nci Kolordu Bayat[20] - Bolvadin[21] bölgesinde idi. 8 nci Tümen Güzelimdağı'nda tutuştuğu muharebede düşmana destek kuvvet geldiğinden Afyonkarahisar'a girmeyi başaramadı.

Düşman, Afyon'un doğusunda Güzelimdağı'nda ve Afyon'un güneyinde Kalecikler bölgesinde yerleşerek önemli ölçüde tahkimat yapmaya başladı. Böylece Yunan ordusu Eskişehir ve Afyon'u arkasına alarak Bursa ve İzmir yönlerini kapamak üzere esaslı bir cephe oluşturmuştu. Bu cephe de genel olarak Porsuk kuzeyinde Bozdağ ve güneyinde Ağapınar[22] – Eskişehir – Kırgızdağı – Seyitgazi tepesi-Kümbetözü'nün batısı – Kazuçuran – Güzelimdağı – Kalecik - Afyon güneyinde Tilkikırıbeli genel hattında bulunuyordu. Söğüt - İznik hattında bağımsız alaylar ve 11 nci Tümen; Çivril[23]- Çal - Sarayköy bölgesinde de bağımsız alaylar bulunuyordu.

Batı cephesi kolorduları, menzil ve iaşe sebepleriyle de güneye kaydırırken Yunanlar da harekatımıza tabi olarak daima Afyon bölgesinde kuvvetlerini toplamaktaydı. En sonunda 3 ncü Yunan Kolordusu (3, 6, 10, 11 nci Tümenler ve Bağımsız Tümen) Eskişehir bölgesinde, 1 nci Yunan Kolordusu (1, 4, 5, 12 nci Tümenler) Afyonkarahisar bölgesinde toplanmış ve bunların arasında da 2 nci Yunan Kolordusu (7, 9, 13 ncü Tümenler) bulunuyordu. 2 nci Yunan Tümeni ve Süvari Tümeni de Uşak'ın güneyine geçmişti.

1 nci Kolordu Çandır bölgesinden Aziziye bölgesine nakledildi. Aynı zamanda 4 nci Kolordu Sivrihisar'dan Çandır bölgesine ve 3 ncü Kolordu da Porsuk kuzeyinden Sivrihisar bölgesine geçirilmişti.

Aziziye ve Bayat'ın batısındaki Eğerlidağ'dan itibaren Akarçay'a kadar 2 nci Kolordu cephe kurmuş ve düşmanla temasta kalmıştı. 1 nci Kolorduya Hüsrevpaşa bölgesinin örtme ve ele geçirilmesi görevi verilmişti. Bu bölgede kolordu ve tümen süvari bölükleriyle Yapıldak[24] bölgesinde düşmanla temas sağlanmıştı. Gediz istikametinde sürülen subay keşif kollarımız düşmanın daima güneye doğru hareket halinde birliklerinin mevcudiyetini haber vermekteydiler.

---

[18] Belpınar: Eskişehir ili, Çifteler ilçesine bağlı köydür. (a.g.e., s.238)
[19] Karakaya: Eskişehir ili, Sivrihisar ilçesi, Kaymaz bucağına bağlı köydür. (a.g.e., s.240)
[20] Bayat: Afyonkarahisar iline bağlı ilçe. (a.g.e., s.47)
[21] Bolvadin: Afyonkarahisar iline bağlı ilçe. (a.g.e., s.47)
[22] Ağapınar: Eskişehir iline bağlı köydür. (a.g.e., s.236)
[23] Çivril: Denizli iline bağlı ilçe. (a.g.e., s.188) (Ç.N.)
[24] Yapıldak: Eskişehir ili, Seyitgazi ilçesi, Kırka bucağına bağlı köy. (a.g.e., s.239)

Kolordu, Aziziye bölgesinde kaldığı müddetçe bazı mevzileri kontol edip seçerek tahkimat yapmıştı.

Bundan sonra Batı cephesinde yeni bir komutanlık olan 1 nci Ordu kurulmuştu. Ordu komutanlığına Ali İhsan Paşa[25] tayin edilmiş ve 1 nci Ordu karargâhı Bolvadin'de kurulmuştu. Bu ordu emrine 1 nci, 2 nci, 4 ncü Kolordularla 5 nci Süvari Kolordusu ve Afyon güneyindeki 8 nci ve 6 ncı Tümenler de verilmişti. 3 ncü Kolordu ve Kocaeli Grubu doğrudan cephe emrinde bulunuyordu.

Kısa bir süre sonra 1 nci Ordu Akçay'ın güneyine Çay bölgesine nakledildi. Bu nakille 1 nci Kolordu Çay'ın batısında, Akarim bölgesinde ve 4 ncü Kolordu da Çay'ın doğusunda İshaklı[26] bölgesinde toplandı. Akarçay'ın kuzeyinde de 2 nci ve 3 ncü Kolordular kalarak bunlardan da 2 nci Ordu kuruldu. Daha sonra kurulan 16 ve 17 nci Tümenlerle 4 ncü Kolordu teşkil edilmiş ve Batı Cephesi şu tertibi almıştı:

Kocaeli bölgesinde doğrudan doğruya cephe emrinde Kocaeli Grubu (Mürettep teşkilattan ibaret olup Albay Halit Bey'in[27] emrinde idi)

Sivrihisar bölgesinde 3 ncü Kolordu (Albay Arif Bey)[28]

---

[25] Tümgeneral Ali İhsan Sabis (1317-Top.1) (1882-1957); 1882 yılında Cihangir'de doğmuştur. 18 Nisan 1899'da girdiği Mühendishane-i Berri Hümayun'dan 10 Ocak 1902'de mezun olmuştur. 11 Ocak 1905'te Harp Akademisi'nden birincilikle mezun olmuş, 1909-1911 yılları arasında Alman ordusunda eğitim görmüştür. Askerlik görevi süresince çeşitli görevlerde bulunmuş; 1912-1913 Balkan Harbi, 1914-1918 Birinci Dünya Savaşı, 1919-1922 İstiklal Harbi'ne katılmıştır. İstiklal Harbi'nde 7 Ekim 1921'de Batı Cephesi 1 nci Ordu Komutanlığı'na atanmıştır. 20 Haziran 1922'de Milli Savunma Bakanlığı emrinde görev almıştır. 28 Haziran 1923'te emekliye ayrılmıştır. 1950 yılında Afyonkarahisar Milletvekili seçilmiştir. 9 Aralık 1957'de ölmüştür. İstanbul Zincirlikuyu Mezarlığı'nda defnedilmiştir. (Türk İstiklâl Harbi'ne Katılan Tümen ve Daha Üst Kademelerdeki Komutanların Biyografileri, Gnkur. ATASE Bşk.lığı Yay., Ankara, 1989, s. 174-176.) (Ç.N.)

[26] İshaklı: Denizli ili, Çivril ilçesi, Gümüşsu bucağına bağlı köy (Türkiye Mülki İdare Bölümleri, Belediyeler, Köyler, TC İçişleri Bakanlığı İller İdaresi Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2002, s.188) (Ç.N.).

[27] Tümgeneral Halit Karsıalan (1903-P.257): 1883 yılında İstanbul'da doğmuştur. 1903 yılında Harp Okulundan teğmen rütbesiyle mezun olmuştur. 1912-1913 Balkan Savaşı ve Birinci Dünya Savaşı'na katılmıştır. Kurtuluş Savaşı'nda 1919-1921 yılları arasında 9 ncu Kafkas Tümen Komutanlığı, 1921 yılında Kocaeli ve 12 nci Grup Komutanlıkları, 1922-1923'te Kocaeli grubunun lağvı üzerine Batı cephesi komutanlığı emrinde çalışmıştır.1922 yılında Tümgeneral olmuştur. 1923-1925 yılları arasında Kars milletvekilliği yapmıştır. 14 Şubat 1925 tarihinde TBMM'de Ali Çetinkaya tarafından tabanca ile vurularak öldürülmüştür. İstanbul Edirnekapı Şehitliğine defnedilmiştir. (İsmet Görgülü, Türk Harp Tarihi Derslerinde Adı Geçen Komutanlar, Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, Ankara 1983, s.455-456) (Ç.N.)

[28] Kurmay Albay Mehmet Arif (1317 - P.17), 1883 yılında Adana'da doğmuştur. Balkan ve Birinci Dünya Savaşı'nda görev almıştır. 4 Mayıs 1921 tarihinde 3 ncü Grup Komutanlığına atanmıştır. Sakarya Muharebesi'nden önce 14 Ağustos 1921'de Başkomutanlık Kalemi'nde görevlendirilmiştir. 16 Eylül 1921'de bu görevin kaldırılması üzerine Başkomutanlık Refakatine alınmıştır. 14 Ocak 1922'de 3 ncü Kolordu Komutanlığına getirilmiştir. 29 Haziran 1922'de bazı sebeplerden dolayı açığa alınmıştır. 13 Temmuz 1926'da Mustafa Kemal'e karşı düzenlenen "İzmir Suikastı" nedeniyle yapılan yargılamalar sonucunda suçlu bulunarak idam edilmiştir. (Türk

Aziziye bölgesinde 2 nci Kolordu (Selahaddin Adil Paşa)[29]

Bolvadin bölgesinde 6 ncı Kolordu (Kazım Paşa)[30]

Afyon'un güneyinde Efesultan[31] bölgesinde 8 nci Tümen (Albay Kazım Bey[32])

Sandıklı bölgesinde 6 ncı Tümen (Albay Nazmi Bey[33]),

İstiklâl Harbi'ne Katılan Tümen ve Daha Üst Kademelerdeki Komutanların Biyografileri, s.163 – 164.) (Ç.N.)

[29] Tümgeneral Mehmet Selahattin Adil (1900-b-Top.2) 1881 yılında İstanbul'da doğmuştur. 1900 yılında Mühendishanei Berri Hümayunu Üsteğmen rütbesiyle, 1902 yılında Harp Akademisini Kurmay Yüzbaşı olarak bitirmiştir. 1911 Osmanlı-İtalyan Savaşı, 1912-1913 Balkan Savaşları, Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı'na katılmıştır. Kurtuluş Savaşında 1920 yılında Adana Cephesi Komutanlığına atanmıştır. 1921 yılında Tümgeneral olmuştur. 1921-1922 yılları arasında Sakarya muharebelerinde 2 nci Grup Komutanlığı, MSB müsteşarlığı ve İstanbul Komutanlığı görevlerinde bulunmuştur. 13 Eylül 1923 tarihinde kendi isteğiyle emekliye ayrılmıştır. 1950 –1953 yılları arasında Ankara milletvekilliği yapmıştır. 27 Şubat 1961 yılında vefat etmiş ve Ankara Zincirlikuyu Mezarlığına defnedilmiştir. Hatıralarının yer aldığı "Hayat Mücadeleleri" adlı bir eseri bulunmaktadır. (a.g.e., s.369-373) (Ç.N.)

[30] Korgeneral Kazım İnanç (1315-P.29) 1880 yılında Diyarbakır'da doğmuştur. 17 Ocak 1900 yılında Teğmen rütbesiyle Harp Okulunu, 1902 yılında Kurmay Yüzbaşı rütbesiyle Harp Akademisini bitirmiştir. 1912 - 1913 Balkan, Birinci Dünya ve İstiklal Savaşı'na katılmıştır. 1918 yılında Tümgeneral olmuştur. 27 Haziran 1920'de İstiklal Savaşı'na katılmak üzere Ankara'ya gelmiştir. TBMM Başkanlığı emrinde olarak Batı Cephesi komutanlığı bölgesinde emniyet, asayiş ve asker alma işlerini yürütmekle görevlendirilmiştir. Daha sonra sırayla Milli Savunma Bakanlığı Müsteşarlığı, Başkomutanlık Kalemi Başkanlığı ve 6 ncı Kolordu Komutanlığı yapmıştır. İstiklal Savaşı'ndan sonra 1924 yılında 9 ncu Kolordu Komutanlığı ve 3 ncü Ordu Komutanlığı yapmış, 20 Haziran 1925'te özür bildirerek görevinden istifa etmiştir. 1926 yılında Samsun valisi olmuştur. 1928 yılında emekliye ayrılmıştır. 21 Eylül 1938 yılında vefat etmiştir. İstanbul Edirnekapı Şehitliğinde defnedilmiştir. Naaşı 25 Ekim 1988 tarihinde Ankara'da Devlet Mezarlığına nakledilmiştir. (Necati Ökse-Nusret Baycan-Salih Sakaryalı; Türk İstiklal Harbi'ne Katılan Tümen ve Daha Üst Kademelerdeki Komutanların Biyografileri, Ankara, Genelkurmay Basımevi, 1989, s.124-125).

[31] Efesultan: Afyonkarahisar ili, Şuhut ilçesine bağlı Efeköy köyünün eski adı (www.karaadillilisesi.com/yerleşim1...) (Ç.N.)

[32] Tümgeneral Kazım Sevüktekin (1311-b.P.5) 1877 yılında İstanbul'da doğmuştur. 1895 yılında Harp Okulundan teğmen olarak mezun olmuştur. 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı, Balkan savaşları, Birinci Dünya Savaşı ve 30 Haziran 1921'de İstiklal Savaşına katılmıştır. Bu tarihte Sivrihisar ve havalisi komutanlığı, 1921'de 8 nci Tümen Komutanlığı yapmıştır. 1922 yılında tümgeneral olmuştur. 1923'te 5 nci Kafkas Tümen komutanlığına atanmış, 1924 yılında tekrar 8 nci Tümen Komutanı olmuştur. 27 Aralık 1927 tarihinde kendi isteiyle emekliye ayrılmıştır. 1949 yılında vefat etmiş ve İstanbul Karacaahmet mezarlığına defnedilmiştir. Naaşı 27 Eylül 1988 tarihinde devlet mezarlığına nakledilmiştir. (Necati Ökse-Nusret Baycan-Salih Sakaryalı, s. 36-37).

[33] Korgeneral Nazmi Solok (1314-P.44): 1876 yılında Balıkesir'de doğmuştur. Harp Okulundan 25 Aralık 1898 tarihinde teğmen olarak mezun olmuş, Nizamiye 7 nci Alay 4 ncü Tabur 9 ncu Bölük 2 nci Talim Komutanlığına atanmıştır. Çeşitli askerî görevlerde bulunmuş; 1912-1913 Balkan Savaşı, 1914-1918 Birinci Dünya Savaşı, 1919-1922 İstiklal Savaşı'na katılmıştır. Birinci Dünya Savaşı'nda; 3 Mart 1916'da 3 ncü Alay Komutanı olarak görev almış, daha sonra 12 Mart 1918'de Bağımsız 50 nci Tümen ve Fırat Grubu Komutanı olarak atanmıştır. 27 Mart 1918'de Bağdat Han Muharebesi'nde birliğiyle esir düşmüş ve 12 Haziran 1920'de esaretten döndükten sonra da çeşitli askerî görevler de bulunmuştur. 1956 yılında İstanbul'da vefat etmiştir.

Dinar bölgesinde 5 nci Süvari Kolordusu (Fahrettin Paşa[34]),

Çay'ın batısında, Akarim bölgesinde 1 nci Kolordu (Albay İzzettin Bey)

Çay'ın doğusunda 4 ncü Kolordu (Albay Kemalettin Bey[35]) bulunuyordu. (Kroki - 2)

1921 yılı sonunda genel durum böyleydi. En büyük görev olan düşmanı memleketten büsbütün çıkarmak için her tarafta önemli ölçüde faaliyete başlandı.

1 nci Kolordu ihtiyatta bulunduğu için bütün çalışmasını eğitim ve öğretime, eksikliklerin giderilmesine sarfetti. Böylece tümenler geceli gündüzlü çalışarak birliklerinin muharebe yeteneğini ve gerçek taarruz gücünü artırmaya gayret etmekteydiler.

Arka arkaya yapılan tatbikatlar, teftişler, tümen ve kolordu manevraları, teknik kurslar ve tatbikatlar, topçu atışları, ara engelleri tahrip tatbikatları bu önemli çalışmalar arasında idi. Başkomutanlık tarafından birliklerin teşkil ve silah güçleri de artırılmaktaydı. Silah, top, şimdiye kadar çok az olan ağır makinelerle, yok sayılabilecek kadar az olan hafif makineli tüfeklerin miktarı memnun edici bir derecede arttırılmıştı.

Zincirlikuyu Mezarlığı'na defnedilmiş, 29 Kasım 1988'de naaşı Devlet Mezarlığı'na nakledilmiştir. KKK Emeklilik Şubesi Arşivi; Şahsî Dosya. Necati Ökse-Nusret Baycan-Salih Sakaryalı; Türk İstiklal Harbi'ne Katılan Tümen ve Daha Üst Kademelerdeki Komutanların Biyografileri, Ankara, Genelkurmay Basımevi, 1989, s.101-103.) (Ç.N.)

[34] Orgeneral Fahrettin Altay (1314-P.1) (1880-1974); 1880'de İşkodra'da doğmuştur. Harp Okulu'ndan 17 Ocak 1900'de teğmen olarak, devam ettiği Harp Akademisi'nden 6 Aralık 1902'de kurmay yüzbaşı olarak mezun olmuştur. 1912-1913 Balkan Savaşı, 1914-1918 Birinci Dünya Savaşı, 1919-1922 İstiklal Savaşı'na katılmıştır. Temmuz 1921'de kolordu yetkisiyle 5 nci Süvari Grup Komutanı, 13 Eylül 1921'de 5 nci Süvari Kolordu Komutanı, daha sonra 1 nci Ordu Komutan Vekili, 15 Mart 1922'de Konya'daki 5 nci Kolordu Komutanı, 31 Ekim 1924'te 2 nci Ordu Müfettişliğine, 22 Kasım 1933'te 1 nci Ordu Komutanı, 17 Aralık 1943'te Yüksek Askerî Şûra Üyesi olarak atanmıştır. 1944 yılında İran-Afganistan sınır anlaşmazlığından Türkiye ve ilgili hükümetler tarafından hakemlikle görevlendirilmiştir. 14 Temmuz 1945'te Yüksek Askerî Şûra Üyesi iken yaş haddinden emekli olmuştur. 1920 yılında I. Dönem Mersin Milletvekili, 1923 yılında II. Dönem İzmir Milletvekili, 1946 yılında VIII. Dönem Burdur Milletvekili olarak görev yapmıştır. 26 Ekim 1974 tarihinde İstanbul'da vefat etmiştir. Aşiyan Mezarlığı'na defnedilmiştir. Naaşı, 25 Ekim 1988'de Devlet Mezarlığı'na nakledilmiştir. (KKK.lığı Emeklilik Şubesi Arşivi, Şahsi Dosyası Türk İstiklal Harbi'ne Katılan Tümen ve Daha Üst Kademelerdeki Komutanların Biyografileri, Gnkur. ATASE Bşk.lığı Yay., Ankara, 1989, s. 113-115.)

[35] Korgeneral Kemalettin Sami Gökçen (1321 – İs.1); 1884 yılında Sinop'ta doğmuştur. Balkan ve Birinci Dünya Savaşı'na katılmıştır. 22 Kasım 1920'de İstiklâl Savaşı'na katılmak üzere İstanbul'dan ayrılarak Ankara'ya geçmiş ve Ankara Komutanlığı görevine getirilmiştir. 18 Aralık 1920 tarihinde bu göreve ek olarak 1 nci Tümen Komutanlığı görevini üstlenmiştir. 4 Mayıs 1921'de 4 ncü Grup Komutanı, 13 Eylül 1921'de 4 ncü Kolordu Komutanı olmuştur. 3 Ağustos 1924'te askerlik görevinden izinli sayılarak Berlin Büyük elçiliği görevine atanmıştır. 24 Eylül 1928 tarihinde emekli olmuştur. 15 Nisan 1934'te Berlin Büyük elçiliği görevindeyken vefat etmiştir. (Necati Ökse, Nusret Baycan, Salih Sakaryalı; Türk İstiklâl Harbi'ne Katılan Tümen ve Daha Üst Kademelerdeki Komutanların Biyografileri, Gnkur. Basım Evi, Ankara 1989, s. 245–247.) (Ç.N.)

1922 yılı ilkbaharında 8 nci Tümen cephesiyle birlikte emrime verilmişti. Aylardan beri cephede bulunan bu tümeni, dinlendirmek için 57 nci Tümen ile değiştirmiştim.

Yaza doğru kolordu İshaklı bölgesine nakledilmiş olduğundan, Afyon Güney Cephesi eskisi gibi 8 nci Tümene iade edildi ve bu tümen Ordu emrine geçti.

Yunanlılara yanlış izlenimler verdirmek için Batı cephesinin sıklet merkezini Akarçay'ın kuzeyinde gösterilmesi ve Akşehir'den Cihanbeyli'ye doğru bir dekovil hattı yapılması düşünüldü. Bu nedenle 4 ncü Kolordu tekrar Akarçay'ın kuzeyine alınarak 2 nci Ordu'ya bağlandı. 1 nci Kolordu da İshaklı bölgesine, Çay'ın batısına alındı. Çeşitli tetkik heyetleri 2 nci Kolordu bölgesinden cepheye gönderildi. Akarçay'ın güneyinde ise düşmana bu taraftan taarruz edilmeyeceği hissini vermek üzere çeşitli mevziler tahkim ediliyordu. Bu mevzileri güçlendirme işi öncelikle cephedeki mevzilerden başlayarak Efesultan'ın doğusu – Işıklardağı - Karadilli ve Kızıldağ - Bozan[36] - Gencali[37] ve Sultan dağlarının batı etekleriyle Karakuş dağı hep tahkim edilmişti. Bütün bu işleri 1 nci Kolordunun çok gayretli tümenleri yapmışlardı. Birliklerin eğitim ve öğretimi hiç durmadan devam etmekteydi. Nisan ayında Gazi Başkomutanımız Çay'a 1 nci Ordu Komutanlığı karargâhına teşrif etmişlerdi. Beraberlerinde Rus ve Azerbaycan elçileri Aralof ve Abilof yoldaşlar ve Rus askeri ataşeleri de bulunuyordu. Huzurlarında 1 nci Kolordunun tamamıyla bir resmi geçit yapıldı. Seferi teşkilatta üç tümenli olan kolordunun geçit töreni çok gösterişli oldu. Rus elçisinin dikkatini çeken intizam, o zaman Rus ordusunda görülmeyen düzenli tümenler askerî ataşelerin de dikkatini çekti. Aralarındaki konuşmada, bu birliklerin Rus Bolşevik birliklerine değil, Çar ordusu zamanındaki düzenli teşkilata benzediğini söylediler.

Düşman cephesi kuvvetli tahkimata dayanmaktaydı. Bu mevzilere taarruzun iyi hazırlanmış keşif, gece yanaşmaları ve gece taarruzlarını gerektirdiğini düşünerek bunların arazi üzerinde çeşitli tatbikatlarını yaptırmakla meşgul olduk.

Bununla birlikte Yunan ordusunun da bir taarruza geçmesi ihtimali asla göz ardı edilmiyordu. Bu taarruzun Akarçay'ın kuzeyinden veya güneyinden gelmesi ihtimaline karşı planlar hazırlanıyordu. Batı cephesi sıklet merkezinin Bolvadin - Çay bölgesinde bulunması, düşmanın gerek Akarçay'ın kuzeyinden -örneğin Aziziye bölgesinden- ve gerekse Akarçay'ın güneyinden muhtemel genel taarruzlarını karşılayacak bir durumdaydı.

[36] Bozan: Afyonkarahisar ili, Dazkırı ilçesine bağlı köy (Türkiye Mülki İdare Bölümleri, Belediyeler, Köyler, TC İçişleri Bakanlığı İller İdaresi Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2002, s.47) (Ç.N.)

[37] Gençali: Afyonkarahisar ili, Dinar ilçesine bağlı köy (a.g.e., s.48) (Ç.N.)

O zaman komutanların fikirlerini incelemek ve hazırlamak için bazı meseleler de verilmişti. Hatıra olarak, verilen bu meselelerde benim çözüm şeklim şöyle idi:

Eskişehir-Afyonkarahisar Hattındaki Düşmana Karşı Batı Cephesi Komutanının ve Yalnız Afyonkarahisar Bölgesindeki Düşmana Karşı 1 nci Ordu Komutanının Hareket Tarzı Hakkındaki Değerlendirme

1. Yalnız 1 nci Ordunun (1, 2, 4, 5 nci Kolordular ve 6 ncı Tümen) Afyonkarahisar bölgesindeki düşmana bir taarruz için önce iki taraf kuvvetlerini değerlendirelim:

Afyon bölgesinde düşmanın 5, 9, 13 (2 nci Kolordu) ve 12, 15 nci Tümenler ki, toplam beş tümeni mevcuttur. Bu kuvvete İslamköy, Dumlupınar bölgesine çekilen 1, 2 ve 4 (1 nci Kolordu) ncü Tümenlerin iki tümeni katılabileceğini hesap ederek yedi tümene karşı, 1 nci Ordu, on bir tümen ile taarruz etmiş olacaktır. Düşmanın Sakarya muharebelerinden sonra zayiatını önemli ölçüde ikmal ederek bizim tümenler mevcudunda olduğu kabul edilmektedir. Bu durumda üç tümenlik bir üstünlük ile 1 nci Ordunun taarruzu mümkündür.

Ancak düşmanın Eskişehir grubundan Afyon grubuna desteğini de engellemek gerekir. Bundan dolayı 3 ncü Kolordumuz (1, 61, 41, 17 ve yeni katılan 16 ncı Tümenlerin) dört tümenden ibaret olan düşmanın Eskişehir grubunu işgal etmesi ve güneye yanaşmasını engellemek üzere büyük bir kısmıyla Bardakçı[38] bölgesinde toplanması gerekir. Bu toplanma gerekli olduğunda bu kuvvetleri de yerinde bırakmayarak ya Eskişehir'deki düşmana bir piyade ve bir süvari tümeninden ibaret bir üstünlük ile taarruz etmek veya Eskişehir'deki düşman grubunu tamamen işgal edecek kadar kuvvet (yani üç tümen) bırakarak diğer iki tümeniyle 1 nci Orduya takviye etmek uygundur.

Bundan dolayı yalnız 1 nci Ordunun taarruzu söz konusu olduğu halde de bütün Batı Cephesi kuvvetinin katılımı gerekmektedir.

2. Batı cephesi için Yunan ordusunun bulunduğu hattan atılması ve mağlup edilmesi için iki hareket tarzı vardır:

Birinci hareket: Birinci maddedeki değerlendirmede görüldüğü gibi 17 ve 16 ncı Tümenlerle takviye edilen 3 ncü Kolordu ile Seyitgazi yönünden Eskişehir ve 1 ve 4 ncü Kolordularla takviye edilen 1 nci Ordu ile Afyonkarahisar'a taarruz etmek. 5 nci Kolordu ile 6 ncı Tümenin 1 nci Yunan Kolordusundan Afyon bölgesine bütün kuvvetiyle yanaşmasını engellemek. Ordunun sol kanadını örtmesi için Dugla Boğazı ve Çivril bölgesinde çok faal davranmak üzere hareket etmelidir.

Batı cephesinin büyük kısmı kurulacak olan 1 nci Ordunun 2 nci Kolordu ile karşısındaki düşmana ve 1, 4 ncü Kolordular ve 8 nci Tümenle (Süğlün-Kalecik Tepesi-Aşurdağı) güneyden taarruz etmesini uygun gördüm.

[38] Bardakçı: Eskişehir ili, Seyitgazi ilçesine bağlı köy (a.g.e., s.239)

Bir kolordu Süğlün-Kalecik hattına ve diğer kolordu Tilkikırıbeli-Aşurdağı hattına taarruz edecektir. 8 nci Kolordu veya bunun yerine kolorduların herhangi bir tümeni başlangıçta ordu ihtiyatı olarak da ayrılabilir. Bu tümen başlangıçta Şuhut[39] kasabasında bulunmalıdır.

1 nci Ordunun asıl taarruzunun güneyden yapılmasındaki önem, başarı halinde düşmanın mağlubiyetinin kesin olmasındandır. 4 ncü Kolorduyu ve 8 nci Tümeni kuzeye alarak Samanlıdağı-Demirli[40] bölgesinden kesin taarruz yapmak ise (Menzil düşüncesinden kaçınmak) düşmanın Kızviran'dan sonra Köroğlu Kalesi-Teberoğlan gediği-Arslankaya tepesi veya Çakırtepesi hattına, özetle müteakip birtakım mevzilere rastlayarak taarruzun, düşmanın mağlubiyetiyle sonuçlanmayacak safahata girmesi muhtemeldir.

"Bununla birlikte 1 nci Ordunun yalnız taarruzu halindeki değerlendirmeye göre bütün Batı cephesi kuvvetleri muharebeye gireceği için 1 nci Orduyu daha fazla takviye ile başarının teminine daha çok çalışmak gerekir. Bu durumda 3 ncü Kolorduyu yalnız olarak Eskişehir Grubuna karşı bırakarak 17 ve 16 ncı Tümenlerle 1 nci Orduyu takviye ve bu tümenleri 2 nci Kolordunun sağ kanadında Emirli[41] bölgesinde düşmanın sol kanadını saracak şekilde konuşlandırmak uygun olur."

3. Batı cephesi için diğer tarz ve hareket esasen cephe komutanlığınca tasarlanan ve hazırlıkları yapılan harekettir. Yani kuzeydeki kuvvetleri de tamamen güneye alarak ve ordunun sağ kanadını yani 2 nci Kolordunun harekatını gerektikçe Emirdağlarına dayandırarak orduyu Şuhutkasaba, Sandıklı ve daha batıda toplama ile düşmanın sağ kanadını arayıp kuşatmaya çalışmalıdır.

Bu harekette düşmanın Eskişehir'deki grubunun da güneye geleceğini kabul etmek uygundur. Bu durumda iki taraf bütün kuvvetleri büyük kısmıyla hemen hemen aksi cephe ile karşılaşmış olacaklardı. Düşman muharebeyi kabul ettiği takdirde başarımız halinde parlak bir sonuç alınabileceği akla gelebilir ve düşman ordusu mağlup olur. Düşman bu manevramıza karşı muharebeyi kabul etmediği takdirde Dumlupınar bölgesiyle Banazçayı'nın batısında toplanacaktır veya sol kanadını daha batıya, Uşak'ın doğusundaki Elmadağ'ına alacaktır. Sağ kanadı da Menderes'e dayayacaktır. Bu cephe 100 kilometrelik geniş bir cephe ve arazi taarruz harekatına uygun olacağından ordumuz için aşağıdaki harekat açısından zararlı değildir.

Bununla birlikte kendim, tam yetki ile Batı cephesi komutanı olsaydım birinci harekatı uygulardım. Yani 1 nci Orduyu iki tümen ile daha takviye ederek Afyonkarahisar etrafındaki düşmana kesin bir darbe vurmak taraftarıyım. Kazanılacak başarı düşmanı Eskişehir ve Afyon hattından uzaklaştırılmasını sağlar.

---

[39] Şuhut: Afyonkarahisar iline bağlı ilçe (a.g.e., s.51)(Ç.N.).
[40] Demirli: Afyonkarahisar ili, İhsaniye ilçesine bağlı köy (a.g.e., s.49)(Ç.N.).
[41] Emirli: Uşak ili, Eşme ilçesine bağlı köy (Köylerimiz, s.207) (Ç.N.)

Taarruz planı meselesinde o zaman 1 nci, 4 ncü Piyade ve 5 nci Süvari Kolorduları ile 8 ve 6 ncı Tümenlerden ibaret olan 1 nci Ordunun 2 nci Kolordu ile takviyesini ve Afyon güneyinde bir sıklet merkezi teşkili suretiyle meseleyi halledişim, hakikatte 26 Ağustos taarruzunda Ordunun yaptığı taarruz şeklinden çok dönmediğimi gösteriyor.

Aynı zamanda siyasi açıdan da önemli faaliyetler vardı. Bu siyasette kuvvete dayalı faaliyetlerde komutanlara sorulan bazı soru ve cevapları da not olarak ilave ediyorum:

Suret

Gerektiğinde hükümeti esaslı surette savunabilmek için aşağıda belirtilen maddeler hakkında görüşlerinizi rica ederim:

1. Boğazlardaki istihkamlar kaldırıldığı takdirde İstanbul'un taarruzdan uzak kalması ve iki boğaz arasındaki sahada düşmanca hareketlerin yapılmasını engellemek için talep edilecek askeri güvence nasıl olmalıdır?

2. Misak-ı millinin dördüncü maddesinde İstanbul ile Marmara denizinin emniyeti ve her türlü kötülükten korunması esas olmak şartıyla Akdeniz, Karadeniz Boğazlarının ticaret ve dünya ulaşımına açılması hakkında bizimle diğer bütün ilgili devletlerin verecekleri karar geçerlidir denilmiş ve Sevr Anlaşmasının 30 ve 61 nci maddelerine ek maddeleri içeriğine göre İtilaf devletlerinin Boğazlar hakkındaki bir takım hükümlerini yürürlüğü koymak istemelerini dikkate alarak ve mevcut kuvvet ve vaziyetimiz göz önüne alınarak imzalanacak anlaşmaya bu yönde en son ne gibi hükümler konulmasına razı olacağız?

3. Sevr Anlaşmasının 152 - 225 nci maddeleri ve 318 - 327 nci maddeleri 334 ncü maddeleri hakkında görüşler?

4. Biraz önce arz edilen üç maddenin her biri hakkındaki görüşlerin telgrafla bildirilmesi rica olunur.

8.11.1921

Genelkurmay Başkanı
Fevzi[42]

[42] Mareşal Mustafa Fevzi Çakmak (1311-c.P.7) (1876-1950); 12 Ocak 1876'da İstanbul'da doğmuştur. 29 Nisan 1893'te girdiği Harp Okulu'ndan 28 Ocak 1896'da teğmen, 25 Aralık 1898'de Harp Akademisi'nden kurmay yüzbaşı olarak mezun olmuştur. Askerlik görevi süresince çeşitli birliklerde görev almış; 1911-1912 Trablusgarp Savaşı, 1912-1913 Balkan Savaşı, 1914-1918 Birinci Dünya Savaşı, 1919-1922 İstiklâl Savaşı'na katılmıştır. 24 Aralık 1918'de Genelkurmay Başkanı, 3 Mayıs 1920'de Kozan Milletvekili sıfatıyla, Milli Savunma Bakanı olarak seçilmiştir. Aynı zamanda Heyet-i Vekile Başkan Vekilliği görevini yapmıştır. 9 Kasım 1920'de diğer görevlerine ek olarak Genelkurmay Başkan Vekili, 24 Ocak 1921'de önceki görevlerinin yanı sıra Heyet-i Vekili Başkanı, 5 Ağustos 1921'de Milli Savunma Bakanlığı görevinden çekilip asaleten Genelkurmay Başkanı olarak atanmıştır. 12 Temmuz 1922'de Heyet-i Vekile Başkanlığı görevinden istifa etmiş ve Genelkurmay Başkanı olarak kalmıştır. 27 Ekim 1922'de İsmet Paşa'nın Dışişleri Bakanı olması üzerine Genelkurmay Başkanlığı

1 nci Kolordu Komutanlığına

Kişiye Özel

Genelkurmay Başkanlığından aldığım şifre sureti aşağıdadır. Bu konudaki görüşlerinizin acilen bildirilmesini rica ederim.

Harekatın 810 numarasıyladır.

11.11.1921

1 nci Ordu Komutanı

Ali İhsan

1 nci Ordu Komutanlığına

11.11.1921 tarih ve harekatın 810 numaralı emrine cevaptır.

1. İstanbul'un denizden korunması için boğazlardan Türkiye'nin tam bağımsızlığından başka fiili olması gereken askeri güvence yoktur. Boğazların bataryalardan arındırılması halinde büyük devletlerden her birisi İstanbul'u tehdit eder. İkinci derece devletler ve İstanbul'a nazaran kendisini en çok ilgili gösteren Yunanistan sözkonusu olunca hiç olmazsa Türkiye'nin de bu devlete karşı İstanbul'u denizden de savunacak deniz gücü olması şarttır. Aynı zamanda Çanakkale Boğazı'na yakın olan adaların hareket üssü olmaması için devletlerin bunu engelleyen taahhütleri olmalıdır. Buna muvafakat edilmesi bir askeri güvence olabilir. Türkiye bu derece sınırlı bir donanma ile büyük devletlerin boğazlardan elde etmek istedikleri iktisadi ve siyasi menfaatleri engellemiş olamayacağından mantıken kabul edilebilir. Boğazların bataryalardan arındırılması halinde, Türkiye'nin yurt savunmasıyla ilgli bütün kaynaklarının, ülke içinde ve serbestiyete sahip olmak suretiyle İstanbul'un maruz kalacağı tehditten memleketin savunması mümkün olmalı. Rumeli yönünde de aynı serbestiyet olmalıdır. Buna göre Marmara'nın Rumeli sahillerinden Yunanlıların çıkarılması veya Doğu Trakya'ya bağımsız bir idare bahşetmek, fiili ve askeri bir güvence olur. Bu tedbirle Marmara Denizinde yani iki boğaz arasındaki sahada düşmanca harekat edilmesi yasaklanmış veya sınırlanmış olabilir.

2. 30 - 60 ncı madde hükümleriyle İtilaf devletleri Sevr Anlaşmasında Boğazlar Komisyonu gibi bir şekilde bir hükümet teşkilinde tarafsız bir bölge meydana getirmiş oluyorlar. Bu sayede İstanbul'un korunmasını da taahhüt etmiş olduklarını ilan ediyorlar.

---

uhdesinde kalmak üzere Batı Cephesi Komutanı olarak atanmıştır. II. Dönemde İstanbul Milletvekili olarak seçilmiştir. 31 Ekim 1924'te milletvekilliğinden istifa etmiştir. 23 yıl Genelkurmay Başkanlığı görevinde bulunduktan sonra 12 Ocak 1944'te yaş haddinden emekliye ayrılmıştır. 10 Nisan 1950 tarihinde vefat etmiş ve İstanbul Eyüp Sultan Mezarlığı'na defnedilmiştir. Fransızca, İngilizce, Almanca, Rusça, Farsça, Arapça, Arnavutça ve Sırpça biliyordu (Türk İstiklal Harbine Katılan Tümen ve Daha Üst Kademelerdeki Komutanların Biyografileri, Gnkur ATASE Başkanlığı Yayınları, Ankara 1989, s. 55-58.) (Ç.N.)

Boğazlardaki serbest dolaşım için bütün bu hükümlere gerek yoktur. Bir boğazlar komisyonunun kurulmasına razı olunabilir. Bu komisyonda daimi başkan Türk olmalı veya iki üyesi olmalı ve yalnız boğazlardaki geçiş (gelip geçme) ile boğazlar sahillerinin tahkimattan arındırıldığını kontrol etmelidir. Boğazlar komisyonunda boğazların tarafsızlığını temin ve kontrol için gerekli hüküm uygulamaya konulabilir.

3. Sevr antlaşmasının 152-225 nci maddeleri Türkiye'nin savunma kuvvetlerine ait maddelerdir ki, bu maddelerin hiç birisinin taahhüdü uygun değildir. Kolaylıkların sınırlandırılması için Türkiye de bütün devletlerin tabi olacağı uluslar arası taahhütlere dahil olabilir.

Esir ve kayıplara ait olan 208 - 217 ve mezarlıklara ait olan 218-226 maddeler hükümlerini uygun şartlara tabi tutmalıdır.

318-327 nci maddeler yani hava seferleri için Türkiye savaş halinde bulunmadıkça 326 ncı maddedeki yer alan itilaf devletleri arasındaki hava seferleri anlaşmasına tabi olabilir. Fakat Türkiye savaş halinde hava seferleri hususunda diğer devletler gibi serbestisini muhafaza etmelidir.

334 ncü madde hükümleri ticaret ve medeni bir takım muameleleri amaçlamak gayesine uygun olarak hiçbir zorluk yaratmamak ve fakat deniz ticaretimiz geri kaldığından bunun geliştirilmesi için Osmanlı seyrüsefaini hakkında hükümetin, gerekli gördüğü izni vermek hakkını koruması lazımdır.

Bu değerlendirmemi gözden geçirdiğim zaman sonuçta ortaya çıkan durumu da dikkate alınca bütün düşündüklerim apaçık bir şekilde temin edilmiş olduğunu ve hatta bazı noktalarda kendimde hicap duyacak kadar zayıf düşündüğümü de anlıyorum.

1 nci Ordu Komutanlığına

İshaklı

8. 4. 1922

Paris Barış Konferansı'nın Büyük Millet Meclisi Hükümetine gönderdikleri nota hükümleri hakkındaki değerlendirmem aşağıda arz olunur. Tümen komutanlarının gönderdikleri değerlendirmeler de ilişikte sunulmuştur:

Paris Barış Konferansı'nın verdiği notanın içerdiği hükümler Misak-ı Milliyle tamamen uyuşmamaktadır. Çünkü nota Doğu Trakya'nın büyük bir kısmı için Yunanistan adına bir emri vaki kabul etmiş-İstanbul'un korunması, gerek karadan ve gerek denizden her zaman tehdide uğrayabileceği durumunu kabul etmiş- kapitülasyonlar için bazı kayıt ve şartlar öne sürmüş ve ordunun kuvvetini sınırlama ve gönüllü usulünde ısrar etmiştir. Bu suretle nota, kuvvetli ve müstakil bir milletin varlığına tekrar başlayabilmesine müsaade edecek kuvvetlerle Türk millet ve devletinin kendisine ait olabilecek toprakları tekrar iade etmek hususundaki büyük devletlerin notada açık olarak belirtilen arzularıyla tezat teşkil etmektedir. Fakat notada açıkça

ortaya konulan bu arzularına ve Anadolu'nun tahliyesine dayanarak barış görüşmelerine başlamak mümkündür.

Mütareke hakkındaki hükümetin cevabı kabul edilmediği takdirde barış görüşmelerine örneğin bir ay gibi sınırlı bir zaman içinde sonuçlandırmak şartıyla mütarekesiz başlamak da mümkündür.

Anadolu'yu kayıtsız şartsız Türk hakimiyetine iade elzem bulunduğundan İzmir şehri için Rumların iştirak edebileceği özel bir idare kabul etmek uygun değildir. Azınlıkların karşılıklı hukuku korunacağından hükümetin mevzuat kanunlarını ve iç idaresine aykırı hususlar kabul edilmemelidir.

Yunanlıların Türk olan Edirne vilayetimizi (Doğu Trakya'yı) koruması İstanbul'un emniyetini ve İttifak devletlerince arzu edilmektedir. Sonuçta daimi barışı sağlayacak olan komşu iki hükümet ve milletin gelecekteki samimi ilişkilerde bulunması olanağını sağlayacağından Doğu Trakya'nın Türkiye'ye iadesine ısrar etmek gerekir. Sonuçta Batı Trakya'nın bağımsız bir şekilde idare edilmesi ve Yunanlıların Marmara sahillerinde bir hükümet kurmamaları bizim için daha az zararlı olur.

Daha çok Yunanlılara ait olan yukardaki hükümler için teyit edici kuvvet olarak ordumuz ve milletimizin azim ve imanına ve fedakarlıklarına güvenilebilir. Yunan ordusunu Anadolu'da yenmek ve daha sonra Trakya'yı da zorla almak imkansız değildir. Milletin bunca fedakarlıkları bu sonucun alınmasına kadar devam edeceği bugüne kadar olan olaylar ve faaliyetlerle görülebilir.

Ondan sonra daha çok İttifak devletlerini ilgilendiren boğazlar meselesi, kapitülasyonlar, ordunun mevcut kuvvetinin sınırı ve kura usulünün lağvı gibi önemli meseleler gelir. Yunanlılar Doğu Trakya'yı tamamen tahliye ettikleri takdirde Boğazlar için Çanakkale ve Üsküdar livaları sınırları içinde askerden arındırılmış bir mıntıka kabul edilebilir. İttifak devletleri garnizonunun (bu garnizon barış kuvveti bir tümenden fazla olmamalıdır.) Gelibolu yarımadasında bulunması Yunanlıların Doğu Trakya'da kalmaları halinde zararlı kabul edilmez. Fakat bu durumda Çanakkale'nin askerden arındırılmış halde bulundurulması uygun değildir. Hiç olmazsa boğazın bir tarafı da bizim elimizde bulunmalıdır.

Boğazlardan savaş gemilerinin girmesi kabul edilmemelidir. (Özellikle Yunan savaş gemileri) Yunan savaş gemileri İstanbul için sürekli yanlış anlamalar ve belki asayişsizliğe neden olabilecektir. Artık Yunanlıların Trakya sahillerinde ve Karadeniz sahillerinde bir menfaati yoktur.

Boğazların İttifak devletleri menfaatine serbestiyetinin sağlanması için Çanakkale Boğazı'nda ilgili devletlerin birer savaş birliklerinin de bulunacağı gibi, bu kuvvet boğazlar komisyonunun emri altında bulunur.

Rumeli yönünde askerden arındırılmış bölge Yunan sınırından itibaren hiç olmazsa Çatalca hattına kadar olmalıdır ve İstanbul garnizonu

sınırlandırılmamalıdır. İstanbul'un gerektiğinde karadan korunması için bu hükümlere ve tedbirlere kesin gereklilik vardır. Aksi takdirde Rumeli'deki arazimizi saldırı ve işgale karşı savunmak için Anadolu'dan zamanında kuvvetler yığmak imkanına sahip olamayız. Boğazların serbestisi nedeniyle Yunan donanması da Marmara ve İstanbul sahillerini tehdit eder ve Yunan donanmasının Yunanistan ile savaş halinde olduğumuz takdirde tarafsızlıklarını ilan edince Marmara'ya giremeyeceğini İttifak devletleri ne ile temin ederler? Buna karşı en fiili teminat olarak bizim de Yunan taarruzuna karşı İstanbul'u denizden koruyaracak bir donanmaya sahip olmamız gerekir.

Kura usulünün lağvı asla kabul edilemez. Gönüllü usulünde düzenli bir askeri kuvvet teşkili memleketimizde çok güç ve masraflı olacaktır. Askeri kuvvetler miktarı barış şartlarında söz konusu olmamalıdır. 80.000 kişilik bir barış ordusu temin edecek bir askeri teşkilatı- memleketimizin ve sınırlarımızın geniş ve ulaşımın olmaması nedeniyle- bizim için zaruridir. Bununla birlikte Türkiye'nin imarını, ekonomi ve maarifini iyileştirme hususunda muhtaç ve yapmaya mecbur olduğu masraf dolayısıyla zaten komşularını tehdit edecek derecede büyük kuvvetler besleyemeyeceği hususunda ittifak devletlerini ikna etmekte çaba göstermelidir.

Mali kapitülasyonlar da ekonomik gelişmemizin teminatı altına alınmalıdır. Memleketin üretim ve zanaatı, memleketimizdeki yabancı üretim ve zanaattan daha pahalı olmamalıdır. Bu esastır. Bir ecnebi tebaası bir Türk tebaasından, musakkafat[43] ve temettü[44] vs. vergilerden daha imtiyazlı bulunmamalıdır ki, halkımız mağdur olmasın ve ekonomik olarak faydalansın. Memleketin teknik ve medeni ihtiyaçları için ithaline mecbur olduğumuz maddeler için kendi halkımıza ucuzluk temin edecek gümrük şartları kabul edilmelidir.

Adli kapitülasyonlarda medeni bir millet ve kendi memleketimizde olsun bir yabancı kadar hak ve onur sahibi olduğumuz kabul ettirilmelidir. En az zararlı olarak bir tebaa ile bir yabancı arasında görülecek davalar için ve bir yabancının genel hukuku için çeşitli adli mahkeme olması belirli bir süre için kabul edilebilir.

Ermeni yurdu için Cemiyet-i Akvam'a[45] müracaat edilmesi kabul edilmemelidir. Büyük Millet Meclisinin yaptığı anlaşmaların yürürlükte olması gerekir. Aslında Batum limanından Kars Anlaşması gereğince Ermeni

[43] Musakkafat: Bina vergisi

[44] Temettü: Tüccar ve esnafın senelik kazançları üzerinden alınan vergi (Mehmet Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1993, s.453)

[45] Cemiyet-i Akvam: Milletler Cemiyeti. 1919 yılında Versay Anlaşması ile kurulmuş ve devletler arasındaki ihtilafları çözümleyerek devamlı barışı sağlamak için teşekkül etmiş milletler arası teşkilattır. Cemiyet son toplantısında görevini Birleşmiş Milletler Teşkilatına devretmiş ve 31 Temmuz 1947'de de varlığı hukuken sona ermiştir. (Türk Ansiklopedisi, C.24, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara 1976, s.166)(Ç.N.)

hükümeti de serbest bir şekilde yararlanabileceğinden Ermenilerin sahile olan ihtiyaçları karşılanmıştır. Herhangi bir sınır değişikliğinde halkın da mübadele edilmesinin şart olması yararlıdır.

Azınlık hukuku için karşılıklı olarak aynı şekilde ve derecede olmak şartıyla verilen teklifler kabul edilmelidir. Bu arada Türk hükümeti tebaasının Yunanistan'daki emlak ve arazilerine tasarruf hakkı sağlamayı göz önüne almak önemlidir.

İdare şeklimiz ve devlet teşkilatımız konusunda Büyük Millet Meclisi tam bağımsızlığını korumalıdır. İstanbul'un Padişahın hüküm ve idaresi altına gireceği gibi sözler yine yabancıların arzusu ve nüfuzuna baş eğecek ve iç idaremizde nifak ve keşmekeşe sebep olacak bir saray idaresi gibi görülmektedir. Kanun-u Esasimizi[46] milletin arzu ve iradesi dahilinde tayin etmek hakkı teslim edilmiş olmalıdır.

1922 yılı Haziran ayı içinde 1 nci Ordu Komutanlığında değişiklik yapılmıştı. Başkomutan Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın büyük nutkunda ifade ettiği sebepler nedeniyle Ali İhsan Paşa, 1 nci Ordu Komutanlığından azledilerek yerine Nurettin Paşa[47] tayin edilmişti.

Ordu komutanı Ali İhsan Paşa ile aramızda büyük bir kırgınlık vardı. Bazı bilgiler vermeyi komutanlar nedeniyle ve üstün de astına karşı güven ve saygı göstermesi bakımından faydalı sayıyorum. Komutanın karakterinde maiyetine karşı çok büyük nüfuz ve iktidar sağlamak arzusunun çok büyük boyutlarda bulunması gerçekten gereklidir. Komutan maiyetinin kayıtsız şartsız amiri ve hakimi olmalıdır. Fakat bu nüfuzu sağlamak için maiyete karşı kullanılacak vasıtaların seçimi ve yapılacak davranışın içeriği önemlidir. Bunda başarılı olmak için astların nabızlarını iyi yoklamak ve kalplerini kazanmak esastır. Güzel davranışlarla ve samimiyet kurmak sayesinde ast, mecbur olduğu itaat ve teslimiyet derecesini amirin bütün arzularına ve hatta kanuni ve resmi olmayan arzularına çıkarabilir. Dolayısıyla ast üstüne sadık ve vefalı bir araç olur.

---

[46] Kanun-i Esasi: 23 Aralık 1876 tarihinde II. Abdülhamit tarafından ilan edilen 1. Meşrutiyet anayasasıdır. 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbinin yarattığı ağır sonuçlar ileri sürülerek Kanun-i Esasi fiilen uygulama alanından kaldırılmıştır. Bu durum 23 Temmuz 1908'de II.Meşrutiyetin ilanına kadar devam etmiştir. Ankara'da 23 Nisan 1920'de TBMM açıldıktan ve 1921 yılı Ocak ayında 85 sayılı ilk Teşkilat-ı Esasiye kabul edildikten sonra Kanun-i Esasi bazı maddeleri itibarıyla yürürlükte kalmıştır. 29 Ekim 1923'te Cumhuriyetin ilanından sonra 3 Mayıs 1924 tarihinde yürürlüğe giren 491 sayılı Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ile Kanun-i Esasi hukuken ve fiilen son bulmuştur. (Türk Ansiklopedisi, C.21, Milli Egitim Bakanlığı Yayınları, Ankara 1974, s.220) (Ç.N.)

[47] Korgeneral Nurettin Sakallı (1309-P.31) (1873-1932); 1873 yılında Bursa'da doğmuştur. 1 Haziran 1890 tarihinde girdiği Harp Okulu'ndan 23 Mart 1893'te teğmen olarak mezun olmuştur. 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı, 1911-1912 Trablusgarp Savaşı, 1912-1913 Balkan Savaşı, 1914-1918 Birinci Dünya Savaşı, 1919-1922 İstiklâl Savaşı'na katılmıştır. 9 Aralık 1920'de Merkez Ordusu Komutanı, 30 Haziran 1922'de 1 nci Ordu Komutanı, 1 Mart 1924'te Yüksek Askeri Şura Üyesi olarak tayin edilmiştir. 29 Ocak 1925'te emekli olmuştur. 18 Şubat 1932'de İstanbul'da vefat etmiştir. (KKK.lığı Emeklilik Şubesi Arşivi, Şahsi Dosyası.) (Ç.N.)

Ordu komutanımız batı cephesinde yeni kurulan 1 nci Ordunun başına geldiği zaman Aziziye'deydim. Kendisini askeri merasimle ve bir sevinç ve ümit ile karşılamıştım. Savaş ve darp görmüş ve ordu içinde askeri bilgisi ile öne çıkmış komutanlara ihtiyacımız vardı. Bu gibi şahısların yeni başlayacak taze gayretleri elbette çok fayda sağlayacaktı. Şahsi endişelerden uzak olarak kalplerimiz vatanı kurtarmak arzusuyla çarpıyordu. Yukarıda açıkladığım gibi 1 nci Ordu ve 1 nci Kolordu Çay bölgesine intikal ettikten sonra hemen hemen her gün yayınlanan ve bölüklere kadar dağıtılan günlük ordu emirleri gelmeye başladı. Bunların birisinde şimdiye kadar yapılan muharebelerde komutanların topçuyu kullanma hususunda yeterli olamadıklarından bahsediliyordu. Gerçekte topçunun istihdamını elimizdeki topçu kadar yapabildik. Bir tümene dokuz on top verilirse, üç misli topçu kuvveti karşısında nasıl kullanılacağını şaşırır ve bir tümen cephesinde sekiz top bulunursa, bunun Birinci Dünya Savaşı'ndan alınan tecrübelerle istihdamının nasıl olacağı kestirilemez. Bir tümen komutanı topçusunu sekiz veya on top kadar kuvvetle istihdam edebilir ve düşman üzerine etki eder.

Kolordu derecesinde olan grupların emrinde ise bir ve en çok iki batarya topu -o da ikişer toplu- ya bulunur ya da bulunmazdı. Buna rağmen istiklal muharebelerinde yani tam bir muharebe olan İkinci İnönü ve Sakarya Meydan Muharebelerinde topçuyu neden kötü kullandığımızı henüz anlayamıyorum. Aksine iddia ederim ki İkinci İnönü Muharebesi'ni, çok az olan topçumuzdan çok iyi sonuç almakla kazandık. Sakarya gibi muazzam bir meydan muharebesi de kazanılmadı mı? Bu takdir önemli bir etki yapmadı. Fakat yeni gelen bir komutanın emir ve komutasına aldığı birliklerin ve subay heyetinin o güne kadar yaptıkları muharebeleri ve kazandıkları başarıları överek bundan sonra kendi komutasında daha büyük başarıları da kazanacaklarını, bunun için de çok çalışmak gerektiğini söylemek en basit bir amirlik prensibidir. Hele tümenleri ilk kez teftiş ederken Pazarağaç civarında 15 nci Tümenin teftişinde askerin muharebeye uygun ve yetenekli olmadığının tenkit için toplanan tüm subaylara sözlü olduğu gibi günlük emirle de yazılı olarak tebliğ edilmesi iyi bir etki bırakmıyordu. Askerinizi görüyor musunuz? Beğendiniz mi bu durumu? Demek için gerçekten meziyetsiz ve durumu gereği fiilen bir iş yapamayan birliklere karşı komutanlar söyleyebilir. Fakat o gün görülen bu manzara neydi? Elbise ve teçhizat yıpranmış ve noksan!... Fakat düşünülmeli ki Sakarya Meydan Muharebesi biteli daha çok olmamıştı ve bu tümenler Sakarya'dan Çay bölgesine muhtelif bölgelerde geçici duraklamalarla gelmişlerdi. Yine bu tümenlerdi ki şimdi görülen dış görünüşlerinden daha beter mahrumiyetlerle büyük bir muharebeyi kazanmış olarak o bölgeye ulaşmışlardı. Böyle bir asker ve subay yeni komutanlarından fazlasıyla iltifat ve takdir beklerdi. Bu tümenler zaten benim değillerdi. Bunlar Sakarya muharebesinin sona ermesinden sonra 1 nci Kolordunun emrine girdi.

Bu teftişlerden sonra eksiklikler gün geçtikçe tamamlanıyordu. Bu ikmali kim yapıyordu? Ordunun bölüklere kadar giden günlük emirlerinde bizzat ordu komutanı tedarik edip gönderiyordu. Kolorduya eşya ve giyecek

dağıtılırken tümenlere de payları ayrıca bildiriliyordu. Bazen alaylara da kendilerine tahsis edilen erzak ve eşya bildiriliyordu. Her şeyin amiri ve her nesnenin dağıtıcısı olmakla beraber komuta kadrosu içinde sonraki kademelerin ve ast komutanların da maiyetlerine karşı bir parça mevki ve salahiyet sahibi olmaları gerekir. Nitekim, yarınki muharebede ateşe sokacakları birlikler karşısında nüfuz sahibi olmaları gereğini düşünmek üstün bir görevi değil sorunu olmalıdır. Bence üst astının nüfuzunu ve başarısını artıracak yardımlarda bulunmalıdır. Verilecek eşya, giyecek ve erzakın kolordular ve karargahlarda israf edilmesi ve yakın maiyetler ve bağlı birlikler için harcanarak alaylara gitmeyeceğini düşünmek Birinci Dünya Savaşı'nda suistimal ve kötü alışkanlıkları doğuran bir zihniyettir. Hamdolsun bizde istiklal muharebesinde hiç böyle bir zihniyet hüküm sürmedi. Bunun böyle olduğunu anlamak bir iki kısa teftişle mümkün olurdu ve alayların hakkı verilmediği zaman sorumluları cezalandırılırdı.

Hele büyük bir zaruret ve kesin gereği yokken işleri hızlandırmak için veya böyle bir sebep de bulunmaksızın doğrudan doğruya iki derece aşağı birliklere gelişigüzel hususlar için tebligatta bulunmak atlanılan makam için ne kadar ıstırap doğurucu bir durumdur. Bunun daha önemlisi de doğrudan doğruya subaylara izin vermek meselesidir. On altı subaya alaylarından silsile yoluyla hiçbir teklif yapılmadan izin vermek çok ıstırap verici bir davranıştır. subayın izin ihtiyacının alay, tümen ve kolordu tarafından bilinmeden ordu tarafından nasıl bilineceğini hala anlayamıyorum. Böyle bir usul ve prensibin sakıncalarını herkes takdir eder. Bir üst için kendi emrinde bulunan kıta subaylarından herhangi birisine izin vermek arzusunda olabilir. Fakat bu izni de en yakın amire verdirilir veya teklif ettirilir. Nefsimden feragat ile hareket ve vicdanımla mücadele ederek sabrediyordum. Hatta şahsıma karşı küçümseyici davranışlara bile sabrediyordum.

Bir gün Akarim'de bulunan karargahımdaki odamda ordu komutanı, ordu kurmay başkanı ile 23 ncü Tümen komutanı birarada bulunuyorduk. Ordu komutanı bir kalem kağıt alarak bir şey yazdı ve bitirdikten sonra bana hitaben "Şunu veriniz telefonla yazdırsınlar" emrini verdi. "Başüstüne" dedim ve kağıdı alarak kapıyı açtım. Emir erine verdim ve kağıdı telefonun olduğu yere gönderdim. Masanın üzerinde bir zil ve kapının önünde bir emir eri mevcuttu. Zil çalınır, emir eri girer, kağıt verilir veya emir subayı çağrılır kağıt verilir, ya da karşıda oturan kurmay başkanına verilirdi. Her halde bu muamele "Yamandır" desinler diye yapılmıştı. Ne kadar acı hakikat!...

11 nci ve 57 nci Tümenler arasında Karamuk ovasının batı sırtlarında bir kolordu manevrası yapılmıştı. 11 nci Tümen 4 ncü Kolordunun 57 nci Tümen de 1 nci Kolordunun tümeniydi. Kolordu komutanlarından herhangi birisi harekatı idare eden kişi olabilirdi. Arzu edilmedi ve harekatı idare etme görevini ordu komutanı üstlendi. Bu da doğru ve uygundur. Bu manevra

sebebiyle 57 nci Tümeni Karacaören[48] ile Akarim arasında toplamıştım. Cephe ve ordu karargahlarından ve kolordulardan kalabalık bir subay heyeti gelmişti. Bende tümenin baş tarafında ordu komutanını bekliyordum. Ordu komutanı 4 ncü Kolordu Komutanı Kemalettin Sami Bey ile birlikte otomobille geldi. Tümen ve tüm subaylar tarafından saygı duruşu ile karşılandıkları zaman ordu komutanı 1 nci Kolordu Komutanının yüzüne bile bakmayarak saf teşkil eden subay heyeti önünde ilerledi ve tümenin teftişine başladı. Ben de takip ettim. Teftişin ortasına doğru askerin önünde "O, siz burada mısınız?" hitabıyla soğuk bir davranış gösterdi. Ben daha iki seneden beri o askerin başındaydım. Tahammül bırakmayan davranışlar o derece artmıştı ki görev yapmak rahatsızlık verici bir şekil ve durum almıştı. Fakat görevi ordu komutanının adına değil memleketim adına yapıyordum. "Sabrı tahammül gerek erbab-ı hayata"[49] diyerek inadına sabrediyordum. Her şeyi unutmak, güzel ve samimi bir karşılıklı saygı oluşturmak başlıca emelimdi. Daima düşündüğüm şey ağır basan düşmanı vatanın bağrından koparıp atmak için herkesin her güçlüğe, her mahrumiyete katlanarak hizmete devam etmesidir. Düşündüğüme bir türlü erişemiyordum. Sürekli yeni ve hiç aklıma hayalime gelmeyen işler çıkıyordu.

Kolordunun bir istihkam bölüğü vardı. Yüzbaşı Necati Efendi bu bölüğün komutanıydı. Günlerden birinde bölüğün yazıcılarından birisi doğru ordu komutanına Necati Efendi aleyhinde bir şikayet mektubu göndermiş. Ordu komutanı bu şikayetlerin araştırılması hususunda kolorduya güvenmiyor ve bizzat ordu tarafından yaptırıyor. Şikayetin yapılış şekli de dikkate değer olduğu kadar tahkikat için kolorduya güvenilmemesi de fazlasıyla dikkat çekicidir. Aslında mesele şudur:

Yüzbaşı Necati Efendi Sakarya Muharebesinde eline geçen ganimetleri suistimal etmiş. Ordu komutanı Sakarya Muharebesinden üç ay sonra cepheye girmiş ve Necati Efendi aleyhindeki şikayet daha üç ay sonra yani muharebeden altı ay sonra yapılmış. Şimdi de son derece asabi ve hassas bir şekilde bu mesele takip edilmeye başlanıyor. Benim Sakarya Muharebesinde bir istihkam bölüğüm yoktu. Hergün emrime gelen çeşitli tümenlerin istihkam bölükleri vardı ve Sakarya Meydan Muharebesi sona erip de ileri harekata geçileceği zaman kolordu teşkilatı yapılınca Necati Efendinin bölüğü de 1 nci Kolordu istihkam bölüğü olmuştu. Sakarya'yı geçmek için Beylikköprü'de 15 nci Tümen İstihkam Bölüğü ile beraber bu bölüğü de çalıştırdım. Başlarına da kolordu istihkam komutanını memur ettim. Düşman ateşi altında köprü istediğimiz hızda yapılamıyordu. Bu arada Necati Efendi ile istihkam komutanı arasında bir gücenme oluyor, istihkam komutanı nezaretini ateş altında yapmaktan çekinerek iş başından uzaklaştığı için bölüklerin faaliyeti de sekteye uğruyor. Bölüklerin istihkam

[48] Karacaören: Afyonkarahisar ili, Sinanpaşa ilçesine bağlı köy (Türkiye Mülki İdare Bölümleri, Belediyeler, Köyler, TC İçişleri Bakanlığı İller İdaresi Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2002, s.50) (Ç.N.).

[49] "Sabırla dayanmak gerek hayattaki kişilere" (Ç.N.)

komutanına istihkam komutanının da bölüklere atfettiği bir takım kusurlar kolordu tarafından kaydediliyor.

Gözümüzün önünde olan duruma göre müteakip tedbirlerle köprü işini hallederek yürüyüşlere devam etmiştik. Kolordu istihkam bölüğünün köprü görevi için ateş altında çalıştığı kolordu tarafından sonradan anlaşılmıştı. Kolordu istihkam komutanı zaman zaman istihkam bölüğü hakkında bana şikayetlerde bulunurdu. Bölük komutanını görevinden alacak kadar önemli olmayan bu şikayetler -öncesi de tarafımdan bilindiğinden- istihkam komutanının arzusu yerine getirilecek şekilde bir icraat alanı bulamıyordu. Daha sonra kolordu istihkam komutanı ordu istihkam komutanlığına alındı. Yüzbaşı Necati Efendi için bundan sonra yukarıda beyan ettiğim tarzda orduya şikayet ettirildi. Bu konuda orduya güvenilmeyerek işin soruşturulması için istihkam bölüğü ordunun emrine alındı! Ve Necati Efendi Çay'da soruşturma için bölükten isim üzerine alınan bir takım erlerin hakaretine uğratıldı. Buna tahammül edemeyen Yüzbaşı silah kullanmaya mecbur oldu ve istikbali yıkıldı. Necati Efendi'ye bu darbe güya Sakarya'da bölüğün eline geçirdiği birkaç keçi ile birkaç koyun ve bir parça şeker, pirinç gibi erzaktan kaynaklanıyordu. Necati Efendi bunları bölüğüne yedirmiş ve subay ve erler de bu erzaktan istifade etmiş olduğundan darbe indirilmişti.

İstihkam bölüğü sorunu çözülmeye kalmadan 57 nci Tümenin maaş sorunu ile karşılaştık. Kolordu, tümenlerine nisan maaşını bordro ile almalarını emretmişti. 15 nci ve 23 ncü Tümenler bu emir gereğince hareket ederek bordrolarını düzenlediler ve maaşlarını aldılar. 57 nci Tümen buna karşı geldi ve bordro ile maaş almanın mümkün olmadığını alaylarını da teşvik edip orduya müracaat ederek şikayette bulundu. İki tümenin yapabildiği bordro muamelesinin diğer tümen tarafından yapılmasının imkansızlığı pek tabii kabul edilemezdi. Ordu bu tümenin müracaatını derhal tasvip etti ve günlük emir ile kolordu maaş dağıtımı usulünün talebe uygun olmadığını bölüklere kadar ilan etti. 1 nci Kolordunun bütün birliklerinin maaşları ordu tarafından verileceği ve kolordunun maaş işlerine karışmaması talep edildi. Kolordunun emrini yapmayan tümen komutanı himaye edilerek üst ve ast makam arasındaki gerginlik çözümü mümkün olmayan bir dereceye getirildi. Bu nedenle 1 nci Kolordu kısa bir süre doğrudan Batı cephesinin emrine alındı.

Başkomutanımız Gazi Mustafa Kemal Paşa Büyük Nutku'nda Ali İhsan Paşa hakkında beyanatta bulunduktan sonra benim bazı durumları hikaye edişim bana ordu komutanlığı yapmış bir kişinin şahsına bir dokundurma amacıyla değil, ancak üstlerin astlara karşı sakınmaları gerekli olan bazı önemli noktaları hatırlatmak içindi. Aslında her üstün astının gururunu, nüfuz ve yetkisini korumak ve hürmet etmek suretinde daha çok başarılı olabileceğini anlatmak içindir. Bu gibi olaylar askerliğin ve özellikle komutanlığın ruhiyatını ilgilendiren konular olduğu için genel surette bahsedilmiştir.

Ali İhsan Paşa'nın azlinden sonra ordu komutanlığına Nurettin Paşa getirildi.

Bundan sonra genel taarruz hazırlıklarına daha çok önem verilmeye başlanmıştı. Batı cephesi emrindeyken 1 nci Kolordu 6 Temmuz 1922 tarihinde taarruz hazırlıkları hakkında şu emri almıştı:

1. Gerektiği üzere 8 nci, 14 ncü ve 6 ncı Tümenlerle 1 nci, 4 ncü ve 5 nci Kolordular tarafından Afyon güney cephesine yapılması muhtemel bir taarruz hazırlıklarından olmak üzere 1 nci, 4 ncü ve 5 nci Kolorduların her günkü konaklarını gösteren cetvel ve taarruz bölgesinde ilk toplanmayı gösteren kroki ektedir.

Buna göre yollar, konaklama bölgeleri ve özellikle taarruz sahasında ilk gözetleme bölgesi ve düşman mevzii hakkında büyük komutanlar tarafından gizli surette tetkikatta bulunulmasını rica ederim.

1 nci, 4 ncü ve 5 nci Kolorduların yürüyüşleri geceleyin yapılacak ve gündüzleri uçak keşif ve taarruzundan gizlenmiş bir şekilde istirahat edilecektir.

1 nci Ordu düşman mevziini ve ilk toplanma bölgesini göstermek üzere 1/50.000 ölçekli krokilerden her kolorduya otuz nüsha vermek üzere şimdiden hazırlanacaktır. Bu krokiler gerekirse harekat başlamadan önce dağıtılmak üzere orduda muhafaza edilmelidir.

2. Bu hareketin yapılması emredilir emredilmez 400 ton kapasitesinde Akşehir Menzil hattı araçları da 1 nci Ordu emrine verilecek ve bu suretle ordu emrinde bulunacak olan bütün menzil araçları ve menzil işleri 1 nci Ordu Menzil Müfettişliği tarafından idare edilecek ve yapılacaktır.

Birliklerin ağırlıklarında tümen ve kolordu kollarında nakledilecek cephaneden başka 1 nci Ordu ve Akşehir Menzil aracılığıyla tüfek başına 90, hafif makinalı tüfekler için 1.000 fişek ve top başına 300 merminin ilk defa olarak birliklerin arkasından naklinin mümkün olacağı hesap edilmektedir. Dokuz adet 15'lik obüs ve beş adet ağır sahra topundan oluşan cephe ağır topçu alayı için top başına 400 mermi de (toplam 200 ton) bu araçlarla nakledilecektir.

3. İaşe için ilk günlerde menzil aracı tahsis edilmeyecek ise de ayrıca verilen emirlerle tespit olunduğu şekilde Keneli, Aşağıkaşıkara[50], Gundanlı'da toplanıp saklanan ve Sandıklı bölgesinde satın alınarak temin edilecek olan iaşe maddeleri ile nakliye araçlarıyla eksikliğinin telafisine çalışılacaktır.

4. 5 nci Kolordu hariç olmak üzere 1 nci Ordu ve 1 nci Kolordu tarafından taarruz ve toplanma bölgesinde tetkikat yapılacaktır. Özellikle 1

[50] Aşağıkaşıkara: Isparta ili, Yalvaç ilçesi, Kumdanlı bucağına bağlı köy (Köylerimiz, s.53).

nci Ordu tarafından toplanma bölgesinin taksim ve tespiti ve ağır topçu yollarının hazırlık ve tayini gibi tedbirlerle ilgili olarak süratle bilgi verilecektir.

5. Bu düşünceler gayet gizli tutulacak ve tümen komutanlarından daha ast komutanlara hiçbir şekilde şimdiden açıklanmayacaktır.

6. 1 nci, 2 nci Ordu, 1nci ve 5 nci Kolordu komutanlıklarına kişiye özel olarak tebliğ edilmiştir.

Batı Cephesi Komutanı

İsmet

Cephe komutanlığının taarruz hazırlıkları hakkındaki emrinin yapılmasına girişildi. Birlikler yedi sekiz aydan beri eğitim ve öğretim ile eksiklikleri tamamlama hususunda ciddi bir şekilde uğraşmış ve kolordu eğitim-öğretim açısından bir taarruzu başarabilecek dereceye gelmişti. Çok sık olarak yaptırılan manevralar birlik ve komutanların yetiştiğini gösteriyordu.

Cephenin emrettiği hazırlıklar için kolordunun muhtemel taarruz ve toplanma bölgesini önce bizzat tetkike ve bundan sonra tümen komutanlarını göndermeye karar verdim. Toplanma bölgesine kadar olan mola yerlerinin seçimi için de tümen Kurmay Başkanlarının da gönderilmesi hakkında tümenlere aşağıdaki çok gizli emri 7 Temmuz 1922'de verdim:

1. Tarafımızdan Afyon'un batısına muhtemel bir taarruz için 23 ncü Tümenin Dikmentepe, Kartepe, 15 nci Tümenin Kocatepe ve kuzeyi, 57 nci Tümenin Arapköy[51], Dadak[52], Başarap bölgesinde toplanması muhtemeldir.

2. Toplanma bölgesine gece yürüyüşleri ile yanaşılacak ve 23 ncü Tümen birinci günü İnli[53], İsalı[54], Selevir[55]; ikinci günü Aydın[56], Sinirköy[57], Arapköy; üçüncü günü Dikmentepe, Kartepe bölgesine; 15 nci Tümen birinci günü Tokatlı , Abdül çiftliği, Pazarağaç[58], Karacaören[59]; ikinci günü İnli, İsalı, Selevir; üçüncü günü Aydın, Sinirköy, Arapköy; dördüncü günü Kocatepe ve kuzeyi bölgesine; 57 nci Tümen birinci gün Çivril, Yakasinek[60],

[51] Arapköy: Afyon ili, Şuhut ilçesine bağlı Koçyatağı köyünün eski adıdır (a.g.e., s.603) (Ç.N.)
[52] Dadak: Afyonkarahisar ili, Şuhut ilçesine bağlı köy (Türkiye Mülki İdare Bölümleri, Belediyeler, Köyler, TC İçişleri Bakanlığı İller İdaresi Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2002, s.51) (Ç.N.)
[53] İnli: Afyonkarahisar ili, Çay ilçesine bağlı bucak (a.g.e., s.47) (Ç.N.)
[54] İsalı: Afyonkarahisar ili,Şuhut ilçesine bağlı köy (a.g.e., s.51) (Ç.N.)
[55] Selevir: Afyon ili, Şuhut ilçesine bağlı Paşacık köyünün eski adıdır (Türkiye Mülki İdare Bölümleri, TC İçişleri Bakanlığı İller İdaresi Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1985, s.39) (Ç.N.)
[56] Aydın: Afyonkarahisar ili, Şuhut ilçesine bağlı köy ((a.g.e., s.39) (Ç.N.)
[57] Sinirköy: Afyonkarahisar ili, Şuhut ilçesine bağlı köy (Türkiye Mülki İdare Bölümleri, Belediyeler, Köyler, TC İçişleri Bakanlığı İller İdaresi Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2002, s.51) (Ç.N.)
[58] Pazarağaç: Afyonkarahisar ili, Çay ilçesine bağlı bucak (a.g.e., s.47)(Ç.N.)
[59] Karacaören: Afyonkarahisar ili, Sandıklı ilçesine bağlı köy (a.g.e., s.50)(Ç.N.)
[60] Yakasinek: Afyonkarahisar ili,Sultandağı ilçesine bağlı bucak (a.g.e., s.50)(Ç.N.)

Mandıraköy[61], Gedil; ikinci gün Tokatlı, Abdül çiftliği, Pazarağaç, Karacaören, üçüncü gün İnli, İsalı, Selevir, dördüncü gün Akin[62], Mahmutköy[63], Bedeş[64], beşinci gün Arapköy, Dadak, Başarap bölgesine ulaşacaktır.

3. Tümen kurmay başkanları mola bölgelerinde birliklerin gündüz düşman uçak keşiflerinden tamamen gizli kalması ve ağaçlıklardan yararlanması hususunu kontrol edecektir. 15 nci Tümen Kurmay Başkanı Aydın, Sinirköy, Arapköy bölgesinden Kocatepe ve kuzey bölgesine ve 23 ncü Tümen Kurmay Başkanı Aydın, Sinirköy, Arapköy bölgesinden Dikmentepe, Kartepe bölgesine giden yolları ve tümenlerin bu bölgeleri örterek yanaşmasını ve bu bölgelerde düşmandan gizli toplanmasını keşif ve tespit edeceklerdir.

4. Bu emrin hiçbir ast komutana tebliğ edilmemesi ve tümen kurmay başkanlarının keşiflerini çok gizli ve hiçkimseye açıklamadan yapmaları gerekir.

5. Keşiflerin sonucunun kolorduya bildirilmesini rica ederim.

6. Tümenlere kişiye özel olarak yazılmıştır.

1 nci Kolordu Komutanı

İzzettin

13 Temmuz 1922'de Kolorduya verilmesi muhtemel taarruz ve toplanma bölgesi ile düşman mevzilerini tetkik etmek üzere o bölgeye gittim. Elimizde taarruz bölgesinin şimdiki gibi 1/200.000 ölçekli güzel haritaları yoktu. 1/50.000 ölçeğinde yapılmış bir krokiden yararlanıyorduk. 14 Temmuz 1922'de incelemelerimi tamamlayarak geri döndüm.

Henüz emrine girmediğim 1 nci Ordu Komutanı Nurettin Paşa da incelemelerle meşguldü. Adı geçen kişiye Mahmara köyü civarında rastlamıştım ve sözlü olarak düşman mevzileri hakkındaki görüşlerimi arzetmiştim.

İnceleme sonuçlarına göre:

1. Düşman Tanastepe ve Çekiltepe bölgelerinde kuvvetli bir istihkam sistemine ve bu iki bölge arasında da ayrıca bir tahkimata sahipti. Tanastepe

---

[61] Mandıraköy: Afyonkarahisar ili, Çay ilçesine bağlı Çayırpınar köyünün eski adıdır (Köylerimiz, s.718) (Ç.N.)

[62] Akin: Afyonkarahisar ili, Şuhut ilçesine bağlı Güneytepe köyünün eski adıdır. (www.karaadillilisesi.com/yerlesim1...) (Ç.N.)

[63] Mahmutköy: Afyonkarahisar ili, Şuhut ilçesine bağlı köy (Türkiye Mülki İdare Bölümleri, Belediyeler, Köyler, TC İçişleri Bakanlığı İller İdaresi Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2002, s.51) (Ç.N.)

[64] Bedeş: Afyonkarahisar ili, Şuhut ilçesine bağlı Kayabelen köyünün eski adıdır (Türkiye Mülki İdare Bölümleri, Belediyeler, Köyler, TC İçişleri Bakanlığı İller İdaresi Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1985,s.39)

tahminen 4-4,5 km uzunluğunda sahra usulüyle güçlendirilmiş ve ara engellerle takviye edilmiş müstahkem bir mevziiydi. Bu mevziin sağ ve sol kanatlarında kuvvetli birer istinat noktası vardı. Bu istinat noktaları ikinci derecede bir tahkimatla bir diğerine bağlıydı. Tanastepe'nin batısı ve Yakacık tepelerinin kuzeyindeki tahkimatla himaye edilmekte ve bu tahkimat aracılığıyla Çekiltepe ile de irtibat sağlamaktaydı. Tanastepe'nin doğu kısmı da Sinirköy vadisinin doğusundaki Beytepe (Belentepe) tahkimatıyla himaye edilmekteydi.

Çekiltepe, doğuda Hasanbeli'nin doğusundaki tahkimatla irtibat sağlayan ve batıda da Ahırdağı'na doğru uzayan uzun bir platonun hemen merkezinde kuvvetli bir dayanak noktası halinde kuvvetlendirilmişti. 1 nci Orduya yönelen Çekiltepe'den Belentepe'ye kadar olan bölgenin düşmanın asıl mukavemet hattından ibaret olduğu tamamen anlaşılıyordu. Gözetlemeler geride Resulbaba dağlarında önemli şekilde tahkim edilmiş ikinci bir mevziin var olmadığını gösteriyordu. Asıl mukavemet mevziinin daha ilerisindeyse tahkimat görülmüyordu ve ileri arazinin yalnız keşif kolları ve ufak tefek müfrezelerle işgal edildiği anlaşılmıştı. Düşman mevziinin ilerisi oldukça dalgalı olup kısmen ateşten örtülü yanaşma imkanını sağlıyordu. Yakacık tepeleri- Gümüşdağı - Çamlıca korusu - Eşektepe - Kurugöl'ün doğusu – Oluklutepe hattı düşman keşif kolları ve ileri müfrezeler hattı olup taarruz edecek tümenlerin hazırlık mevzii olarak bu hattı kabul etmiştim.

Gümüşdağı'nın doğusu – Savran'ın[65] doğu sırtları – Karagünye'nin doğusu – Kürkçüdüzü – Karakoz hattı topçu hattı olarak keşfedilmişti. Topçu hattı düşman mevziine 4-4,5 km mesafede olup düşman mevziilerinin yüksek bulunması nedeniyle topçu ateşlerinin herhangi bir bölgeye yığılması mümkündü. Tüm bataryalar piyade hatlarımızın sonuna kadar harekatını takip edebilirlerdi. Bazı dağ bataryalarının daha ileriye yanaştırılması da göz önüne alınmıştı. Tanastepe mevziilerinin yüksek olması ve arkasındaki arazi bölgesinin görünmemesi nedeniyle bataryaların birinci topçu mevziilerinin münferit taarruz hedefini[66] sağlamak için etkili olmaları mümkün değildi. Birinci hattın ele geçirilmesinden sonra bataryaların ileriye mevzi değiştirmesi ve gözetleme yerlerinin Tanastepe'ye nakli gerekliydi. Beydağlarında bulundurulacak bir veya birkaç bataryayla Tanastepe'nin doğu kısımlarını ve gerisini ateş altında bulundurmak mümkün görünüyordu.

Belentepe'de düşman tahkimatı münferit görünüyordu. Doğudan hareket edecek olan 4 ncü Kolordunun Beydağları üzerinden bu tahkimatı süratle elde etmesi ve bu suretle harekette Tanastepe'nin doğu kısımlarına yönelen taarruzun kolaylıkla ortaya çıkması mümkün olacaktı.

Bu incelemelerime göre iki tümen ile Tanastepe'ye bir tümen ile Hasanbeli sırtlarına ve bir tümen ile de Çekiltepe'ye taarruzun gerekli olduğu

[65] Savran: Denizli ili, Çivril ilçesine bağlı köy (Köylerimiz, s.469)

[66] Münferit taarruz hedefi ifadesinden, düşman topçusunun bulunduğu yerlere kadar olan derin bölgeyi anlayacağız. Bu ifadeyi istiklal savaşı muharebe usulümüzde kabul etmiştik.

kanaatına varmıştım. Bu nedenle Kolorduya bir tümen daha verilmesini teklif ettim. Belentepe'nin ise 4 ncü Kolorduya verileceğini zannediyordum.

Bu tetkikatımda Kolordu Harekat Şubesi Müdürünü de beraber bulunduruyordum. Ondan sonra 15 nci Tümen Komutanı Yarbay Naci Beyler de -refakatlerine kolordu harekat şubesi müdürünü de vererek- tümenlerin yanaşma ve taarruz açısından keşif ve incelemelerde bulundular. İstiklal Savaşımızın fedakârlıklarından olan bu gayretli arkadaşlarım taarruzun başarılı olacağına dair iyimser ve geleceği sezmiş bir şekilde güvenilir raporlar verdiler. Topçu bataryalarının mevzilerinin ve batarya tabur gözetleme yerlerinin seçimi için batarya ve tabur komutanları görevlendirildi. Onlar da görevlerini mükemmel bir şekilde düşmana hiçbir şey sezdirmeden yerine getirdiler. En ince ayrıntıya kadar talep edilen hususlar tespit edilmişti. Tümenleri ve topçusunu taarruz mevzilerine kadar götürecek olan yollar henüz ikmal edilmemiş olduğundan bu yollar üzerinde kolordu istihkam taburu komutanı Binbaşı İsmail Hakkı Bey'i, mevcut amele taburları ve istihkam bölükleriyle memur ettim. Özellikle geceleri çalışılarak yollar top ve araba geçişine elverişli bir duruma getirilmişti. Geriden ancak Şuhut kasabasına kadar güvenilir ve düzenli işleyen telefon ve telgraf hatları vardı. Şuhut'tan ileriye doğru mevcut kısımları kısa ve güvenilir olmayan ve harekat sahası olacak bu bölgede her zaman devrilmesi ve kopması mümkün olan direkler üzerinden geçirilmişti. Bunlar da ıslah ettirilerek Şuhut- Dadak – Çengiçeşmesi – Kefeli ve Şuhut – Mahmara istikametlerinde mevcut çıplak tellerle esaslı iki hat yapılmıştı.

Tümen kurmay başkanlarına keşfettirilen ikamet bölgelerinde de her türlü hazırlık yapılmış bulunuyordu.

Taarruzun başarıyla sonuçlanması için birliklerin taarruz bölgesindeki harekatı hakkında kolordu tarafından aşağıdaki muhtıra düzenlenmiş ve tümenlere tebliğ edilmişti.

Muhtıra

1. Topçu ve batarya komutanlarının keşif ve gözetleme tedbirleri.

2. İstihkam subaylarının keşfi, tümen kurmaylarının keşfi, ara engellerin tahribi.

3. Savran'da santral ve haberleşme tedbirleri.

4. Düşman ileri araziyi tamamen boş bırakmışsa tedbirler.

5. İleri müfrezelerle işgal ediyorsa tedbirler.

6. Birliklerin harekat tarzı.

7. Cephane ikmali, Savran ve Çengiçeşmesi üzerinden özellikle topçu cephanesi.

8. Topçunun ve ağır topçunun dağıtımı.

9. Gece yanaşmak için irtibat, kılavuz ve fenerler.

10. İstihkam müfrezelerinin tahribi için dağıtım tarzı.

11. Kocatepe gözetlemesi.

12. Siperler içinde muharebe ve hareket tarzı.

13. Artık yanaşmanın mümkün olmadığı yerlerde tahkimat yapmak.

14. Dağ bataryaları alay komutanının emrinde refakat bataryaları olacak.

15. Tümen:

Bir sahra	Bir kuvvetli	İki dağ obüs	Top
4	4	4	12

Bir batarya Belentepe'ye karşı (Kuvvetli dağ);

Üç batarya dayanak noktasında.

57 nci Tümen: Topçusu iki kanattaki istinat noktası arasına (Şnayder ve kuvvetli dağ topu) sahra bataryası 15 nci Tümen istinat noktasına karşı 15 nci Tümen grubu ile ve 15 nci Tümen emrinde.

Krupp dağ topu refakat bataryası.

4 kuvvetli dağ sol kanat mevziine karşı.

4 sahra ve altı ordu ağır topçusu: İstinat noktasında .

Eğer Ordu topçusu sağ tarafta Beydağı tarafına alınabilirse 57 nci Tümen sahrası ve kolordu dağ obüs taburu 23 ncü Tümene, 57 nci Tümenin başlangıçtan 23 ncü Tümenin solunda cepheye sokulması muhtemeldir. Bu takdirde 23 ncü ve 15 nci Tümenlerin topçusu kolordu ve ordu topçu taburlarıyla takviye olunabilecektir.

A) Birinci madde için talimat:

Mevziin iki istinat noktasına toplu ateş ve istinat noktaları arasına münferit ateşler amacıyla bataryaların grup grup mevziilerinin seçimi, tabur ve batarya gözetleme yerlerinin seçimi, irtibat şekilleri, refakat bataryalarının yaklaşık mevzileri belirlenmelidir. İrtibat, topçu subaylarıyla tabur arasında irtibat tarzı ve haberleşme, irtibat subayının tayini ve seçimi, cephane ikmali için yollar ve kademelerin yerlerinin tayini, geceleyin bulunabilmek için mevzilerin işaretlenmesi – kireç veya başka işaretlerle- tümen gözetlemeleri ile topçu taburlarının emniyetle irtibatı, işaretler arazi üzerindeki tabii noktaları işaret eden ve bunların bulunmadığı yerlerde daha bir gün önce gündüzden konulacak olan açık renkli ayırıcı işaretler (yollar ve batarya mevzii yolları için beyaz şeritler, beyaz flamalar, kireç... v.b.) konulacaktır. Bu A maddesindeki işler günlük taarruzdan önce toplanma yürüyüşleri sırasında

ilgililer ileriye gönderilip yaptırılacaktır. İlgilileri tümen komutanları tayin edecektir. İş gününü kolordu belirleyecektir.

Kolordu topçu komutanı da birlikte olacaktır.

B) İkinci madde için talimat:

Düşman mevziinin ve özellikle istinat noktası önündeki ara engellerin miktar ve durumu, siperlere mesafesi, bunlara yaklaşma ve tahrip tarzının tayin edilmesi, tahrip müfrezeleri araziden istifade edebilirler mi? El kalkanları gerekli mi? Tel örgü engellerinin tahrip edilmesi zamanının tayini ve bu hareketin himaye şekli.

Bu iş istihkam subayları tarafından yapılacak, ilgililer tümenler tarafından tayin edilecek, günlük icra kolordudan bildirilecektir.

Kolordu istihkam komutanı da beraber bulunacaktır.

C) Kurmaylara keşif için talimat:

Tümen hazırlık mevziinin tespiti, bu mevzilerin kanatlarını tayin etme, bu mevzilerin emniyet hattını tayin etme, emniyet ve hazırlık mevziinin mümkün olduğu kadar düşman asıl mevziisine yakın olarak tesis edilmesi çok yararlı olacaktır. Çünkü geceleyin yapılacak bu hareket sayesinde gündüz yapılacak taarruz ve hücum için kısa bir mesafenin aşılması gerekecektir. Bu mevzilerde iki hat üzerinde toplanmak dış kanatlara doğru kademeli bulunmak. Refakat bataryaları yeri.

Alaylara verilecek taarruz istikameti, taarruz bölgesi.

Taarruz için birinci hatta bulunacak kuvvetler.

Kaç tahrip müfrezesi hangi taburlara katılacak

Tel örgülerinin tahrip zamanının tayini ve bu hareketin himaye sureti.

Hazırlık mevzii içinde önemli noktaları işaretlemek, gece anlaşılacak şekilde işaret yerini kazmakla ve taş yığını koymakla temin edilir. Bu işler tümen kurmayları tarafından yapılacaktır. Günlük uygulama, kolordu tarafından bildirilecektir.

Ç) Üçüncü madde için talimat:

Şafakla beraber Savran'da santral (Mahmara'ya bağlı) ve tümen karargahlarının bu santrale bağlanması. Ayrıca 15 nci Tümenin Çengipınarı'na bağlanması, kolordu gözetlemesinin Çengipınarı – Mahmara tellerine bağlanması, Kocatepe ile irtibat. Karargahlar ilerledikçe geri ile haberleşmeyi hızla sağlayacaklardır. Tümen komutanları tasarlanan yeni gözetleme mevkiilerine daha önceden haberleşme şebekesini sağlamalıdırlar. Bu işler taarruz gününden önceki gece ve sabahleyin kolordu muhabere bölüğü ve tümen muhabere takımları tarafından yapılacaktır.

D) Dördüncü madde için talimat:

Düşman ileri araziyi tamamen boş bırakmışsa emniyet birliklerinin hattı mümkün olduğu kadar düşmana yakın olarak sürülmelidir. Bu birlik şafakla beraber gizlenmeli ve kendi yerleri ile düşman mevzii arasındaki araziyi ve düşman mevzilerinin durumunu keşfetmelidir. Düşmanın bir karşı taarruzunda emniyet hattında mı muharebe kabul edilecek, yoksa asıl hazırlık mevziinde mi? Tümen komutanları tarafından belirlenmelidir. Emniyet hattında kesin muharebenin kabulü esas olup bunun değiştirilmesi için olağanüstü bir sebep olmalı ve bunu kolorduya bildirmek gerekir. Düşmanın taarruzuna savunma ile mi karşılık verilecek yoksa karşı taarruzla mı? Tümen komutanları tarafından tayin edilecektir.

Tüm bataryalar şafakla beraber atışa hazır bulunmalıdır. Gece yanaşmalarında tam bir sessizlik ve uyanıklık, kanatlarda fazla subay keşfi ve düşmanın ileri postalarından haber almak önemlidir.

E) Beşinci madde için talimat:

Düşman ileri araziyi ileri müfrezelerle işgal etmişse şiddetli taarruzla atılacaktır. Bu görev tümenlerin öncülerine aittir. Gece buna imkan olmazsa şafakla beraber ilk iş bu olacak, ileri müfrezeler atıldıktan sonra düşmanın asıl mevziine taarruz tertibatı süratle yerine getirilecek ve taarruz kolordu emriyle başlayacaktır. Öncüler gerek ileri arazi boş olsun ve gerek ileri müfrezelerle işgal edilmiş bulunsun hakim sırtları elde etmelidir ki, büyük kısmının önlem alması ve emniyetle ilerlemeleri sağlansın. Sabahleyin topçu ateşinin başlama zamanının tayin edilmesi tümen komutanlarına aittir. Bu ateş eğer mevcut ise ileri müfrezelerin uzaklaştırılması için başlar; mevcut değilse düşman asıl mevziisine fakat önceki emirde biliniyorsa düşman topçusuna gözetleme yerine ve makinalı tüfek mevziilerine karşı başlar. Düşman piyadesinin siperleri işgal etmesinden önce düşman siperlerini tahribe kalkışmak uygun değildir. Piyademiz yaklaştığı ölçüde hücum bölgesine yönelen ateşler artırılacak ve sıklaştırılacak, hücum mesafelerinde azami hatta çıkarılacaktır. Bu sırada topçu ateşinin emniyetle idaresi için ileride bulunan ve piyade hatlarında bulunacak olan topçu irtibat subayları kablolarını uzatmış olmalı ve yardımcı gözetleme görevini yerine getirmelidirler.

Düşman bataryalarının mevziilerini anlamak için yüksek yerlerde ileride ve yanlarda yardımcı gözetleyiciliği göz önüne alınmalıdır. Taarruz günü sabahı erkenden özellikle düşman ihtiyatlarının ve topçu mevziilerinin uçak ile keşfi ve kolorduya bildirilmesi gereklidir. (Bunun yapılması ordudan istenilecektir.)

F) Altıncı madde için talimat:

Piyade alayları aldıkları taarruz istikametine doğru kademeli açılarak ilerlerler ve ilk ateş mevzilerinden itibaren birinci hattaki taburlar yayılırlar.

Düşmanın ateşlerine ve arazinin durumuna göre tereddütsüz ilerlemeye devam ederler. Avcı hatlarının mümkün olduğu kadar yakından ateşe başlamaları uygundur. Avcı hatlarının takviyesine çok önceden başlanmamalıdır. Bununla birlikte zayiat miktarına göre, gerekirse derhal takviye edilerek avcı hatlarının ateş kuvveti korunmalıdır.

Makinalı tüfekler düşman piyadesi siperlerini işgal ettikten sonra etkili mesafelerden ve hakim yerlerden ateşe başlamalıdır. Makinalı tüfekler örtünmeye de uymalıdır. Düşman mevzilerinin yakınlarında arazinin dikçe olması nedeniyle hücum edenin bu sırada ağır makinalılarla da haddinden fazla himaye edilecektir.

Hücum mesafesindeki makinalı tüfekler azami kuvvet ve etkisini göstermekle yükümlüdür. Çünkü bu sırada düşman er ve erbaşlarına başkaldırtmamak gerektiği gibi avcı hatlarına refakat eden istihkam tahrip müfrezelerinin tel örgülerini tahrip etmek için himaye edilmeleri çok gereklidir. Bu himayeyi avcı hatları da şiddetli ateşlerle yapmaya mecburdur. Topçunun hücum noktalarına etkilerini piyade daima takip etmeli (özellikle subayların bölük ve tabur komutanlarının görevidir) ve bundan ilerlemek için yararlanmalı ve tali engellerin tahrip edildiği bu sırada azami surette etki eden topçunun himayesiyle hücuma kalkmalıdır. Tel örgü breşlerini[67] hızla geçerek düşmana atılmalı ve mümkün değilse tel örgüsünün düşman tarafında yeni ateş hatları oluşturarak takviyelerin ulaşmalarını beklemeli ve takviyeler bu sırada süratle en ilerideki avcılara yanaşarak hücumu birlikte yapmalıdırlar.

Hücum sırasında bütün ihtiyatların görevi sürat ve şiddetle atılmak ve düşmanı mevzilerinden çıkararak münferit taarruz hedefine doğru takip etmektir.

Taarruz ve hücum sırasında düşman uçaklarının bomba ve makinalı tüfeklerle taarruza başlamaları mümkündür. Bunlara karşı ihtiyat birlikleri ve makinalı tüfeklerle karşılık verilmelidir. Uçakların hücumu sırasında tüm birliklerin ve özellikle avcı hatlarının sessizliğini koruması gerekir. Aslında etkisi yok gibidir.

Bu sırada tüm komutanlar derecesine göre ileride bulunacaktır. Özellikle tabur ve alay komutanı her ne olursa olsun ileride bulunacaktır. (avcılarla beraber). Makinalı tüfekler ele geçirilen mevziiye süratle yerleşmelidir.

Mevzii içinde siper muharebesi olasıdır. Bu sıralarda direnen veya karşı hücumlara kalkan düşman er ve erbaşları süngü ve bomba ile mahvedilmeli ve sürekli arazi kazanmaya devam etmelidir. Bu önemli

[67] Breş: 1. Doğal çimento ile lavlı, kavkılı, kabuklu, kemikli kırıntıların kaynaşmasıyla oluşmuş kütle 2. Bir tür yapay mermer (Türkçe Sözlük, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Dil Kurumu Yayınları, C.1, Ankara 1988, s. 223.)

anlarda hiçbir er ve subayın tereddüt göstermesi uygun değildir. Aksi takdirde ölümle sonuçlanacak olaylar olur.

Birinci düşman mevzilerinin ele geçirilmesinden sonra taarruzun uzatılması için derhal hafif bataryaların ileri sürülmesi gerekir. Ağır bataryaların ateşlerinin ele geçirilen mevzilere hemen ilerleyecek olan yardımcı gözetleyicilerin delaletiyle gerilere süratle yönelmesi ve işlerin zamanında düzenlenmesi önemlidir.

Münferit taarruz hedefine kadar taarruzun uzatılmasını, düşmanın o andaki geri çekilme durumuna göre alay ve özellikle tümen komutanları tayin edeceklerdir. Bununla birlikte tümenlerin hareketini birleştirmek için kolorduya bilgi verilmesi ve emir alınmasına da çalışılmalıdır.

Refakat bataryalarının ele geçirilen mevzilere süratle nakledilmeleri gerekir.

Tümenler mevzilerin ele geçirilmesi ve düşmanın takibi için en son kuvvetlerini zamanında muharebeye sokmaktan çekinmemelidir. Bütün muharebe sırasında düşmanın gerilerden ve ne taraflardan ve ne kadar takviye getirdiğinin tayini ve kolorduya bildirilmesi önemlidir. Gerektiğinde kuvvetli ve üstün karşı taarruzları cesaretle karşılıyarak durdurmak, yeni takviyelerin gelmesi için gerekli zamanı kazanmak, kesinlikle kazanılan araziyi ve özellikle önemli noktaları elden çıkarmamak komutanların görevleri arasındadır.

Eğer topçu, piyademiz etkisini düşman mevziine yanaştığı oranda artırır, hücumdan önce tüm kuvvetini gösterirse başarıdan emin olunur. Bununla birlikte piyade erinin yüksek imanı ve cesur kalbiyle süngüsü, subayların gerekeni yapmaktaki örnek fedakarlığı ancak başarıyı getirecektir.

Düşmanın hücumlarına karşı topçumuzun bu hücumları beklemesi, çok usta ve seri davranması gerekir.

G) Yedinci madde için talimat:

Cephane ikmali için gizlilik tamamıyla mümkün olamayacaktır. Bununla birlikte küçük küçük kademelerle yapılacaktır. En çok topçu cephanesi sevketmek ve bunun için her türlü vasıtayı ve azami gayret ve fedakarlığı göstermek gerekir.

Topçu ve makinalı tüfek hatta piyade cephanesini son zamanlar için tasarruf etmelidir. Vakitsiz israf hayat meselesidir.

Ğ) Sekizinci madde için talimat:

14 ncü maddede yazılmıştır.

H) Dokuzuncu madde için talimat:

Geceleyin hazırlık mevziine giderken kılavuzlardan yararlanılacaktır. Her alay için ve önemli noktalarda taburlar ve topçular için kılavuzlar

alınacaktır. Bu kılavuzlara nereye gitmek istenildiği bir gün önce gündüz arazi üzerinde gösterilecek ve anlaşılması sağlanacaktır. Bununla birlikte düşmana yönelik tarafa kapalı fenerler alınacaktır.

Gündüzden tayin olunacak orta noktalardan geçilmeye dikkat edilecektir. Kılavuzlar Mahmara ve Dadak köylülerinden ve Savran'dan tümenler tarafından tedarik edilecektir.

Geceleyin ilerideki keşif kollarının ve diğer kademelerinin karşılıklı ateşleri büyük kısmın hazırlık mevziine yanaşmasına asla engel olmayacaktır. Bununla birlikte geceleyin yanaşırken bile emniyet birliklerinin silah kullanmaktan çekinmeleri gerekir. Düşmanın ileri postalarına rastlanması halinde süngü ile atmak uygundur. Geceleyin mevzilerine yanaşacak topçuların yanına bir miktar muhafız verilecektir. Sabaha karşı her birlik komutanı araziyi ve dört bir tarafı derhal tetkik etmesi ve gece olması nedeniyle uygun değilse hemen araziye göre düzenlemesi ilk işi olmalıdır. (Gerek emniyet hattındaki birlikler gerek büyük kısmıyla topçu birlikleri). Tümenler fenerleri tedarik edebilir ve satın alabilirler.

I) Onuncu madde için talimat:

Tahrip için istihkam müfrezeleri bir gün önce tayin edilmelidir. Her müfreze bir subay komutasında 12 – 20 erden ibaret olup hücum bölgelerinde hücum yapacak taburlara refakat edeceklerdir. Bunların üzerinde üçer bomba ile birer çelik kalkan bulunacak, bu erlerin tüfeklerini nasıl ve nereye kadar taşıyacakları tayin edilecektir.

Birinci hatta bulunmayacak tümenin istihkam bölüğü ile kolordu istihkam bölüğü de aynı amaç için diğer tümenlere dağıtılacaktır. Kesin sonuç alınır alınmaz bu er ve erbaşlar tekrar bölük halinde toplanacaktır. Kalkan bulunmazsa bu er ve erbaşlara kum torbası verilecektir. Bu istihkam müfrezeleri[68] bizzat lağım tertibatı keşif - arama ve imha ile yükümlüdür.

Piyade hücumcularının da kum torbalarını kullanmaları gerekebilir. Bununla birlikte bunların yanındaki kum torbaları hızla kullanılabilecek şekilde er ve erbaşlar üzerinde hazırlanmalıdır. Günlük taarruza kadar kolordu istihkam birlikleri bu amaçlar için yetiştirilemezse yetişmiş olan cephe taburundan müfrezeler talep edilecektir. Bunun temin edilmesi ordudan rica edilir.

İ) On birinci madde için talimat:

Bu gözetleme, muhtemelen kolordu muharebe bölgesi dışında olmakla beraber düşman mevzilerinin gerilerini ve Büyüksincanlı ovasındaki

[68] İstihkam birlikleri: Engellerin inşası, sahra tahkimatının ve köprülerin yapılışı, ikmal depolarının ve yollarınınonarım ve bakımı, istihkam malzemesiyle savaşta diğer kuvvetlerin ve birliklerin desteklenmesini yapan kara kuvvetlerinin bir sınıfıdır. Bu sınıf çeşitli görev sahalarına göre teşkilatlanır. (Hilmi Soyaslan, Askeri Terimler Sözlüğü, Harp Akademileri Yayınları, İstanbul 1971, s.384).

düşman harekatını görecektir. Bu nedenle burada kolordu karargahından güvenilir bir gözetleyici bulundurulacak ve kolordu gözetleme yerine telefonla bağlanacaktır. Bu subaya eldeki haritalardan ve krokilerden verilecektir. Aynı zamanda Beydağı bölgesindeki harekat için bir irtibat subayı derecesinde olacaktır.

J) On ikinci madde için talimat:

Siperler hakkındaki muharebeden F maddesinde bahsedilmiştir. Düşman mevzilerini işgal ettikten sonra ateş takibi devam ederken, mevcut siperleri düşman aleyhine kullanmak ve uygun hakim yerlerde yenilerini oluşturmak göz önüne alınmalıdır. İstihkam müfrezeleri bu amaç için kullanılabilirler. Bununla birlikte tümenler münferit taarruz hedefini süratle elde etmeye çalışmalıdır. Eğer düşman, inatçı bir savunmadan kaçar veya taarruzumuzun şiddeti ve başarı derecesi düşmana bu imkanı bahşetmeyerek geri çekilmeye devam ederse, tümenler Büyüksincanlı ovasına hakim olmaya çalışacaktır.

K) On dördüncü madde için talimat:

On numaralı maddede açıklama yapılmıştır. Bu husus gerekli olduğu için ayrıca kolordu taarruz emrinde belirtilecektir.

L) Yaralıların hızla nakli ve muharebe meydanında hiçbir yaralı bırakmamak hususunda sıhhiye memuru ve sıhhiye teşkilatı sorumludur. İlk fırsatta şehitler de defnedilmelidir.

M) Düşman esirlerinin sağ salim geriye nakledilmesi faydalıdır ve buna uyulacaktır.

Mevzilerin işgalinde piyade birliklerinin hiçbir şekilde ganimet aramak için görevlerini ihmal etmeleri uygun değildir, hayatidir. Hiçbir komutan ve subay buna meydan vermeyecektir. Tümenler bu amaç için birer keşif müfrezesi tayin eder ve ganimetleri boş araçlarla geri gönderirler. Gerek esirler ve gerek düşmandan ele geçirilecek top, makinalı tüfek ve diğer silahların süratle geriye gönderilmeleri göz önünden uzak tutulmamalıdır.

N) Er ve erbaşlara her zaman sıcak yemek pişirmek gereklidir. Birlik iaşe memurları ve levazımları bundan sorumludur. Tümenlerin günlük ihtiyaçlarının süratle sevki ve yetiştirilmesi kolordu levazım başkanının görevlerindendir. Er ve erbaşlara sabahleyin muharebeden önce ve gece muharebenin bitiminde sıcak yemek yedirmek ve mümkün olmazsa, ekmek ve katıkları yetiştirmek için levazımla, iaşe memurları sonuna kadar çalışacaklar ve bunun için önceden tedbirlerini alacaklardır.

O) Bu talimattaki esaslardan başka ve daha ayrıntılı işler tümenler tarafından temin, tanzim ve icra edilir.

Ö) Bu talimatta tabiye, sevk ve idare ile ilgili hususlar kolordu ve tümen komutanları için bir nottur. Komutanlar her zaman duruma göre tedbir almakla yükümlüdür.[69]

1 nci Kolordu Komutanı

İzzettin

Kolordu 22 Temmuz 1922'de 1 nci Ordu emrine verildi. Gözlemlerime göre hazırlanan rapor ve hazırlıklar için düzenlenen muhtıralar 1 nci Orduya takdim edildi.

26 Temmuz 1922 tarihinde alınan ordu emrinde Ulupınar – Nezirköy bölgesinde bulunan 57 nci Tümenin Bodurum – Devderesi – Pozan – Bulanık[70] – Şevbeyli bölgesine nakli emrediliyordu. 57 nci Tümen 27 Temmuz 1922 günü akşamı mola yerlerinden hareket ederek ve iki kademe halinde yürüyerek 31 Temmuz 1922'de yeni bölgesine nakledilmişti. Kolordu karargahı da 30 Temmuz 1922 akşamı Akarim'e nakledildi. (Kolordunun konuşu Kroki-3'tedir.)

8 Ağustos 1922 günü saat 07.55'de alınan ordu emrinde, 15 nci Tümenin de Çay'ın batısına nakli ve bu nakil durumuna 10 Ağustos'ta başlanması emrediliyordu.

15 nci Tümenin çok uzun yürümemesi ve tümende kollardan bazılarının sığır vebasından dolayı kordon altında bulunması nedeniyle, 57 nci Tümeni daha batıya yürütmek ve bunun bulunduğu bölgeye 15 nci Tümeni yaklaştırmak düşünüldü. Bu amaçla 57 nci Tümenin Seydisultan, Hallaç[71], Balçıkhisar[72], Uzunpınar[73], Çobankaya[74], Atlıhisar[75], Anayurt[76] ve 15 nci Tümenin de İsalı, Selevir, Kızan, Bulanık, Devederesi[77] bölgesine gece yürüyüşleriyle 10 Ağustos'ta hareketleri emredildi.

9 Ağustos'ta ordudan alınan emirde, 15 nci Tümenin hareketinin 14 Ağustos'a kadar ertelenmesi emredildiğinden bu hareket o zamana kadar ertelenmişti. Ordu taarruz için şu görüşü bildirmişti:

"Akarçay'dan itibaren Çekiltepe'ye kadar olan düşman hattının en önemli kısımları Kaleciksivrisi ile 1310 rakımlı tepe, Toklutepe bölgesi, Belentepe, Tanastepe, Çekiltepe bölgeleridir. Bu taarruz Toklu bölgesinde

---

[69] Galibiyete kesinlikle inanıyorduk. Ancak Yunanlılardan büyük mukavemet ve karşılık bekliyorduk. Fakat baskınımız umduğumuzdan çok başarılı oldu.

[70] Bulanık: Afyonkarahisar ili, Çay ilçesine bağlı köy (Türkiye Mülki İdare Bölümleri, Belediyeler, Köyler, TC İçişleri Bakanlığı İller İdaresi Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2002, s.47) (Ç.N.)

[71] Hallaç: Afyonkarahisar ili, Şuhut ilçesine bağlı köy (a.g.e., s.51) (Ç.N.)

[72] Balçıkhisar: Afyonkarahisar ili,Şuhut ilçesine bağlı bucak (a.g.e., s.51) (Ç.N.)

[73] Uzunpınar: Afyonkarahisar ili,Şuhut ilçesine bağlı köy (a.g.e., s.51) (Ç.N.)

[74] Çobankaya: Afyonkarahisar ili,Şuhut ilçesine bağlı köy (a.g.e., s.51) (Ç.N.)

[75] Atlıhisar: Afyonkarahisar ili,Şuhut ilçesine bağlı bucak (a.g.e., s.51) (Ç.N.)

[76] Anayurt: Afyonkarahisar ili,Şuhut ilçesine bağlı köy (a.g.e., s.51) (Ç.N.)

[77] Devederesi: Afyonkarahisar ili, Çay ilçesine bağlı köy (a.g.e., s.47) (Ç.N.)

batıdan ve Tanastepe bölgesinde de Beytepe (Belentepe) istikametinden doğudan ve Çekiltepe bölgesinin de batıdan kuşatılması suretiyle yönlendirilecektir. Bununla birlikte her iki kolordu, iç kanatlarında kuvvetli olacak ve Akarçay ile Meşecik sırtları ve Belova ile Hasanbeli arasında zayıf kuvvetlerle işgal muharebesi yapılacaktır. Ordu ihtiyatı olmak üzere 4 ncü Kolordudan bir tümen Avlak yaylasında, 14 ncü Tümen Sakartepe gerisinde bulunacaktır. Araziyi iyi tanıması nedeniyle 8 nci Tümen 14 ncü Kolorduya bağlanacaktı. Akarçay'dan Kaleciksivrisi'ne kadar (hariç) bölgeye tahsis olunacak ve tümenin büyük kısmı sol kanatta bulundurulacaktır. Krokide gösterilen tümen adetleri ve taarruz bölgeleri ordunun görüş açısını göstermektedir. Ordunun genel görüşüne göre kolordular tümenlerin taarruz bölgelerinde değişiklik yapmak gereğini hissederlerse görüşlerini orduya bildirmelidirler.

Taarruz gününe kadar düşman hakkında alınacak bilgiye göre, süvari kolordusu ya Çekiltepe ile Toplusivrisi arasındaki Ahırdağları üzerinden kuzeye ya da Toklusivrisi ile Ahat köyü[78] arasından Dumlupınar'a veya Uşak istikametine yönelecektir.

Süvari kolordusunun ilk hareketi yapacağı arazi dağlık ve kısmen ormanlıktı. Bundan dolayı düşmanın 2 nci Piyade Tümeninin de o bölgede bulunması sebebiyle kolorduya yol açmak ve ardından dayanak olmak üzere 6 ncı Piyade Tümeni 5 nci Kolordu emrine verilecektir."

Kolordunun cephesi Kayadibi'nin[79] güneyinden Kurtçay deresine kadar uzuyordu. Bu arazi içinde 20 km'lik bir muharebe cephesiydi. Kesin olarak bir taarruz için üç tümenlik bir kolorduya bu cephe çoktu. Bu cephede 23 ncü Tümen 4 ncü Kolordunun taarruzunu kolaylaştırmak için Belentepe'ye taarruz edecek, 15 nci Tümen Tanastepe'ye, 57 nci Tümen hem Hasanbeli sırtlarına ve hem de Çekiltepe'ye taarruz edecekti. Yani 15 nci Tümen Otluktepe'den Damlalı boğazına kadar yedi ve 57 nci Tümene Damlalı boğazından Çekiltepe'nin batısına kadar 10 km'lik bir cephe düşüyordu. Kesin bir taarruz için bu cephelerde esaslı bir sıklet merkezi yapmaları zordu. Bu nedenle şu görüşte bulunmuştum:

1- Kolordu cephesi oldukça geniş ve 57 nci Tümen ayrı bulunmaktadır. Büyük kısmıyla Çekiltepe'ye taarruz edecek olan 57 nci Tümen kuvvetli bir istinat noktasına çarpacaktı. Savran'ın doğusundaki ağır topçu grubu ile tam manasıyla himaye edilemeyeceğinden tümenin hafif topçusu ile bu bölgeden bir sonuç alması çok şüpheli görünmektedir. Süvari kolordusuna istinat olarak tahsis edilen 6 ncı Tümenin başlangıçta tüm kuvvetiyle Çekiltepe'ye taarruzu halinde, 1 nci Kolordu 57 nci Tümeni Belova-Hasanbeli bölgesine tahsis edebilir. Bu suretle hem Çekiltepe'ye taarruzdan bir sonuç alınabilir, hem de baskın tarzında yapılacak bu taarruz daha başlangıçta çeşitli yerlerde kuvvetli bir surette ortaya çıkar. Bu

[78] Ahat: Uşak ili, Banaz ilçesine bağlı köy (a.g.e., s.540) (Ç.N.)
[79] Kayadibi: Afyonkarahisar ili, Sinanpaşa ilçesine bağlı köy (a.g.e., s.50) (Ç.N.)

durumda düşmanı şaşırtarak seri bir surette mevzilerinden atmak mümkün olur görüşündeyim. Bundan başka düşman Afyon'un güneyinde yapılacak toplanmamızdan haberdar olarak taarruzumuzun başlamasından önce kuzeydeki ihtiyat kolordusunu güneye yanaştırması mümkündür. Bundan bizim haberimiz olmazsa daha başlangıçta kuvvetli bir düşmana taarruz etmek durumunda kalınabilir. Bu takdirde 1 nci Kolorduya tahsis edilen geniş cephenin Belova'dan Çekiltepe'ye kadar olan kısmı zayıf kuvvetlerle işgal edilmiş olur. Düşmanın bu karşı taarruzu karşısında, ordu ihtiyatında bulunan 14 ncü Tümenin ulaşmasına kadar müsait olmayan bir durum ortaya çıkabilir. Gerçekte 6 ncı Tümenin başlangıçta Çekiltepe'ye tahsisi mümkündür. Çünkü düşmanın 2 nci Tümeninin birinci günü muharebeye yetişmesi çok muhtemel değildir. Süvari kolordumuz bu tümenin muharebe meydanına yetişmesini bir gün erteleyebilir. İkinci günü adı geçen tümenin batıdan ordunun kanadına bir taarruzu halinde Çekiltepe'nin düşmesinden sonra 6 ncı Tümen, Süvari Kolordusuna dayanak teşkil edebilir.

2- Kolordu taarruz cephesinin büyük kısmı Tanastepe bölgesidir. Belentepe tahkimatı Tanastepe'nin nispeten zayıf olan doğu kanadını himaye için düşman tarafından sonradan yapılmıştır. Çok üstün bir tazyik karşısında düşman Belentepe'yi terk ederek Kayadibi'nin kuzeyindeki asıl hatta da çekilebilir. Belentepe'nin ilerisi çok fazla sarp ve dik yamaçlardan ibarettir. Bu tahkimatın uzunluğu 1,5 km'yi geçmemektedir.

Tanastepe'nin düşüşünü sonuçlandırmak için vurulacak kuvvetli bir darbe Belentepe'nin de süratle düşmesiyle sonuçlanır. Bununla birlikte Belentepe'ye tahsis edilecek 23 ncü Tümenden Tanastepe'ye taarruz edecek 15 nci Tümen emrine uygun kuvvetlerin ayrılması ve bu şekilde sonucun daha önce Tanastepe'de alınmasını uygun görürüm.

3. Kolordu tarafından 57 nci Tümen solda, 15 nci Tümen merkezde, 23 ncü Tümen sağda olmak üzere görevlendirilmesi düşünülüp hazırlıklar için buna göre emir verilmiştir.

Ordunun 6 Ağustos 1922 tarihli taarruz hazırlık emrine göre, kolordunun taarruz bölgesi batı cephesinin verdiği bölgeden fazlaydı. Bu bölgede yeniden hazırlık yapmak gerekiyordu. Bununla birlikte yeni bölgelerde hazırlık için tümenlere aşağıdaki emir verildi:

1. Tarafımızdan Afyon'un batısına muhtemel bir taarruz için 1 nci Kolordunun Çobanoğlu – Çamköy – Kaygusuzlar – Cumalıçeşme hattı ile Çayhisar [80]– Başağaç[81] arasındaki bölgeye taarruz etmesi muhtemeldir.

2. Böyle bir hareket için 57 nci Tümenin Haçan – Başağaç bölgesinde toplanarak bir kısım kuvvetiyle Belova - Hasanbeli bölgesinde düşmanı işgal ve büyük kısmıyla Çekiltepe'yi batıdan kuşatmak üzere

[80] Çayhisar: Afyonkarahisar ili, Sinanpaşa ilçesine bağlı köy (a.g.e., s.50) (Ç.N.)

[81] Başağaç: Afyonkarahisar ili, Sandıklı ilçesi, Karadirek bucağına bağlı bucak merkezi (a.g.e., s.50) (Ç.N.)

taarruz etmesi veya tüm tümenin Belova- Hasanbeli bölgesinden taarruz etmesi muhtemeldir.

15 nci Tümen Aşılıkçeşme ve Dikmentepe'nin güneyinde toplanarak bir kısım kuvvetiyle Eşektepe ve batısından büyük kısmıyla Eşektepe (hariç) – Otluktepe hattından Tanastepe bölgesine. 23 ncü Tümen: Çengiçeşmesi bölgesinde toplanarak Sinirköy vadisiyle Çobanoğlu – Çamköy – Kaygusuzlar arasından Belentepe (Beytepe) bölgesine.

3. 15 nci Tümen bölgesine tümen topçusundan başka 15'lik obüs, dört 15'lik havan, üç 12'lik muhasara topu.

23 ncü Tümen bölgesine dört adet 10,5'luk sahra obüsü, iki adet 7,7'lik uçak topu tahsis edilecektir.

15 nci Tümen bölgesine tahsis edilecek bataryalardan 12'lik muhasara topları Kesen, Yakacık sırtları ve Çekiltepe bölgesine ateş edebilecek şekilde tabiye edilecektir. Savran'ın doğusunda 23 ncü Tümen bölgesine tahsis edilen ağır topçu grubu, gerektiğinde Tanastepe bölgesine de yardım edecek şekilde Ömerçavuş – Kürtçüdüzü bölgesine yerleşecektir.

4. Tümenler yukarıdaki esaslar dahilinde kendilerine tahsis edilen toplanma bölgesinde gündüzleri düşmanın kara ve hava gözetlemesinden tamamen gizlenebilecek şekilde istirahat yerlerini ve taarruz hazırlık mevzilerini ve toplanma bölgesinden hazırlık mevzilerine giden yolları düşmana hiçbir şey hissettirmeden keşfettireceklerdir.

5. Baskın tarzında yapılması istenilen taarruz için, topçuyu ancak taarruzdan bir önceki gece mevziye sokmak zorunluluğu olduğundan toplanma bölgesinden ateş mevzine kadar bataryaların gece sevki gerekir. Kolordunun 25 Temmuz 1922 tarih ve 1 nci Şube 2.022 numaralı muhtırasının birinci maddesindeki keşifleri tümen topçu komutanları aracılığıyla şimdiden yaptırmak gerekir. Kolordu topçu komutanı da beraber olacaktır.

6. Kolordu muhtırasının ikinci maddesinin C fıkrasındaki kurmay subayları keşfi de yapılacaktır.

7. 57 nci Tümen keşiflerini ikinci maddede bahsedilen her iki göreve göre yaparak tespit edeceklerdir.

8. 15 nci ve 23 ncü Tümenler cephanelerini Şuhut'tan ikmal edeceklerdir. Bu tümenlerin emrinde ağır topçuların bulunması nedeniyle kolordu katarı da bu iki tümene yardım edecektir. 57 nci Tümen iaşe ve cephanesini Sandıklı'dan alacaktır.

9. 57 nci Tümen Mahmara, Nuh, Haçan, Başağaç, Kızılin, [82], Karacaören'deki[83] fırın ve değirmenlerinden, 23 ncü Tümen ve kolordu bağlı

[82] Ekinhisar: Afyonkarahisar ili, Sandıklı ilçesi, Karadirek bucağına bağlı köy (a.g.e., s.50) (Ç.N.)
[83] Karacaören: Afyonkarahisar ili, Sandıklı ilçesine bağlı köy (a.g.e., s.50) (Ç.N.)

birlikleri Çakırözü[84], Şuhut'daki değirmen ve fırınlarından, 15 nci Tümen kısmen Şuhut, Arapköy, Aydın, İsrail[85], Başören[86], Balçıkhisar değirmen ve fırınlarından yararlanacaktır. Tümenler şimdiden bu bölgelerde değirmen ve fırınları keşfettirecek ve yeterli gelmediği takdirde gerektiğinde nerelerde ve ne miktar sahra fırını inşası gerekeceğini tespit edeceklerdir.

10. Bu emrin bütün uygulaması tümen karargahları tarafından yapılarak birliklerin komutanlarına hiçbir surette bildirilmeyecektir. Her bir işin son derece gizli yapılmasına ve hiçbir sebeple duyulmasına meydan verilmemesi kesin surette sağlanacaktır.

11. Tümenlere kişiye özel olarak yazılmış ve gereken maddeleri kolordu topçu komutanlığına bildirilmiştir.

1 nci Kolordu Komutanı

İzzettin

Dört adet havan, dört adet 15 cm'lik seri obüs, iki adet 15 cm'lik adi obüs, bir adet 10,5 cm'lik uzun ve üç adet 12 cm'lik muhasara topundan ibaret bir ağır topçu taburu Kolordu emrine verildi. 14 Ağustos 1922'de tabur Mandıraköyü'nde ordugaha yerleştirildi. Taburun havan topları henüz Akşehir'den ve seri ateşli 15'lik topları da Ankara'dan gelmemişti.

Taarruz olduğunda ağır topçu gruplarını kolordu emrinde alıkoyarak kesin sonuç yerinde bunların ateşini bir araya toplamanın daha uygun olacağı göz önüne alındı. Bu amaçla, kolordu emrine verilen Yarbay Naci Bey ağır topçular için mevzii, gözetleme yeri seçimi ve haberleşmenin hızlı yapılabilmesini sağlamak için ağır topçu tabur komutanları ile birlikte kolorduya tahsis edilen taarruz bölgesine gönderildi.

17 Ağustos 1922'de alınan ordu emrinde, 14 ncü Tümenin 1 nci Kolordu emrine verildiği ve 1 nci Kolordu ile 4 ncü Kolordu arasındaki ara hattın Kalecik'in batısı, Sarıbaba'nın batısı – Kuyukaya tepesi – Karlık'ın[87] batısı – Yazla – Kızıldağ – Karacaören'in güneyi – Sultandağları yukarı hattı olduğu bildiriliyordu. Bu hattın doğusunda bulunan 23 ncü Tümenin daha batıya alınması için 57 nci Tümen Mahmutköy – Aydın – İsrail- Başören – Balçıkhisar – Bedeşakın bölgesine, 23 ncü Tümen de Seydisultan – Hallaç – Anayurt – Atlıhisar[88] – Alka – Uzunpınar[89] – İçekli – Çobankaya – Gaziköy bölgesine 19 Ağustos 1922 sabahına kadar naklettirildi. Kolordunun bu sabahki konuşu Kroki - 3'tedir.

---

[84] Çakırözü: Afyonkarahisar ili, Şuhut ilçesine bağlı köy (a.g.e., s.51) (Ç.N.)

[85] İsrail: Afyon ili, Şuhut ilçesine bağlı Kavaklı köyünün eski adıdır (Türkiye Mülki İdare Bölümleri, İç işleri Bakanlığı İller İdaresi Genel Müdürlüğü Yayınları, 1 Kasım 1985 Durumu, Ankara 1985, s.39)

[86] Başören. Afyonkarahisar ili, Şuhut ilçesine bağlı köy (Türkiye Mülki İdare Bölümleri, İç işleri Bakanlığı İller İdaresi Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2002, s.51) (Ç.N.)

[87] Karlık: Afyonkarahisar ili, Şuhut ilçesine bağlı köy (a.g.e., s.51) (Ç.N.).

[88] Atlıhisar: Afyonkarahisar ili, Şuhut ilçesine bucak merkezi (a.g.e., s.51) (Ç.N.).

[89] Uzunpınar: Afyonkarahisar ili, Şuhut ilçesine bağlı köy (a.g.e., s.51) (Ç.N.).

Kolordu emrine girmiş olan 14 ncü Tümene Belova – Hasanbeli bölgesinden muhtemel bir taarruz için keşif ve hazırlıklarda bulunulması emredildi.

Kolordunun birkaç günlük yürüyüşünde katarlarda mevcut arabaların önemli bir kısmı bozulmuştu. Eskiden beri tamirhanelerde tamir edilmekte olan arabalar iyi bir tamir görmediklerinden yürüyüşe dayanamıyorlardı. Bunların sağlamları ile değiştirilmesi için birkaç kez orduya teklifte bulunulduysa da imkan görülemedi. Verilen ağır topçuların da araçları yetersizdi.

Ordu, arabaların hızla tamiri için Çay ve Kaşıkara imalathanelerini görevlendirmiş ise de, bunlar da yeterli gelmiyordu. Arabaların tamiri büyük bir yavaşlıkla yapılıyordu.

İkmal er ve erbaşları meselesi de önemli bir şekil almıştı. Kolordu silahları ve otomatikleri artırılmış, fakat buna karşılık er ve erbaş verilmemişti. Orduya henüz ikmal er ve erbaşı gelmemişti ve bu eksikle muharebeye girildi. Kolordu muharebeye girerken yaklaşık 1.500 adet silahını gerilerde depolarda bırakmak zorunda kalmıştı.

21 Ağustos 1922'de ordudan alınan bir şifrede, taarruzun 26 Ağustos 1922 sabah yapılacağı ve her türlü hazırlığın 25 Ağustos 1922 akşamına kadar ikmal edilmesi emrediliyordu.

En önemli sorun Kömürtepe'den Bahçedere'ye inen yol ile Çengiçeşmesi'nden Bahçedere'ye giden yolun süratle ikmaliydi. Bunun için bir amele taburu, kolordu istihkam bölüğü, 14 ncü Tümen istihkam bölüğü ve bu tümenden iki bölük çalışıyordu. Bunların tamamına nezaret ve ameliyatı genişletmek üzere kolordu istihkam komutanı da gönderilmişti. Bunların her ne olursa olsun 18 Ağustos 1922 sabahına kadar sonlandırılmasını emrettim.

21 Ağustos 1922'de 14 ncü Tümen Cuma'da bulunan bir sahra bataryası ve dört taburu Cuma'da kalarak kalan kuvvetiyle:

Dadak – Arapköy – Çakırözü bölgesinde

57 nci Tümen Aydın – İsrail – Teke – Başören bölgesinde.

23 ncü Tümen Burnu[90] – Sinirköy – Akın – Mahmutköy bölgesinde

15 nci Tümen Hallaç – Anayurt – Atlıhisar – Bedeş bölgesinde 22 Ağustos 1922 sabahına kadar toplanmışlardı.

Kolordu bağlı birlikleriyle ağır topçu taburlarına Şuhut'ta toplanmaları için emir verildi.

Kolordu karargahı 21/22 Ağustos 1922 gecesi Şuhut'a nakledildi.

[90] Burnu: Afyonkarahisar ili, Şuhut ilçesine bağlı Akyuva köyünün eski adıdır (Köylerimiz, s.625) (Ç.N.)

22 Ağustos 1922 de 1 nci Kolordunun 22/23 Ağustos 1922 gecesi Çakırözü – Burnu – Sinirköy – Yeknan hattının kuzeyine yanaşması ve Kocatepe'deki alayın 4 ncü Kolordu tarafından değiştirilmesi emredilmişti. Bu emir üzerine 14 ncü Tümenin bir alayıyla Mahmara'nın güneyine ve Cuma'daki birliklerden başka kuvvetlerle Mahmara yollarının birleşme noktasının batısına.

23 ncü Tümen Dadak'ın güneyine

15 nci Tümen Arapköy – Çakırözü bölgesine

57 nci Tümen de Kızık[91] – Karacaören – Sandıklı bölgesine yanaştırıldı.

57 nci Tümene iki toplu 12 cm'lik bir İngiliz obüs bataryası verildi.

23 ncü Tümene bu gece Çengiçeşmesi – Kefeli hattını 14 ncü Tümenden teslim alması emredildi.

Kolordu karargahı Şuhut'ta kaldı.

23 Ağustos 1922'de Kolordunun Karlık – Sinirköy hattının Şimlin'de toplanması emredilmişti. Bunun üzerine 23/24 Ağustos 1922 gecesi:

14 ncü Tümen bir alayıyla Mahmara – Nuh cephesini işgal etti ve büyük kısmıyla Mahmara'nın güneyinde toplandı.

15 nci Tümen Mahmara – Dadak yollarının birleşme noktasının batısından Akyatak mevkiine kadar olan bölgede toplandı. Bu tümen, 14 ncü Tümenden Kömürtepe- Sakartepe cephesini teslim aldı.

23 ncü Tümen Dadak'ın güneyindeki durumunu muhafaza etti. Kocatepe, Sarıçiçek yaylası cephesini 14 ncü Tümenden teslim aldı.

57 nci Tümen Alemdartepe mevzilerini bir alayı ile 6 ncı Tümenden teslim alarak büyük kısmında bir değişiklik olmadı. Sandıklı – Karacaören bölgesinde kaldı.

Ağır topçu grupları Arapköyü'ne yanaştırıldı ve kolordu katarı aracılığıyla ağır topçular için Şuhut'tan Dadak'a cephane naklettirildi. 24 Ağustos 1922 sabahı kolordu karargahı Mahmara – Dadak yollarının birleşme noktası civarına nakledildi. Bu suretle bugün kolordu emrindeki dört tümen de cepheye girmiş oldu.

Son toplanma bölgesine yanaştıkça gerek uçaklara karşı ve gerekse düşmanın dikkatini çekmemek üzere tedbir alınması gerekli görülmüş ve aşağıdaki emir verilmiştir:

[91] Kızık: Afyonkarahisar ili, Sandıklı ilçesine bağlı bucak merkezi (Türkiye Mülki İdare Bölümleri, Belediyeler, Köyler, TC İçişleri Bakanlığı İller İdaresi Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2002., s.50) (Ç.N.)

1. Kolordunun son toplanma bölgesinde arazi kısmen küçük fundalık ve kısmen çıplaktır. Halbuki o bölgeye hergün saat 06.00'dan saat 09.00'a kadar düşman uçakları gelmektedir. Bununla birlikte birliklerin son gün her ne olursa olsun bu uçaklardan gizlenmesi başarı için en büyük şarttır. Bunun için aşağıda belirtilen tedbirler alınacak ve uçaklara o gün hiçbir şekilde ateş edilmeyecektir.

A. Son toplanma bölgesinden bir gün önceki bölge ağaçlık olduğundan oradan hareketle istisnasız tüm hayvanları maskeleyecek surette her hayvanın üzerine uçaklara karşı örtmek üzere birer ağaç dalı konacak ve o bölgeden o suretle hareket edilecektir.

B. Geceleyin son toplanma bölgesine gelince ilk iş tüm er ve erbaşların civar araziye uymak üzere arazinin durumuna göre ot veya fundalıklar kesilerek dallarla derhal maskeleme yapılacaktır.

C. Gündüz er ve erbaş yemekleri en derin toplanma hattı içerisinde ve çok duman çıkarmayacak yakacakla yapılacaktır.

2. Çengiçeşmesi - Kömürtepe - Aşılıkçeşme bölgesinde su azdır. Bununla birlikte bu bölgeye er ve erbaş mataraları ve sakalar dolu olarak gelinecek ve hayvanlar yolda gelirken sulanmış olacaktır.

Gündüz öğlen hava düşman uçaklarının uçmasına uygun olmadığı takdirde yapılacak keşiflerle düşman tarafından görülmemek şartıyla hayvanlar içtima hattı içerisinden gerilerdeki derelere gönderilip sulatılacaktır.

3. Çengiçeşmesi - Aşılıkçeşme hattının kuzeyi düşman tarafından görülür. Keşif veya emir götürmek üzere subayların hayvan sırtında toplu olarak veya arkalarında birkaç süvari ile dolaşmaları kesinlikle engellenecektir. Keşif kolları tarzında keşfe gidecek subaylar, her ne olursa olsun sonuna kadar saklanacak ve yolu biraz uzasa da düşman tarafından görülmeyecektir. Baskın tarzında yapılacak taarruzun başladığı zamana kadar düşmandan gizlenmesi ancak büyük başarıyı sağlayabilir.

4. Özellikle kol ve katarların hareketi en fazla göz önüne alınacak hususdur. Bunlar sıkı bir inzibata tabi tutulacak ve örtünmeye büyük dikkat göstermeleri sağlanacaktır.

23 Ağustos 1922'de geri hizmetinin iyi şekilde yapılması için tümenlerin aşağıdaki geri bölgeleri belirlenmiş ve sınırları çizilmiştir:

1. Muharebede geri hizmetin iyi şekilde yapılması önemlidir. Bu hususa bütün komutanların özel önem vermesi gerekir.

Tümenlerin geri bölge hudutları aşağıda gösterilmiştir:

A. 23 ncü Tümen Dadak'ın doğusu – Çakırözü – Şuhut – (isimler dahil) hattıyla Arapköy – Burnu (hariç) – Mahmutköy (dahil) arasındaki bölge;

B. 15 nci Tümen 23 ncü Tümenin batı sınırı ile Sinirköy – İsrail – Üçtepeler (isimler dahil) arasındaki bölge (Arapköy, Burnu 15 nci Tümene dahildir)

C. 14 ncü Tümen 15 nci Tümenin batı sınırıyla Nuh – Başören arasındaki bölge;

D. 57 nci Tümen Kızık – Sandıklı hattıyla Başağaç – Kaplıca hattı arasındaki bölge.

2. Geri bölgenin güney hududu Şuhut – Başören – Sandıklı hattıdır.

3. 23 ncü Tümen Mahmara yaylası- Çengiçeşmesi- Dadak – Şuhut, 15 nci Tümen Çapkınderesi – Kömürtepe – Hasançavuş – Akyatak – Şuhut, 14 ncü Tümen Mahmara – Çanakpınar – Şuhut yollarından yararlanacaklardır.

4. Bahçedere vadi yolu ağır topçuların cephane ikmaliyle ihtiyat birliklerinin harekatı için bırakılmıştır.

5. Tümenler hareket sahalarının gerisinde birer yarım süvari takımıyla firara karşı sıkı bir inzibat hattı kuracaklardır.

6. Dadak – Şuhut yolu üzerinden ağır topçular grubunun da cephanesi ikmal edilecektir. Dadak'tan itibaren Şuhut'a kadar her üç tümenin yolu aynı olduğundan bu yolda büyük bir inzibat gereklidir.

Bu bölgenin geri komutanlığına kolordu katar komutanı İhsan Bey tayin edilmiştir. Kendisi karargahıyla Dadak'ta bulunacaktır. Adı geçen kişinin emrine 23 ncü Tümenden subay komutasında bir yarım takım süvari verilecektir. İhsan Bey Dadak'tan Şuhut'a kadar olan bölgenin inzibatı ve kolların harekatını düzenleyecek ve yolu daima geçişe uygun bir halde bulunduracaktır.

7. Tümenler muharebede gerekli olmayacak fazla ağırlıklarını ileriye nakletmeyerek geri bölgede bırakacaklardır. Bunların asayiş ve inzibatı için alay ağırlık komutanları şiddetle sorumlu olacaktır.

24 Ağustos 1922'de 1 nci Ordudan alınan emirde ordunun toplanmasına devam edeceği ve bu amaçla 57 nci Tümenin Haçan – Başağaç – Ekinhisar – Kızık hattına alınması ve 2 nci Kolordunun yürüyüşe devam ederek 25 Ağustos 1922 sabahı 3 ncü Tümenin Sandıklı, Karacaören, Dutağacı[92], 4 ncü Tümenin Aydın, İsrail, Teke ve 7 nci Tümenin Çengel – Efesultan – Bazlar[93] bölgesine ulaşması emredildi.

1 nci Kolordu 24/25 Ağustos 1922 gecesi aşağıdaki son toplanma bölgesinde toplanmış bulunuyordu:

---

[92] Dutağacı: Afyonkarahisar ili, Sandıklı ilçesine bağlı köy (a.g.e., s.50) (Ç.N.)

[93] Bazlar: Afyonkarahisar ili, Şuhut ilçesine bağlı Yarışlı köyünün eski adıdır (Türkiye Mülki İdare Bölümleri, Belediyeler, Köyler, TC İçişleri Bakanlığı İller İdaresi Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1985., s.39) (Ç.N.)

A. 14 ncü Tümen bulunduğu bölgede

B. 15 nci Tümen Kömürtepe'nin güney bölgesinde

C. 23 ncü Tümen Çengiçeşmesi bölgesinde

D. 57 nci Tümen Haçan – Başağaç bölgesinde

Kolordu ağır topçu taburu Dadak'ın iki km kuzeyinde ve 45 nci Alay 1 nci Tabur Kömürtepe'nin güney bölgesinde; 23 ncü ve 15 nci Tümenlerin arkasında.

Birliklerin tertibi ve hazırlık mevziine girildiğinde yorgunluğa sebep olmayacak surette toplanması göz önüne alınmıştır.

Kolordu karargahı Dadak – Mahmara yollarının birleşme noktasının bir kilometre güneyinde çadırlı ordugahtaydı. Ayrıca bir emirle Kolordu katarının Dadak'a nakledilmesi emredildi.

Bugün 2 nci Kolordudan bir adet ağır 15 cm'lik obüs bataryası daha Kolordu emrine verilmiştir. Verilen 450 ikmal er ve erbaşından 200 er 15 nci Tümene ve 250 er de 23 ncü Tümene verilmiştir.

24/25 Ağustos 1922 gecesi sükunetle geçmiştir. Tümenler kolordu emri gereğince gece yürüyerek yeni bölgelerine ulaşmışlardır. Bugün tümenler tarafından hazırlık mevziine yanaşmak için gereken keşif ve hazırlıklar yapılmıştır.

Düşmanda hiçbir olağanüstü durum görülmemiş ve hazırlık tam bir sükunetle yerine getirilmiştir. Uçak faaliyeti olmuşsa da birlik, talimat gereğince gerekli tedbirleri aldığından hiçbir şey keşfedememiştir.

26 Ağustos 1922 Taarruzu

Planları, tertibatı ve hazırlıkları ihlal edecek hiçbir düşman etkisi ve hareketi olmuyordu. 25 Ağustos günü Başkomutan Kocatepe'ye çıkarak cepheyi ve birlikleri gözden geçirmişti. Akşama doğru Şuhut'a vardığında Kolordu karargahı olan Dadak civarından geçerken görüşme şerefine nail oldum. Büyük bir kararın sonucunu bekleyen çok ciddi bir heybet içindeydi. Hatırımı sorarak iltifat etti ve taarruzun nasıl sonuçlanacağını sordu. "Güvenimiz çoktur; bununla birlikte yakınımızda ve yanımızda bulunuyorsunuz. Galibiyeti mutlaka kazanırız" dedim.

25 Ağustos akşamı Yapraklı yaylası – Kömürtepe bölgesindeki tümenleri gezdim. Yol kollarında örtülü harekete hazır ağır topçuları gözden geçirdim ve en sonunda 15 nci Tümenin toplandığı Kömürtepe'ye ulaştım.

Herkesin kalpleri ümit ve heyecan dolu olarak çarpıyordu. Düşmana hiçbir şey sezdirmemek için konuşmalar bile az oluyordu. Hava sakin ve sema açıktı. Ayın henüz üç veya dördüncü günüydü. Hilal dik ve mağrur, semada duruyordu. Tam ortasına yıldızı sarmıştı. Türk bayrağı muhteşem şekliyle semada aynen resimleşmişti. Bu manzara çok ulviydi. Herkes bu

durumu hayır saymıştı. Bir an Kömürtepe'de sükuneti bozan bir patlama sesi işitildi. Yanyana oturan üç dört er bombalarını muayene ederken bir bomba patladı ve gürledi. Düşman duyacak ve dikkatini çekecek diye ödümüz koptu. Erlere silahları ve bombaları ile oynamamaları hususu tekrar tembih edildi.

Ordu, 26 Ağustos için şu emri tebliğ ediyordu:

"Düşmanın genel durumunda değişiklik yoktur. Afyon'un güney bölgesinde (Ordunun taarruz bölgesinde) düşmanın dördüncü tümeni karargahı ile Afyon'da bir alay, Akarçay ile Kışlacık[94] arasındaki bölgede diğer bir alayı Erikmen sırtlarında, üçüncü alayı Afyon'un güney çıkışında. Bu tümenin ihtiyat kuvvetlerinin cepheye yanaştırıldığı ordu tarafından kabul ediliyor.

1 nci Tümen karargahıyla Balmahmut'ta[95], bir alayı Sinirköy deresiyle Afyon – Sandıklı şosesi arasında, diğer bir alayı Çekiltepe bölgesinde, üçüncü alay Dumlupınar.- .Toklusivrisi bölgesinde.

Sinirköy – Kayadibi bölgesinde Yunanlıların 13 ncü Tümeninden bir Efsun alayı.

2 nci Tümen: iki alayıyla İslamköy, Ahatköy, Susuz[96], Banaz bölgesinde, bir alay Sivaslı civarında.

Işıklı'dan Ortaköy'ün kuzeyine kadar 56 ncı Alay

Gözi'nin doğusundan Nazilli'nin doğusuna kadar 31 nci Alay ve buradan Denizli'ye kadar 18 nci Alay.

Süvari Tümeni: iki alayı ile Uşak ve doğusunda bir alayıyla Gobek civarında.

Batı cephesi şu şekilde taarruz edecek:

A. Kocaeli grubu karşısındaki düşmanı tespit etmek üzere özellikle Göksu, İnkarasu vadileri arasında taarruz faaliyetinde bulunacak;

B. 2 nci Ordu Afyon doğu cephesindeki düşmanın 12 ve 5 nci Tümenleriyle ihtiyat grubunu taarruz hareketiyle tespit ve işgal edecek.

C. 1 nci Ordu düşman kuvvetlerini işgal edecek şekilde.

1. 4 ncü Kolordu Akarçay, İn, Çobanoğlu, Kelebekmezarı hattı arasındaki düşman cephesine taarrruz edecek, ağırlık merkezi Kalecik – 1.300 rakımlı tahkimat grubu.

Kolordunun ilk taarruz hedefi Çakırsaz – Kestanelik – Tezekliyayla – Ulukaya – Çobanoğlu hattı olacaktır.

[94] Kışlacık: Afyonkarahisar iline bağlı köy (a.g.e., s.46) (Ç.N.)
[95] Balmahmut: Afyonkarahisar ili, Sinanpaşa ilçesine bağlı köy (a.g.e., s.50) (Ç.N.)
[96] Susuz: Afyonkarahisar iline bağlı bucak merkezi (a.g.e., s.46) (Ç.N.)

2. 1 nci Kolordu Çobanoğlu – Kaygusuz – Mantartepe'nin batısı hattıyla Kırka[97] – Alemdartepe hattı arasındaki düşman cephesine taarruz edecek.

Kolordunun ilk taarruz hedefi Çobanoğlu – Sinirköy – Kırcaaslan – Yaşköy – Adatepe – Kırka hattı olacaktır.

3. Kolorduların topçu hazırlığı:

Saat 04.30 – 05.30 tanzim atışı

Saat 05.30- 06.00 'da tahrip ateşi.

4. Süvari kolordusu 25/26 Ağustos gecesi Kırka- Alemdartepe hattıyla Hacettepe arasından Sincanlı ovasına hakim Ahırdağı geçitlerini tutacak. 26 Ağustos sabahı Sincanlı ovasına ilerleyecek. 1 nci Kolordu karşısındaki düşmanın sağ yan ve gerilerine taarruz ederek demiryolu hattını tahrip edecek.

5. 6 ncı Tümen Toklusivrisi – Ahatköy – Sivas bölgesinde düşman kuvvetlerini yakından tespit edecek ve bu kuvvetlerin Ceviz ve Kufi boğazları istikametinden ilerlemesine karşı ordunun sol kanadını emniyete alacak.

6. 3 ncü Süvari Tümeni Ortaköy, İngözü arasından Menderes'in kuzeyine geçerek Gobek, Uşak istikametinde hareket edecek.

7. Menderes bölgesi 59 ncu Alay karşısında Menderes üzerindeki düşman kuvvetlerini tespit edecek.

8. 2 nci Kolordu 3 ncü Tümeni ile Sandıklı'nın kuzeyinde, 4 ncü Tümeniyle Dadak civarında, 7 nci Tümeniyle Efesultan'ın batısında toplanacak".

Bu emri Kömürtepe'de almıştım. Bunun üzerine Kolordu sol kanadında uzakta bulunan 57 nci Tümen Komutanlığına yarın (26 Ağustos 1922 saat 04.30) ordunun tüm cephede taarruza geçeceği ve tümenin önceden yapılan hazırlıklar dahilinde hazırlık mevziine girmesi ve genel emrin yapılmasının tebliğ edildiği telefonla bildirildi. Tümenlere aşağıdaki kolordu emri yazıldı:

Tümenlere

Kolordu emri: Numara - 29

Kömürtepe'den

25 Ağustos 1922 saat 16.45

1. Bu sabah yapılan uçak keşfinden düşmanın ihtiyat kolordusunun Döğer bölgesinde eski yerinde olduğu anlaşılmıştır. 1 nci Kolordu cephesinde tespit edilen düşman kuvveti 49 ncu Müstakil Alay ile birinci

[97] Kırka: Afyonkarahisar ili, Sinanpaşa ilçesine bağlı bucak merkezi (a.g.e., s.50) (Ç.N.)

düşman tümenidir. [98] Bir alay Sinirköy – Belentepe bölgesinde, bir alay Kırcaarslan, Tanastepe bölgesinde, diğer bir alay Paşaköy – Çekiltepe bölgesinde, bir alay kolordu cephesi haricinde Karaköse bölgesindedir. Belentepe gerisinde bir batarya Çekiltepe gerisinde ikişer toplu üç batarya tespit edilmiştir. Düşmanın kolordu cephesinde başka kuvvetleri bulunduğu hakkında bilgi yoktur .

2. 1 nci Ordu 26 Ağustos 1922 günü saat 04.30'da Akarçay'dan Ahırdağı'na kadar olan düşman bölgesine taarruz edecektir. 4 ncü Kolordu 1 nci Kolordunun sağından taarruz edecek ve 5 nci Kolordu da 1 nci Kolordunun sol kanadında bulunacaktır.

3. 1 nci Kolordu 25 Ağustos 1922 günü saat 08.00'de tespit edilen istikametlerden yanaşarak 26 Ağustos 1922 sabahı saat 04.30'da Belentepe- Tanastepe – Kırcaarslan tepesi – Kızkulesi – Çekiltepe hattındaki düşmana taarruz edecek ve Çobanoğlu – Sinirköy – Kıcaarslan – Paşaköy – Adatepe – Kırtepe hattını elde ederek Sinanpaşa[99] ovasına hakim olacaktır.

4. 23 ncü Tümen Belentepe'yi ele geçirecektir. Tümen Abdurrahman – Sulaksırtı – Çalısinir hattında hazırlık mevziine girecek ve bir kısım kuvveti Belentepe'nin güneye yönelen cephesine taarruz edecek ve asıl taarruzu İkilikmezarı – Ballıkaya deresi hattından Belentepe'nin doğuya yönelen cephesine ve gerilerine yöneltecektir.

15 nci Tümen : Tanastepe'yi ele geçirecektir. Tümen Karabaşlı Öreni kuzeyindeki sırtlar, Kocatepe ve batısında hazırlık mevziine girecek ve bir kısım kuvvetiyle Isırganlıpınar – Eşektepe hattından Tanastepe'ye cepheden taarruz edecek ve asıl taarruzu Kepelgediği istikametinden ve düşmanın yanına yöneltecektir.

14 ncü Tümen: Çalışanöreni – Kırcaarslan tepesi mevziini ele geçirecektir. Tümen Hacıhamza çeşmesi'nin doğusundaki sırtlar ve kuzeybatısındaki Kiçtepe- Kaklıktepe hattında hazırlık mevziine girecek ve bir kısım kuvvet ile Damlalık – Hasanbeli arasındaki bölgeye taarruz edecek ve asıl taarruzu Çalışanöreni – Kırcaarslan tepesi hattına yöneltecektir.

57 nci Tümen Çekiltepe'yi ele geçirecektir. Tümen Dikmenkaya sırtları bölgesinde hazırlık mevziine girecek ve bir kısım kuvvetiyle Hasanbeli – Çekiltepe hattına taarruz edecektir. Asıl taarruzu Çekiltepe'yi batıdan kuşatmak suretiyle başlangıçta Kızıltaş yaylasına yönelecektir.

5. Tümenlerin mümkün olursa hazırlık mevzilerine daha fazla yaklaşmaları uygun olur.

---

[98] Birinci Yunan Tümeni Komutanı General Franko'nun hatıralarına göre bu kuvvetlerden bir alayı ve topçu bataryası Elvanpaşa bölgesinde ve bununla birlikte süvari kolordumuzun taarruz bölgesi karşısında bulunuyordu. Diğer kuvvetler 1 nci Kolordunun taarruz cephesinde taksim edilmişti. Aynı zamanda 7 nci Tümenden 23 ncü Alayla diğer topçu taburu da Franko'nun ihtiyatını teşkil ediyormuş.

[99] Sinanpaşa: Afyonkarahisar ili, Sinanpaşa ilçesine bağlı bucak merkezi (a.g.e., s.50) (Ç.N.)

6. 23 ncü Tümen bölgesinde bulunacak olan birinci ağır topçu grubu 23 ncü Tümenin kol sonu ile birlikte hareket edecek ve Taşlıtepe – Karakoz bölgesinde hazırlanan mevzilerine girecektir.

15 nci Tümen bölgesinde bulunacak ikinci ağır topçu grubu Bahçederesi'ne inerek 15 nci Tümenin kol sonu Yeniköy öreni sırtlarından geçtikten sonra Yeniköy öreni bölgesinde hazırlanan mevzilere girecektir.

7. 23 ncü Tümenin sağ kanadında 5 nci Kafkas Tümeni ile Yarıkkaya[100] istikametinde ve sol kanadında 15 nci Tümen ile Kösemahmut istikametinde, 15 nci Tümen sol kanatta 14 ncü Tümen ile Çamlıca korusunda, 14 ncü Tümenin 57 nci Tümen ile Harapderinler istikametinde irtibat kurmaları ve 57 nci Tümenin kanadını emniyete alması ve sol kanatta bulunacak süvari tümeniyle Omogorden sırtları bölgesinde irtibat kurması uygundur.

8. Tümenler arasındaki harekat hududu 27 numaralı Kolordu emrinde tayin edildiği şekilde aşağıdadır:

23 ncü Tümen ile 4 ncü Kolordu arasında ara hattı Çobanoğlu – Çamköyü – İkilikmezarı – Kaygusuzlar – Cumalıçeşme – Mantartepe'nin batısı hattıdır. (Mevkiler 23 ncü Tümene aittir).

15 nci Tümen ile 23 ncü Tümen arasında ara hattı Sinirköy – Kösemahmut – Karakurt – Bahçedere – Çetingözü hattıdır. (Mevki 23 ncü Tümene aittir).

15 nci Tümen ile 14 ncü Tümen arasındaki ara hattı Kırcaarslan – İnönü – Çamlıca korusu – Savran[101] – Göktaş hattıdır. (Mevkiler 14 ncü Tümene aittir).

14 ncü Tümen ile 57 nci Tümen arasında ara hattı Paşaköy – Hasanbeli – Karadirek[102] köprüsü – Çataltepe hattıdır. (Mevkiler 57 nci Tümene aittir).

57 nci Tümen ile 6 ncı Kolordu Süvarisi arasında ara hattı Çekiltepe-Akarım – Başağaç'ın batısı hattıdır. (Mevkiler 57 nci Tümene aittir).

9. Ağır topçu gruplarının her türlü emniyetlerini tümenler sağlamış olacaklardır.

10. Şafakla beraber tüm bataryalar ateş edecek şekilde tüm hazırlıklarını ve irtibatlarını tamamlamış olacaklardır.

11. Taarruz 26 Ağustos 1922 günü saat 04.30'da başlayacaktır. Tüm topçular saat 04.30'dan saat 05.30'a kadar atış hazırlığı ve tanzim atışı ve saat 05.30'dan saat 06.00'ya kadar tahrip ateşi yapacaklardır. Piyadeler

---

[100] Yarıkkaya: Afyonkarahisar ili, Emirdağ ilçesi, Davulga bucağına bağlı köy (a.g.e., s.48) (Ç.N.)

[101] Savran: Denizli ili, Çivril ilçesine bağlı köy (a.g.e., s.188) (Ç.N.)

[102] Karadirek: Afyonkarahisar ili, Sandıklı ilçesine bağlı köy (a.g.e., s.50) (Ç.N.)

tanzim ve tahrip ateşleri sırasında hücum mesafesine kadar yanaşacaklar ve saat 06.00'da tahrip ateşinin son bulmasıyla birlikte düşman siperlerine atılacaklardır. Ağır topçu grupları tarafımdan verilecek emir ile birinci grup önce Belentepe'ye, ikinci grup önce Tanastepe'ye ateşe başlayacaktır.

12. Düşmanın ileri müfrezelerine rastlanması durumunda hareket tarzı 25 Temmuz 1922 tarihli muhtıranın beşinci maddesine göre ve cephanenin ikmal tarzı, yaralıların nakli, haberleşme hizmeti, önceden verilen emirler gereğince olacaktır.

13. Kolordu karargahı 25/26 Ağustos 1922 gecesi ve 26 Ağustos 1922 günü başlangıçta Sakartepe'de bulunacaktır.

14. 29 numaralı kolordu emri 25 Ağustos 1922 günü saat 17.40'ta 14, 15, 23, 57 nci Tümenlere, birinci ve ikinci ağır topçu grubu ve kolordu topçu komutanlığına yazılmış ve bilgi amacıyla 1 nci Ordu, 4 ncü, 2 nci ve 5 nci Kolorduya arz edilmiştir.

1 nci Kolordu Komutanı

İzzettin

Kömürtepe'den yazılan ve tümenlere tebliğ edilen bu emirle tümenler yapılan hazırlıklar dahilinde hazırlık mevzilerine girmek üzere yürüyüşe geçmişlerdir. Gece karanlıktı ve mehtap yoktu. Birlikler büyük bir sükunetle ilerliyorlardı. Kolordu karargahı Sakartepe'ye geldi. Bu sırada Kolordunun durumu aşağıdaki şekilde yorumlanıyordu:

Mevziin en önemli noktaları Belentepe ve Tanastepe'ydi. Bu noktaların süratle düşürülmesi için her türlü tedbir alınmıştı. Burada taarruzumuzun başlaması ümit edilebilirdi. Taarruzun ağır bir şekilde yapılması veya tamamen durdurulması 14 ncü ve 57 nci Tümenler bölgesinde beklenebilirdi. Çünkü:

14 ncü Tümen bölgesindeki düşman cephesinde içlere doğru bir çukurluk oluşturmuş ve gerek Tanastepe ve gerekse Çekiltepe'den yan ateşlerine maruz kalmıştı.

57 nci Tümen cephesi de aynı şekilde çok geniş ve arızalıydı. Görevi kuşatmavari bir taarruz olduğundan gecikme olabilmesi mümkündü.

Bundan başka tüm kolordu cephesinde düşmanın bir karşı taarruzu da gerçekleşebilirdi.

Belentepe, Tanastepe bölgelerinden gerçekleşecek böyle bir teşebbüs topçu ateşleriyle şiddetle karşılanabilir ve durdurulabilirse de, 14 ncü ve 57 nci Tümenlerin cephelerine gelebilecek böyle bir taarruz kolaylıkla uzaklaştırılamazdı. 14 ncü Tümen cephesine ağır topçulardan bazılarının mevzileri değiştirilmek suretiyle yardım edilmesi mümkün idiyse de 57 nci Tümen tamamen uzakta ve bu yardımlardan da tamamen mahrumdu.

Bunun için tek çare, her iki tümen cephesine gerçekleşecek böyle bir tehdide karşılık vermek ve gerektiği halde Tanastepe'nin düşmesinden sonra ihtiyaç duyulursa ve 15 nci Tümen bölgesine sevk edilebilecek, Dadak'a ulaşan 4 ncü Tümen vardı.

Gece saat 03.45'te 15 nci Tümenden alınan raporda hücum taburunun Otluktepe'yi ve 56 ncı Alayın da Kiligediği'nin doğusundaki Sivritepe'yi ileri müfrezleri geri atarak işgal ettiği ve 38 nci Alay cephesinde sükunet olduğu, düşmanda telaş belirtileri görüldüğü bildiriliyordu. Bunun ardından saat 04.15, 04.45, 05.25'de sırasıyla 23 ncü, 14 ncü, 57 nci Tümenlerden hazırlık mevzilerine girdiklerini ve taarruza hazır olduklarını bildiren raporlar ulaştı. (Kroki –4).

Topçular emredilen saatte ateş hazırlıklarına başlayamadılar. Çünkü henüz karanlıktı. Bu nedenle taarruz yarım saat kadar gecikti. 26 Ağustos 1922 günü saat 05.30'da orduya Büyük Taarruzumuzun aşağıdaki birinci raporu yazıldı.[103] (Kroki –5).

1 nci Ordu Komutanlığına

Sakartepe'den

26 Ağustos 1922

Saat: 05.30

Sabah harp raporudur:

1. 23 ncü Tümen 29 Numaralı Kolordu emri gereğince saat 01.00'de hazırlık mevzine girmiş ve bir taburunu Kaygusuzlar'a sürmüştür.

2. 15 nci Tümen hücum taburu Otluktepe'yi ve 56 ncı Alay kendi cephesi ilerisinde rastladığı düşman emniyet birliklerini uzaklaştırarak Kilgediği'nin doğusundaki Sivritepeyi işgal etmiştir.

3. 14 ncü Tümenin saat 04.25 işaretli raporuna göre, tümen 29 numaralı Kolordu emri gereğince olaysız olarak hazırlık mevziine girmiştir. Bu tümen cephesinde muharebe henüz başlamamıştır.

4. 57 nci Tümen Çekiltepe-Kızıltaş yaylası – Kompınar tepesinin batısına ulaşmıştır. Bu tümen cephesinde henüz çarpışma başlamamıştır.

5. Ağır topçu grubu mevzilerine girmiş ve ateşe başlamıştır.

[103] Yunan generallerinin hatıralarını okuduğumuz zaman taarruzumuzdan haberdar olduklarını firari erlerin ifadelerinden, uçaklarının keşiflerinden, kara gözetlemelerinden Afyon'un güneyinde 1 nci ve 4 ncü Tümenleri karşısında toplanmalarımıza vakıf olduklarını anlıyoruz. Demek ki hareketlerimizi saklayamamıştık. Fakat Yunanların tereddütlü günler geçirdiklerini ve 26 Ağustos'ta taarruza başlayacağımızı kesin olarak tayin edemediklerine göre sıklet merkezimizi Afyon'un güneyinde topladığımızı anlayacak kadar bilgi toplayamamışlardır.

6. Karanlık olması nedeniyle taarruza ancak saat 05.00'de hızla başlanmıştır. Bugün Tanastepe cephesinde muharebe devam etmektedir. Saat 05.30'da düşman topçu ateşi açmıştır.

7. Bu rapor 26 Ağustos 1922 günü saat 05.30'da Sakartepe'den yazılarak 1 nci Ordu Komutanlığına ve bilgi amacıyla 4 ncü Kolordu Komutanlığına, 23, 15, 14 ve 57 nci Tümen komutanlıklarına yazılmıştır.

1 nci Kolordu Komutanı

İzzettin

Saat 05.00'de ağır topçular da dahil olduğu halde bütün cephede topçu ateşi başlamıştı. Birlikler tam bir sükunetle düşman mevziine yanaştı. Düşman henüz şiddetle karşılık vermiyordu. Bilhassa Tanastepe'de 15 nci Tümen birlikleri hemen hemen hücum mesafesine kadar yaklaşmıştı. Düşman topçusu ancak saat 05.30'da ateş açtı. Bu ateş fevkalade güzel ve etkiliydi. Düşmanı tamamen meydana çıkarmak için piyade birliklerinin aralıksız taarruza devam etmeleri ve başarının bu şekilde elde edilebileceği bir defa daha saat 05.50'de tümenlere yazıldı.

Yapılan gözetlemelerde 15 nci Tümen birlikleri süratle ilerliyorlardı. Bu tümen bölgesinde diğerlerine göre piyade ateşi daha şiddetliydi. Saat 06.00'da bütün kolordu cephesinde muharebe şiddet kazanmıştı. Saat 06.30'da Tanastepe'de düşman er ve erbaşlarının kısmen geri kaçtıkları ve aralarında bir kaynaşma olduğu gözetleniyordu. Bu bölgede piyademiz düşmana oldukça yaklaşmıştı. Bunun için ağır topçu bataryalarının buraya tahsis edilerek bu bölgeye şiddetli ateş açmaları gereği topçu komutanlığına emredildi. Saat 07.00'de 38 nci Alayın, önüne rastlayan tel örgü engellerini elleriyle kaldırarak Tanastepe'nin en hakim zirvesinde düşman siperlerini işgal ettiği gözetlendi.

Bunun ardından tümen komutanı Tanastepe'nin ele geçirildiğini müjdeledi ve orduya aşağıdaki rapor yazıldı:

1 nci Ordu Komutanlığına

1. Saat 06.55'de Tanastepe 15 nci Tümen tarafından ele geçirilmiştir.

2. Diğer tümenlerin cephesinde taarruz devam etmektedir.

3. Bu rapor 26 Ağustos 1922 günü saat 07.10'da 1 nci Ordu Komutanlığına arz edilmiştir.

1 nci Kolordu Komutanı

İzzettin

Büyük taarruzumuzda düşman mevziini ele geçirmenin mutluluğu ilk olarak 15 nci Tümenimize aittir. Trikopis'in hatıralarında 26 Ağustos günü sabah baskınımızdan bahsederken "düşman Hasanbeli mukavemet

merkezinin solunda bir bölge işgal etmişti" diyor ki bu Tanastepe'nin bize göre batı kısmıydı.

Tümen Tanastepe'nin ele geçirilmesinden dolayı tebrik edilmiş ve tümen topçusunun bir ön önce Tanastepe'ye yetiştirilmesi emredilmiştir. Saat 07.15'de de Mahmara'daki mürettep süvari alayının Savran'a gelmesi emredildi. Cephede süvariler için yerel istihdam olmadığından tümen süvari bölükleri Mahmara'da mürettep bir alay halinde Kolordu emrinde olmak üzere toplattırılmıştı. Bundan sonra Kolordu Şube Müdürü Asım Bey'i Tanastepe'ye adı geçen tümenin yanına gönderdim ve tümenin Kızılin - Sivritepe- İnönü hattına kadar taarruzu uzatarak ovaya hakim olması gereğini bildirdim. Diğer tümen cephelerinde taarruz harekatı devam ediyordu. Telefonla sık sık gayretin artırılması gereğini tümen komutanlıklarına sözlü olarak söylüyordum.

Saat 08.00'da 23 ncü Tümen Komutanlığından aşağıdaki rapor alındı:

1 nci Kolordu Komutanlığına

Kaygusuz Sırtı

26 Ağustos 1922

Saat: 09.00

1. Belentepe saat 09.00'da düştü. Düşmanın sağ kalanları kaçmakta ve bizimkiler naralar atarak takip etmektedir.

Taşlıktepe de arkadan sarıldı. 68 nci Alay Karapınar istikametinden taarruza devam ediyor. İki dağ topu takip için daha önceden gönderilmiştir. Halen muharebenin şiddeti azalmış olduğu halde taşlıkların yukarılarında ateş devam ediyor. Hücum taburunu 68 nci Alay emrine gönderdim.

2. Son derece sarp, kayalık ve baştanbaşa tutuşan otların arasında çarpışan tümen hareketindeki sürat ve şiddet Belentepe ve civarı görüldüğünde takdir edilecektir. Sarp kayalıklar muharebeyi mecburen çok inatçı kılıyor.

23 ncü Tümen Komutanı

Halis

Tümene, taarruzun uzatılarak ovaya hakim olmak üzere Türkmentepe - Göktepe hattını ele geçirilmesi emredildi. Bunun ardından 14 ncü Tümen komutanlığının da Kırcaarslan tepesini ele geçirdiği hakkındaki rapor alındı. 57 nci Tümen cephesi hariç olmak üzere düşmanın tüm cephede ilk ve en müstahkem mevzileri düşmüştü. Bundan sonra tümenlerin taarruzlarını devam ettirerek ovaya hakim olmaları gereği tümenlere tebliğ edildi. 57 nci Tümen Komutanlığına bütün kolordu cephesinde sağlanan zaferi Çekiltepe'nin bir an önce ele geçirilerek tamamlanması gereği emredildi. Çekiltepe'den açılan yan ateşi 14 ncü Tümen sol kanadındaki alayın harekatını durduruyordu. Bu alay cephesine ağır topçu ateşi talep edilmesi

üzerine birinci ağır topçu grubundan 15'lik bir ağır obüs bataryası Derbent[104] istikametine sevkedilerek 14 ncü Tümen emrine verildi ve tümene Damlalı boğazı ile Hasanbeli arasındaki düşman istihkam sırasının da taarruzun şiddetlenerek ve yenilenerek hızla ele geçirilmesi emredildi.

Saat 09.45'de 14 ncü Tümen Komutanı telefonla aşağıdaki talimatı verdi: Tümen taarruz harekatını genişleterek Kırcaarslan tepesinden sonra kuzeydoğuya doğru birbirinin gerisinde bulunan iki tepeyi daha ele geçirmiştir. Düşmanın bir karşı taarruzu ile ele geçirilen üçüncü tepe düşman tarafından işgal edilmişse de hızlanan taarruzla tekrar geri alınmıştır. Kızkulesi harekatı devam ediyor.

Aynı şekilde 15 nci Tümen Komutanlığından da Tümenin Sincanlı ovasına hakim olan tepelere kadar taarruz uzatılmışsa da er ve erbaşların çok yorulduğu ve düşmanın yavaş yavaş karşı faaliyette bulunmakta olduğu ve bir miktar zinde birliğin bu bölgeye gönderilmesinin ihtiyaten uygun olacağı bildiriliyordu.

Tanastepe'deki görevi sırasında top mermisiyle ağır şekilde yaralanan Kolordu şube müdürünün de raporu durumu aynen doğruluyordu. 15 nci Tümenin tümüyle yorulduğu bildiriliyordu. Düşman 15 nci Tümen cephesinde Hacıhasan sırtlarında ve 14 ncü Tümen cephesinde de Kırcaarslan koruluğunda tutunmaktaydı. Her ihtimale karşı zamanında yetişmek üzere Sandıklı'nın kuzeyinde bulunan 3 ncü Kafkas Tümeninin Savran'a hareketinin etkisini ordudan rica ettim.

57 nci Tümen henüz kesin sonucu alamamıştı. Çekiltepe'de düşman direniyordu. Sonuçta 14 ncü Tümen sol kanadı da ilerleyemiyordu. Kızkulesi sırası da henüz düşman elindedir. Bu gecikme düşmana oldukça zaman kazandırmış ve saat 11.00'den beri tümen komutanlarının verdiği sözlü bilgiler Tanastepe ve Kırcaarslan tepelerine karşı düşmanın karşı taarruzlarının başladığı şeklindeydi. Dörder toplu iki ağır batarya Tanastepe'yi ve Kırcaarslan tepelerini dövüyordu. 57 nci Tümen Komutanlığına Tanastepe, Belentepe ve Kırcaarslan tepelerinin ele geçirildiği ve kolordu bölgesinde kesin sonucun tamamıyla alınması için Çekiltepe'nin hızla ele geçirilmesi emredildi. Bundan sonra ikinci ağır topçu grubunun mevzileri değiştirilmiş ve Derbentkahvesi'ne hareketi emredilerek 14 ncü Tümen emrine verilmiştir.

23 ncü Tümen taarruz harekatını uzatarak saat 11.25'de Türkmentepe'yi işgal ettiğini bildirdi. Göktepe'de de düşman olmadığını ve fakat birliklerimiz tarafından henüz işgal edilmediğini telefonla söyledi. 14 ncü Tümen cephesinde şiddetli topçu ve piyade ateşi oluyordu. Düşman burada 15 nci Tümen cephesinde yaptığı şiddetli karşı taarruzla 15 nci

[104] Derbent: Afyonkarahisar ili, Bayat ilçesine bağlı köy (a.g.e., s.47) (Ç.N.)

Tümen cephesinde Sivritepe'yi[105] ve 14 ncü Tümen cephesinde de Kırcaarslan tepelerini tekrar işgal etti. Bunun üzerine durum önem arzediyordu. Aşağıdaki 31 numaralı kolordu emri verildi:

Kolordu Emri: No-31

Sakartepe

26 Ağustos 1922

Saat: 13:40

1. Düşman cephemize henüz takviye birlikleri getirmedi. Otomobillerle nakledilen bir ağır batarya yetiştirerek tümenler mevziinin çevresine gelişigüzel atmak suretiyle manevi bir etkide bulunmaya çalışıyor. Bu kesin surette bilinerek ve hatta en ciddi karşı taarruzlarına karşı da ele geçirilen mevziin korunması kesinlikle gereklidir.

14 ncü Tümen bir an önce topçu hazırlıklarını yapacak ve Kırcaarslan mevzilerini her ne olursa olsun ele geçirecektir. 57 nci Tümen artık Çekiltepe'yi ele geçirerek diğer tümenlerin derecesine ulaşmalıdır.

Kolorduya durum hakkında sık sık rapor verilmelidir.

2. 5 nci Kolordu Küçükhöyük istikametinde ilerlemektedir.

3. Bu emir tümenlere 26 Ağustos 1922 günü saat 13.40'da yazılmıştır.

Kolordu Komutanı

İzzettin

Şimdi düşman özellikle Tanastepe'ye şiddetli topçu ateşi yöneltmişti. Muharebe oldukça şiddetli devam ediyordu. 23 ncü Tümen cephesinde düşmanın karşı faaliyeti çok zayıftı. 15 nci Tümen cephesinde şiddetli topçu ateşinin etkisiyle dalgalanmalar başlamıştı. Saat 14.15'de Tümen komutanlığının aşağıdaki raporu alındı:

1 nci Kolordu Komutanlığına

Acildir 26 Ağustos 1922

1. Düşmanın ağır obüs mermilerinin infilakından ateşin yoğunlaştığı her yer birliklerimiz tarafından tahliye edilmektedir. 14 ncü Tümen sağ kanadındaki tepeler de adı geçen Tümen birlikleri tarafından tahliye edilmektedir. Ateş kesilir kesilmez her ne kadar er ve erbaşlar tepelere geri dönüyorlarsa da bir düzen göremiyorum.

[105] Trikopis'in hatıralarında 26 Ağustos'ta 7 nci Tümenden yetişen ilk alayın General Franko tarafından Tilkikırı beline muharebeye katıldığını yazmaktadır ki, 15 nci Tümene bununla karşı taarruza geçilmişti.

2. Tanastepe'nin önünde daha iki tepe kalmıştır. Eğer bu etkili ateş devam ederse Tanastepe'nin elden çıkacağına endişe ediyorum efendim.

15 nci Tümen Komutanı

Naci

Rapor içeriği itibarıyla çok önemliydi. Tümen komutanı ile telefonda görüştüm. Tanastepe'nin terkedilmesinin ne kadar tehlikeli olduğunu ve buranın kesinlikle korunması gerektiğini anlattım. Arzu ederse 3 ncü Tümenden bir kısım kuvvetle takviye edilebileceğini de söyledim. Bunun ardından aşağıdaki emri yazdım. Telefon haberleşmesi kesildiğinden kolordu kurmaylarından Kurmay Yüzbaşı Kamil Bey ile gönderdim:

15 nci Tümen Komutanlığına

Sakartepe

26 Ağustos 1922

Saat: 14.20

Tanastepe'nin kesin surette muhafazası zorunludur. 3 ncü Kafkas Tümeni Savran'a yaklaşmaktadır. Derhal yetiştireceğim. 10,5 cm'lik sahra obüs bataryasının batarya komutanı, gözetlemesini yanınızda yapmak için yarım saat önce Karakurt'tan hareket etti. 15 nci Tümenin çok büyük fedakarlıkla Tanastepe'yi korumasını beklerim. 14 ncü Tümenin bazı geri mevzii hareketleri varsa da genel durum iyidir. 57 nci Tümen Kızıltaş yaylasını ele geçirmiş, Çekiltepe'yi ele geçirmek üzeredir.

Düşmanın kuvvetli piyadesi yoktur. Topçusu karşısında Tanastepe'yi bırakmak günahtır ve sorumluluk gerektirir.

Kolordu Komutanı

İzzettin

En büyük sorun arazi göz önüne alındığında ağır topçuları hatta tümen topçularını daha ileriye ateş etmek için mevzi değiştirmemeleriydi. Bu nedenle Yunan takviye birlikleri etkili topçu ateşi altında bulundurulamıyordu. Aksine Yunan topçusu Tanastepe'ye yerleşen 15 nci Tümen birliklerini ağır topçu ile mükemmel dövüyordu.

Tanastepe'de durum gittikçe önem arzediyordu. Saat 14.30'da tümen komutanının verdiği raporda tümen birliklerinin düşmanın topçu ateşinin yoğunlaştığı her mevkiyi terkederek kademe kademe çekildiğini ve sonuçta topçuların da geri mevziye alındığını belirtiyordu. Ayrıca, Tanastepe'nin elde bulundurulmasına gayret edileceğinden, emir - komutanın boşta bulunması ve birçok subayın yaralanmış olması dolayısıyla ciddi bir direniş ümit etmediğini bildiriyordu.

Bu sırada 23 ncü Tümen cephesinde düşmanın hiçbir faaliyeti yoktu. 14 ncü Tümen kendi cephesinde taarruzu yenilemek için hazırlıklarla

meşguldü. 57 nci Tümen de durumunu oldukça düzeltmiş ve Kızıltaş yaylası doğu kısmına taarruza devam ediyordu. Saat 15.30'da 15 nci Tümen cephesinde beliren bu tehlikeye karşı Belentepe'yi ele geçiren 23 ncü Tümenin, 15 nci Tümenin yükünü hafifletmek amacıyla kendisini kuzeye karşı emniyete aldıktan sonra Hacıhasan- Sarıkaya hattına doğru düşmanın kanat ve gerilerine taarruz etmesi istendi. 15 nci Tümenin bu taarruz etkili olur olmaz kuzeye taarruz harekatına devam etmesi ve 14 ncü Tümenin de bir an önce bildirdiği hazırlıkları tamamlayarak karşı taarruza geçmesi emredildi. Bu sırada ordu ihtiyatı olarak henüz kolordu emrine verilmeyen ve Haçan üzerinden Savran'a yürümekte olan 3 ncü Kafkas Tümenine Eşektepe'nin batısına yanaşmasını ve bir alayı 15 nci Tümen emrine ihtiyat olarak vermesini emrettim. Bundan başka birinci ağır topçu grubu mevziide Oluktepe ile değiştirilmiş, bu da 15 nci Tümen emrine verilmiştir. Bu şekilde saat 17.00'de bütün tedbirler alınmıştı. 23 ncü Tümen ileri harekata başlamış, 14 ncü Tümen topçu hazırlıklarına başlamış, 3 ncü Kafkas Tümeni de Savran'dan Eşektepe istikametine yürüyüşe geçmiş bulunuyordu. Saat 17.45 civarında düşman Tanastepe'ye daha şiddetli ateş etmeye başladı. Saat 19.00'a doğru Tanastepe'de muharebe son şiddetini bulmuştu. Saat 19.25'de 15 nci Tümen Şube Müdürü, 38 nci Alayın Tanastepe'den gerilediğini bildirdi. Alayın komutanı Yarbay İlyas Bey[106] yaralanmış ve geri gelmişti.

Bunun üzerine 3 ncü Kafkas Tümeninden 15 nci Tümen emrine ihtiyat olarak verilen 8 nci Alayın, 38 nci Alayın mevzilerini tekrar ele geçirmesi için emir verildi.

Bu sırada 23 ncü Tümen de karşı taarruza başlamıştı. Zamanında alınan tedbirler sayesinde düşmanın bu çok şiddetli olan karşı taarruzu da bu kadar durdurulmuş oluyordu. Karanlık basmış ve ateş de biraz azalmış görünüyordu.

15 nci Tümen Komutanlığına da tümen emrine verilmiş olan 8 nci Alayı da alarak her ne olursa olsun 38 nci Alayın kaybettiği mevziilerin tekrar geri alınması emredildi.

---

[106] Tümgeneral İlyas Zeki Aydemir (1901-P.428) 1880 yılında Bandırma'da doğmuştur. 1901 yılında Harp Okulundan teğmen olarak mezun olmuştur. 1911-1912 Osmanlı – İtalyan Savaşı, Balkan Savaşı, Birinci Dünya Savaşı ve İstiklal Savaşına katılmıştır. Kurtuluş savaşı sırasında 1920 yılında Antep'te Fransızlarla savaşmıştır. 1921 yılında 15 nci Tümen 38 nci Alay Komutanlığına atanmıştır. Sakarya savaşında Afyon cephesinde Tınaztepe, Dumlupınar, Uşak muharebelerine katılmıştır. 1925 yılında Bitlis'te bulunan 12 nci Tümen Piyade Tugay Komutanlığına, 1925-1926'da Bitlis-Van-Beyazıt bölgelerindeki isyancıları bastırmak için müfreze komutanlığına, 1927 yılında İzmit'te 23 ncü Tümen komutanlığa atanmıştır. atanmıştır. 10 Eylül 1929'da Adana Askerlik Dairesi Başkanlığına, daha sonra 1 nci Tümen Tugay Komutanlığına atanmıştır. 1932 yılında sırayla 3 ncü Tümen Tugay Komutanlığı, 3 ncü Tümen Komutanlığı ve daha sonra Askeri Temyiz Mahkemesi üyeliğine atanmıştır. 3 Temmuz 1939 tarihinde emekliye ayrılmıştır. (KKK.lığı Emeklililk Şubesi Arşivi, Şahsi dosya)

Bundan sonra saat 20.15'te, 15 nci Tümenin yine kendi alayı olan 56 ncı Alayı şiddetli bir piyade ve makinalı tüfek ateşinin ardından 38 nci Alay cephesine karşı bir süngü hücumu yapmış ve sonuç olarak düşmanı 400 metre geriye atmıştır. 38 nci Alay mevziileri bu suretle tekrar ele geçirilmişti.

Saat 20.00'de 14 ncü Tümen de karşı taarruzunda kısmen başarılı olmuş ve Kırcaarslan tepesini ele geçirmişti. Tümene yarınki harekat için Kızkulesi'nin de ele geçirilmesi gerektiği ve bu gece olmazsa yarın için ovaya mutlaka hakim olmak gerektiği bildirildi.

23 ncü Tümen kurmayının Belentepe'den verdiği sözlü rapora göre 68 nci Alayın Gulgilipınar – Çamlıcakorusu hattında üç taburu ile cephede bu alayın ihtiyatında bulunan Tümen hücum taburu Kuşoturağı'nda, 69 ncu Alay iki taburu ile birinci hatta Türkmentepe – Göktepe hattında düşmanla temasta ve 31 nci Alay tümen komutanının emri altında Eşekoğlu-Akpınar istikametinden Sivritepe istikametinde yürümekte olduğu anlaşılmıştır. Tümen komutanına bu taarruzu sonuçlandırmasını tümen kurmayı aracılığıyla tekrar emrettim.

Ele geçirilen esirlerin ifadesinden kolordunun karşısında düşmanın 1 nci Tümeni ile 39 ncu Efsun Alayının bulunduğu anlaşılmıştı. Bu tümen ve alaydan başka takviye birlikleri olup olmadığı henüz anlaşılamamıştı. Gece daha başka önemli bir şey olmamıştı.

Sabaha karşı tümen komutanları ile telefonla bizzat görüştüm ve cepheleri hakkında bilgi istedim. Yeni bir şey gözlenmemişti. Yalnız 57 nci Tümen Sinanpaşa köyüne doğru bir alay kadar bir kuvvetinin yürüyüşte olduğunu bildiriyordu. Düşmanın 27 Ağustos günü takviye birliği alması fazlasıyla bekleniyordu. Bununla birlikte kolordu cephesinde bir an önce kesin sonucun alınması muhakkak gerekiyordu. 15 nci, 14 ncü ve 57 nci Tümen komutanlarına taarruza süratle başlamalarını ve bir an önce ovaya hakim olmak üzere önceki emirlerle tebliğ edildiği üzere hedeflerine ulaşmalarını emrettim.

Gerçekte düşmanın 7 nci Tümeni kolordunun taarruz ettiği 1 nci düşman tümenini Balmahmut üzerinden takviye etmişti. Düşman 15 nci ve 14 ncü Tümenlere karşı taarruzu bu takviye birlikleriyle yapıyordu.

Ordudan aldığım emirde bir an önce ovaya hakim sırtların işgal edilerek tahkimat yapılması isteniyordu.

27 Ağustos 1922 Günü Muharebesi (Kroki-5)

Durumun önem arzetmesi ve özellikle Tanastepe'de yapılacak muharebenin yakından idaresini sağlamak amacıyla tümenlere aşağıdaki emri vererek karargahımdan bir kurmay subay ve emir subaylarımla Tanastepe'ye hareket ettim. Kolordu Kurmay Başkanını Sakartepe'de kolordu muharebe yerinde bıraktım.

Tümenlere

Sakartepe'den

27 Ağustos 1922

Saat: 08.00

1. Kolordunun Sinanpaşa ovasına hakim olmak üzere tutmaya mecbur olduğu hattı öğlene kadar işgal etmesi kesindir. Düşman ordusunun genel durumu bu sayede ölümcül durumuna geri dönecektir. Tümenler ciddi taarruzlarına devam edecektir. Tümen komutanları taarruz istikametlerinde bizzat bulunarak kesin sonucu elde edeceklerdir. Ben de şimdi Eşektepe'nin batısında 3 ncü Tümenin karargahına gidiyorum. 3 ncü ve 15 nci Tümenlerin taarruzlarını yakından takip edeceğim. 15 nci Tümenin Tanastepe'den yapacağı taarruzun son derece hızlı sonuçlandırılmasını kesinlikle isterim. İrtibat Sakartepe'de kolordu kurmay başkanı aracılığıyla olacaktır.

Bundan sonra Eşektepe'ye 3 ncü Kafkas Tümeni karargahına gittim. Burada da durum hakkında açık bir fikir edinmek mümkün olmadı.

Tümen komutanı Albay Kazım Bey'i yanıma alarak Tanastepe'ye çıktım. 15 nci Tümen topçu ateşine başlamıştı. Sivritepe'ye taarruz için hazırlanan 8 nci Alay, iki taburu ile cepheye sokulmuştu. Sivritepe ve civarının düşmanın oldukça kuvvetli piyadesi tarafından işgal edildiğini, mevzilerin tahkim edilmiş ve kuvvetli olduklarını gördüm. Düşman söz konusu mevziilerde kuvvetli bir yer tutmaya çalışıyordu. Aynı zamanda Kırcaarslan vadisi ve 15 nci Tümen cephesini ikiye ayırıyor ve cephe gittikçe genişliyordu. Bu durum 3 ncü Kafkas Tümeninin de cepheye sokulmasını gerektirdi. Aşağıdaki emri 3 ncü ve 15 nci Tümen komutanlıklarına verdim. Emri önce yanımda ve Yunanlıların Tanastepe'de ele geçen bir gözetleme siperi içinde bulunan her iki tümen komutanına sözlü olarak tebliğ ettim.

"3 ncü Kafkas Tümeni Komutanlığına

15 nci Tümen Komutanlığına

Tanastepe'den

27 Ağustos 1922

Saat: 09.00

1. Düşman kolordu karşısında ve ordu için gayet önemli bir hedef olan Tanastepe'nin kuzeyindeki Sivri ve bunu tamamlayan üzeri yanık sırtlarda amacına ulaşmak için direnmeye karar vermiştir.

2. 15 nci Tümen ve 3 ncü Kafkas Tümeni öğlene kadar bu düşmanı geri atacak ve mevziilerini ele geçirecektir.

8 nci Alay 15 nci Tümen tarafından verilen cephesiyle birlikte 3 ncü Kafkas Tümeni emrine verilmiştir. 8 nci Alayın tümende bulunan taburu da hızla alayına yetiştirilecektir.

3. Ağır topçu grubu 15 nci Tümen komutanı tarafından birinci maddede bahsi geçen hedefler üzerine yoğun ateş edecektir.

4. Tümen komutanları da sahra ve cebel bataryalarından azami derecede yararlanılmasını sağlayacaklardır.

Tümen komutanlarının hedefin sağlanması için bizzat etkili olmaları gerekmektedir.

Ben Tanastepe'deyim. Gerekirse alayların taarruzunu takip edeceğim."

Son şahsi gayretlerimizi sarfetmeye başladık. Gayretli ve kıymetli tümen komutanları Albay Kazım ve Yarbay Naci Beyler alaylarının yanına koştular ve çok yüksek bir cesaret ve gayretle harekatı idare etmeye başladılar.

Bu sırada 14 ncü Tümen taarruzlarına hızla başlamış ve Kırcaarslan'ın ikinci tepesini de işgal ediyordu. 15 nci Tümen bütün hazırlıklarını yapmış taarruza hızla başlamıştı. 3 ncü Kafkas Tümeni de Albay Kazım Bey'in emrinde süratle açılarak taarruza geçmişti.

23 ncü Tümen cephesinde önemli bir olay yoktu. 57 nci Tümen Çekiltepe'ye taarruz ediyordu. 15- 20 dakikalık bir topçu hazırlığının ardından 3 ncü Kafkas Tümeni de taarruza kalkmıştı. Sivritepe'deki düşman şiddetle karşılık veriyordu. Saat 10.00'da 3 ncü Kafkas Tümeni Sivri ve bunu tamamlayan Yanık sırtları işgal ettiği gibi 15 nci Tümen de ovaya hakim sırtları işgal etmişti. Düşmanı hezimete uğratmış ve firara mecbur bırakmışlardı.

14 ncü Tümen cephesinde de düşman geri çekiliyordu. Kırcaarslan'ın üçüncü tepesi işgal edilmiş ve Kırcaarslan korusuna doğru düşmanı takip ediyordu.

Bu sırada tümenlere düşmanı uygun kuvvetlerle takip ederek ovadaki en yakın köyleri işgal etmelerini emrettim. 14 ncü Tümene bir an önce Kızkulesi'ni ele geçirmesini ve bu zamana kadar Çekiltepe'de düşmeyecek olursa bu tepe gerisini kuşatarak 57 nci Tümene bizzat yardım etmesini emrettim. Bu sırada Çekiltepe'deki taarruzun durduğunu ve bu yüzden üzülen Tümen Komutanı Albay Reşat Bey'in[107] intihar ettiğini haber aldım.

[107] Albay Reşat Çiğiltepe (1311-c.P.80) 1879 yılında İstanbul'da doğmuştur. 1896 yılında Harp Okulundan teğmen olarak mezun olmuştur. 1911-1912 Osmanlı – İtalyan Savaşı, Balkan, Birinci Dünya ve Aralık 1919'da istiklal Savaşına katılmıştır. 1920 yılında 20 nci Kolordu emrine verilmiştir. 1921'de doğu cephesinde mürettep tümen, daha sonra 11 nci Kafkas Tümen komutanı olarak görev yapmıştır. Haziran 1922- 27 Ağustos 1922 tarihleri arasında 57 nci Tümen Komutanlığı yapmıştır. 27 Ağustos 1922'de Çiğiltepe bölgesinin alınması sırasında birliğinin emredilen saatte hedefine varamaması dolayısıyla intihar etmiştir. Sandıklı'da anıt mezara defnedilmiş, naaşı 31 Ağustos 1988 tarihinde Devlet Mezarlığına nakledilmiştir. (Necati Ökse-Nusret Baycan-Salih Sakaryalı, s.63-64)(Ç.N.)

Öğle vakti kolordu birinci taarruz hedefini işgal etmişti. Tanastepe'den düşmanın firar halinde geri çekildiğini ve uçak hangarlarının yandığını seyrederken yanıma kadar uzattığım bir telefonla Ordu Komutanına durumu arzettim. 3 ncü Kafkas Tümenini kendi emrimde olmadığı halde muharebeye sokmama şaşırdı. Fakat Savran'a yanaşan 3 ncü Tümen ancak böyle bir işe yarayacaktı.

Darmadağınık şekilde firar eden düşmanı, Karahisar – Sandıklı şosesinden ilerleyip takip etmek üzere, Kolordu mürettep süvari alayı komutanlığına emir verdim.

Bu sırada yapılan gözetlemelerde düşmanın 1-2 tümen kadar kuvvetinin iki koldan biri Balmahmut, diğeri de Küçükhöyük üzerinden kuzeye doğru çekildiği anlaşılmıştı. Yapılan şiddetli takip sayesinde düşmandan pek çok ganimet, miktarı tespit edilemeyen makinalı ve otomatik tüfek ile otomobillerle çekilen 12 cm'lik altı adet muhasara topu ve bir çok otomobil ele geçirilmiştir.

Saat 15.20'de yazılan ordu emrinde:

1. 4 ncü ve 2 nci Kolordu ile 8 nci Tümen komutanları ve bizzat ordu komutanı tarafından yapılan gözetleme sonucunda düşmanın Karahisar ve Sincanlı ovalarından kuzeye doğru kısım kısım geri çekilmekte olduğu ve Karahisar'ın birkaç yerden yandığı.

2. 1 nci Ordunun düşmanın yakın bir hatta toplanmasına meydan vermemek için geri çekilme istikametlerinde şiddetle takibe karar verdiği.

3. Bunun için 4 ncü Kolordu taarruzunu şiddetlendirerek bir an önce Afyon – Kütahya yoluna hakim olacak ve henüz 8 nci Tümen karşısında mukavemet eden düşmanı geri çekilme hattını kesmeye çalışacağı.

4. 1 nci Kolordu Gezler[108] – Boyalı[109] – Köprülü[110] hattıyla Kırka – Reşadiye[111] hattı arasından düşmanın artçı birliklerini geri atacağını ve düşmanı şiddetle takip edeceğini bildiriyordu.

Bunun üzerine 1 nci Kolordu Gezler – Boyalı – Köprülü hattıyla Kırka – Reşadiye hattı arasından düşmanın artçı birliklerini geri atmak ve düşmanı şiddetle takip etmek üzere ilerledi. Takip harekatı şu şekilde düzenlendi:

A. Balmahmut istikametinde yürümekte olan süvari alayı asgari bir bölük kuvvetle Sinanpaşa istikametinde 5 nci Süvari Kolordusuyla irtibat kuracak ve büyük kısmı ile Balmahmut'un kuzeyine geçerek piyade birliklerinin ulaşmasına kadar Balmahmut'un kuzeyindeki sırtları

[108] Gezler: Afyonkarahisar ili, Sinanpaşa ilçesine bağlı köy (a.g.e., s.50) (Ç.N.)
[109] Boyalı: Afyonkarahisar ili, Sinanpaşa ilçesine bağlı köy (a.g.e., s.50) (Ç.N.)
[110] Köprülü: Afyonkarahisar iline bağlı köy (a.g.e., s.46) (Ç.N.)
[111] 1/20.000 ölçekli Kurmay haritasına göre Reşadiye Bulca hizasında, demiryolu hattının kuzeyinde, Çankuyu yolu üzerindedir.

koruyacaktır. Aynı zamanda Köprülü – Çatalçeşme – Balmahmut – Reşadiye istikametlerini mümkün olduğu kadar subay keşif kollarıyla keşfettirecektir.

B. 23 ncü Tümen Boyalı – Köprülü istikametinde yürüyerek Köprülü'nün güney sırtlarına kadar yanaşacaktır. Tümen sağ kanadında 4 ncü Tümen birlikleriyle irtibat kurmalıdır.

C. 15 nci Tümen Sinirköy – Akviran istikametinde yürüyecek ve Akviran'ı tutacaktır.

D. 3 ncü Kafkas Tümeni Kırcaarslan – Balmahmut istikametinde yürüyecek ve Balmahmut'un kuzey sırtlarıyla Balmahmut istasyonunu emniyete alacak şekilde tutacaktır.

E. 14 ncü Tümen Paşaköy üzerinden Küçükhöyük – Bulca[112] istikametine yürüyecektir.

F. 57 nci Tümen Çekiltepe'de direniyorsa bu tepeyi ele geçirecek ve Kırka üzerinden ve Bulca – Reşadiye arasından Reşadiye istikametine yürüyecektir. Tümenin yarın (28 Ağustos 1922) sabaha kadar Kırka'da toplanması arzu edilmektedir.

14 ncü Tümene bugün verdiğim dört toplu 15'lik obüs bataryası 3 ncü Kafkas Tümeni emrine verilmiştir. 3 ncü Tümen bu bataryayı derhal sevkedecektir. 14 ncü Tümen emrinde bulunan ikinci ağır topçu grubu ve 15 nci Tümen emrinde bulunan birinci ağır topçu grubuyla gece yarısına kadar Kırcaarslan'da toplanacaktır.

Sol kanatta bulunan 14 ncü ve 57 nci Tümenler Sinanpaşa ovasında 5 nci Kolorduyla irtibat kurmalıdır.

Bu emirler verildikten sonra tümenler toplanmaya ve takip hazırlığını tamamlamaya koyuldular. Bu sırada Çekiltepe henüz düşmemişti. Bu tepenin düşmesi için 14 ncü Tümenin Çekiltepe'yi doğusundan kuşatması gerekiyordu. 14 ncü Tümene Çekiltepe'yi kuşatarak tepenin düşürülmesi ve ele geçirilmesi emredildi. Süvari alayı düşmanı takip ediyor, çeşitli zamanlarda gönderdiği raporlardan düşmanın demiryolu hattı kuzeyindeki sırtların artçı birlikleri tarafından tutulmuş olduğunu gösteriyordu.

Seyyar hastanelerdeki yaralılar birer doktor bulunan sıhhiye müfrezelerinin nezaretine bırakılmıştı. Yaralıların gerilere nakli için boş olarak geri dönecek olan kollar ve sıhhiye otomobilleriyle nakilleri için ordu kurmay başkanlığına rica edilmişti. Bütün bunların yapılmasını sağlamak amacıyla kolordu baştabibi görevlendirilerek Aşılıkçeşme'de bırakılmıştır. Düşmandan ele geçirilen silahlarla malzemeyi Savran'da toplayıp saklamak üzere Üçüncü Amele Taburu görevlendirilmiştir. Bugün tümenler tarafından ele geçirilen esirler de sorgulanarak doğruca Ordu karargahına gönderilmiş

[112] Bulca: Afyonkarahisar ili, Sandıklı ilçesine bağlı köy (a.g.e., s.50)

ve ordu ile haberleşme için Sakartepe'den Kırcaarslan'a telefon hattı uzattırılmış ve orduya harekat hakkında bilgi verilmiştir.

Gerçekte tümenler ancak saat 19.00'da genel takip harekatına başlayabilmiştir. Bu bir gecikme değildi. 36 saatten beri devam eden muharebelerden sonra birliklerin yeniden düzenlenmesine ihtiyaç vardı ve ancak bundan sonra yapılacak bir takipten yarar sağlanması mümkün olabilirdi.

Süvari alayı hiçbir şekilde demiryolu hattının kuzeyine geçmemişti. 3 ncü Kafkas Tümeni Komutanlığından bu husus hakkında bilhassa ricada bulunulmuş ve alayın mutlaka demiryolu hattının kuzeyine geçirilmesi emredilmiştir.

Fakat geç başlayan takip harekatı bir süre sonra gece olması ve göz gözü görmeyecek kadar karanlık basması harekatı mecburen durdurmuştur. Bu geceyi tümenler aşağıdaki şekilde geçirmişlerdir:

23 ncü Tümen Köprülü ve civarında (kısmen yürüyüşte)

3 ncü Kafkas Tümeni Balmahmut ve güneyinde yol üzerinde yürüyüşte.

15 nci Tümen Küçükhöyük, Paşaköy'de.

57 nci Tümen Sinanpaşa ve Kırka'da.

Kolordu karargahı 27/28 Ağustos gecesini Kırcaarslan köyünde geçirmişti. [113]

Düşman ordusu bütün cepheden çekilmişti. 2 nci Ordu karşısındaki Tümenleri de Resulbaba dağları istikametinden kuzeybatıya doğru çekilmişti. Yalnız Toklusivrisi'nde 6 ncı Tümenimiz karşısında karşı koymaya devam ediyordu. Fakat düşmanın İzmir'le olan ulaşımı süvari birliklerimiz tarafından kesilmişti. Demiryolunun kuzeyinde 1 nci Kolordunun sol kanadında Bakırcık sırtları bölgesinde 1 nci süvari Tümeni bulunuyordu. 28 Ağustos'ta düşmanın yeni bir muharebe için en yakın olarak seçmesi muhtemel görülen hat Teberoğlan gediği – Belcemeşe – Çatalçeşme – Resulbaba tepesi – Bakırcık – Oğlanmezarı – Çalışlar[114] – Dumlupınar Toklusivrisi hattıydı.

Ordu bu hatta doğru ileri harekete karar vermiş ve emrinde 2 nci Kolordu Çatalçeşme – Resulbaba hattına karşı Hamam'ın kuzey ve güneyinde.

---

[113] Bu gece Kırcaarslan'da elimize geçen esirlerin ve hatta bizim köylülerin ifadelerinden Yunanlıların mevziilerine çok güvenmekte olduklarını, Türklerin bu kuvvetli mevziilere taarruz etme gücünü gösteremeyecekleri, Türklerin başarıyı Atina'yı almaları kadar saçma olduğu fikrinde bulunduklarını öğrenmiştim.

[114] Çalışlar: Afyonkarahisar ili, İscehisar ilçesine bağlı köy (a.g.e., s.49) (Ç.N.)

4 ncü Kolordu Beşkilise – Başmezar hattına karşı Ayvalı[115] – Akçaşehir hattına.

1 nci Kolordu Beşkilise – Toklusivrisi hattına karşı Düzağaç[116] – Tazılar[117] bölgesinde.

Süvari kolordusu Altıntaş genel istikametinde ilerleyeceğini bildiriyordu.

28 Ağustos 1922 Günü Muharebesi (Kroki-6)

28 Ağustos günü 1 nci Kolordu 6 ncı Tümenle 4 ncü Kolordu arasından Beşkilise – Toklusivrisi hattına karşı Düzağaç – Tazılar bölgesine şu şekilde ilerledi:

A. 57 nci Tümen Çayhisar[118] üzerinden Çobanözü'nde[119] toplanacak ve Toklusivrisi istikametinde 6 ncı Tümenle sıkı irtibat kuracak; Balcıdamı – Paşacık[120] istikametinde düşmanla temas arayacaktır.

Bu tümen öğlene kadar Çobanözü'nde toplanmış olacaktır.

B. 14 ncü Tümen Sinanpaşa – Tokuşlar[121] üzerinden Tazılar'da toplanacak ve Güney – Kadımezarı – Dumlupınar ve Elvanpaşa[122] – Karaköse[123] – Büyükoturak[124] istikametinde düşmanla keşif ve temas arayacaktır.

C. 3 ncü Kafkas Tümeni Bulca – Düzağaç üzerinden Karacaviran'da toplanacaktır. Beşkilise – Silgisaray Kızılcaköy hattına karşı keşif yapacak ve düşmanla temas arayacaktır.

Ç. 23 ncü Tümen Bulca üzerinden Düzağaç'ta toplanacaktır ve Akçaşehir istikametinde 4 ncü Kolordu ile sıkı irtibat kuracaktır.

D. 15 nci Tümen Küçükhöyük üzerinden Tokuşlar'da toplanacaktır. Kolordunun batıya doğru yürüyüşünde kanat tümenleri olan 14, 3 ve 23 ncü Tümenler kuzey istikametlerini keşif ve adı geçen istikametlerden düşmanla yakın temas halinde buna yönelerek taarruz etmelerini emrettim. Bu amaçla tümenler içinde birbiriyle güvenilir bir irtibat kurulması ve kolordunun Düzağaç bölgesinden tekrar kuzeye yönelmesi ve muhtemel olduğundan yollar ve arazi hakkında ona göre incelemede bulunulması hususuna dikkatlerini çektim.

---

[115] Ayvalı: Afyonkarahisar ili, Sinanpaşa ilçesine bağlı köy (a.g.e., s.50) (Ç.N.)
[116] Düzağaç: Afyonkarahisar ili, Sinanpaşa ilçesine bağlı bucak merkezi (a.g.e., s.50) (Ç.N.)
[117] Tazılar: Afyonkarahisar ili, Sinanpaşa ilçesine bağlı köy (a.g.e., s.50) (Ç.N.)
[118] Çayhisar: Afyonkarahisar ili, Sinanpaşa ilçesine bağlı köy (a.g.e., s.50) (Ç.N.)
[119] Çobanözü: Afyonkarahisar ili, Sinanpaşa ilçesine bağlı köy (a.g.e., s.50) (Ç.N.)
[120] Paşacık: Afyonkarahisar ili, Şuhut ilçesine bağlı köy (a.g.e., s.51) (Ç.N.)
[121] Tokuşlar: Afyonkarahisar ili, Sinanpaşa ilçesine bağlı bucak merkezi (a.g.e., s.50) (Ç.N.)
[122] Elvanpaşa : Afyonkarahisar ili, Sinanpaşa ilçesine bağlı köy (a.g.e., s.50) (Ç.N.)
[123] Karaköse: Uşak ili, Banaz ilçesine bağlı köy (a.g.e., s.540) (Ç.N.)
[124] Büyükoturak: Uşak ili, Banaz ilçesine bağlı bucak merkezi (a.g.e., s.540) (Ç.N.)

Kolordu mürettep süvari alayını dağıtarak bölükleri derhal tümenlerine iade ettim. Tümenler de bölüklerini yanlarına aldılar.

28 Ağustos için verdiğim emir tümenlere geç ulaşmıştır. Gerçekte saat 02.45'te yazılmış olan ordu emri ancak telefon haberleşmesi kurulduktan sonra saat 05.00'de alınmış ve tümenler de genelde kolordu emrini ancak saat 08.00'de alabilmişlerdir. Bu zamana kadar ise sabah şafakla beraber tümenler 27 Ağustos günündeki takip istikametlerinde karşılarındaki düşmana taarruza geçmişti. 23 ncü Tümen Köprülü civarında Resulbaba'ya doğru geri çekilen ve daha sonra esirlerin ifadesiyle düşmanın 4 ncü Tümeni olduğu anlaşılan bir yürüyüş koluna taarruz etmiş ve perişan bir şekilde firara ve muhimmat, araba ve toplarını da bırakmaya mecbur bıraktıktan sonra Araplarçiftliği istikametinde yürüyüşe devam etmişti. Tümen, kolordu emrini aldığı zaman Araplarçiftliği'nin güneyindeki Sivritepe'de savunma halindeki düşmanın 12 nci Tümeniyle temasa geçmişti. Daha sonra anladığımıza göre bu 4 ncü Yunan Tümeni o kadar perişan bir duruma düşmüş ki mevcudu beş yüze seviyesi bir tabura inmişti. 3 ncü Kafkas Tümeni de Resulbaba tepesi istikametinde ilerlemiş ve Resulbaba eteklerine ulaşmıştı.

14 ncü Tümen de demiryolu hattının kuzeyindeki sırtlarda bulunan düşmanın artçı birliklerini geri atarak Çatkuyu[125] istikametinde ilerlemişti. Sabaha karşı tümenlerin değişmiş olması muhtemel olan durumlarını ve düşman hakkında tümenler tarafından mevcut bilgiyi öğrenmek üzere otomobil ile kolordu kurmayından kurmay Yüzbaşı Kamil Bey'i 3 ncü ve 14 ncü Tümenlerin yanına gönderdim.

Saat 09.00'da adı geçen kişi oraya ulaştı:

14 ncü Tümen kuzeye karşı yanını emniyete aldıktan sonra kolordu emri gereğince Ayvalı istikametinde, 3 ncü Kafkas Tümeni Bulca istikametinde, 15 nci Tümenin Küçükhöyük istikametinde yürüyüşe geçmiş olduğu ve Resulbaba'da düşman olmadığı bilgisini getirdi.

23 ncü Tümenden henüz bir haber alınamamıştı.

Saat 11.00'de 14 ncü Tümen komutanlığından gelen raporda düşmanın bir yürüyüş kolunun Resulbaba'dan batıya ve diğer bir yürüyüş kolunun da Ayvalı'nın kuzeyinden Beşkilise'ye doğru çekilmekte olduğu bildiriliyordu. Fakat asıl 1 nci Kolordu tarafından mağlup edilen 1 nci ve 7 nci Yunan Tümenleri tutunamayacak bir halde Dumlupınar'a doğru kaçmışlar ve Yunan ordusunun Resulbaba bölgesinden çekilen büyük kısmıyla irtibatlarını kaybetmişlerdi.

14 ncü Tümen Komutanlığının gözlemlerine göre Resulbaba üzerinden bir yürüyüş kolunun batıya ve diğer bir yürüyüş kolunun Ayvalı'nın kuzeyinden Başkimse'ye[126] doğru gittiği anlaşılmıştı. Dağınık bir şekilde

[125] Çatkuyu: Afyonkarahisar ili, Sincanli ilçesine bağlı köy (a.g.e., s.50) (Ç.N.)
[126] Başkimse: Afyonkarahisar ili, Sincanli ilçesine bağlı köy (a.g.e., s.50) (Ç.N.)

batıya Dumlupınar genel istikametinde çekilip toplanmaya çalışan düşmanı takip ve geri çekilmesini hezimete dönüştürmek için kolordu tarafından şu tertipte harekete devam edilmişti:

Kumari[127] üzerinden (Tazılara yöneltilmiş olan 14 ncü Tümen'in büyük kısmı) Akçaşehir[128] istikametine yönelecek ve düşmanı yakalayacak.

3 ncü Kafkas Tümeni de Ayvalı – Kumari üzerinden 14 ncü Tümene doğru yanaşacak.

15 nci Tümen Karacaören'e yanaşacaktır. Diğer tümenlerin harekatında değişiklik olmayacaktır.

57 nci Tümen de büyük kısmıyla Çobanözü'nde bulunmakla beraber Tazılar istikametini emniyete alması ve Elvanpaşa – Çiftlik – Karaköse istikametini keşfettirmesi emredildi.

Bu hareketi düzenledikten sonra 14 ncü Tümenin harekatını daha yakından takip etmek üzere savaş kademesiyle Ayvalı'ya hareket edildi. Tümen karargahına ulaşıldığı zaman 4 ncü Kolordudan 12 nci Tümenin de oraya ulaştığını gördüm. Bölgenin 4 ncü Kolorduya ait olması nedeniyle 14 ncü Tümen Komutanlığına sözlü olarak mevziini 12 nci Tümene teslim ederek Tazılar'a yürümesini tembih ettim.

3 ncü Kafkas Tümenine de tekrar istikametini Karacaviran'a değiştirerek orada toplanmasını bildirdim. Bu sırada 57 nci Tümenden aşağıdaki rapor geldi:

1 nci Kolordu Komutanlığına

Kınık'ın[129] doğusundan

28 Ağustos 1922,

Saat 11.20

1. Tümen kolbaşıyla saat 10.45'de Çobanözü deresi ağzına vardığı zaman Kavgaşak tepe kuzey yamaçlarında ve Tazılar'ın doğusundaki yamaçlardan düşmanın iki topu ateş açmıştır. Kavgaşak tepe tahkimatında düşman er ve erbaşları görülmektedir. Kuvveti henüz tahmin edilememiştir.

2. Kolbaşında bulunan 37 nci Alayın Çobanözü'nün batı sırtlarında hazırlık mevziine girmesini emrettim. Keşif kolları sevkiyle düşman kuvvetini anlamaya çalışacaktır. Süvari bölüğü daha sola gönderilmiştir. Bu alayı bir dağ bataryasıyla takviye ettim. Keşiflerin sonuçlarına göre taarruz edilecektir.

57 nci Tümen Komutan Vekili

Hacı İbrahim

[127] Kumari: Kütahya iline bağlı köy (a.g.e., s.373) (Ç.N.)
[128] Akçaşehir: Kütahya ili, Tavşanlı ilçesine bağlı köy (a.g.e., s.377) (Ç.N.)
[129] Kınık: Afyonkarahisar ili, Dinar ilçesi, Haydarlı bucağına bağlı bucak merkezi (a.g.e., s.48) (Ç.N.)

Karargahımla derhal Karacaviran'a yöneldim. Amacım bizzat etkili olarak tümenleri eski hedefleri yöneltmek ve 57 nci Tümen cephesiyle yakından ilgilenmekti. Bu amaçla Karacaviran'ın batı sırtlarına ulaşır ulaşmaz kolordu kurmayından Yüzbaşı Kamil Bey'i henüz emri almadığı görülen 14 ncü Tümenin bir alayına ve ardından 3 ncü Kafkas Tümeninin yanına gönderdim ve emri tebliğ etmesini söyledim. Adı geçen kişi geri döndüğü zaman 3 ncü Kafkas Tümeninin Bakırcık sırtlarında bir düşman kuvvetiyle temasa geçtiğini, yaklaşık dört kilometrelik bir cephe üzerinde muharebe ettiğini ve tümenin ihtiyat alayının da daha ileriye yanaşmak için emir aldığı haberini getirdi. Bu durumda tümenin istikamet değiştirmesi doğru olamayacağı için tümenin taarruz hareketine devam etmesi için tekrar emir verdim. Bu sırada 6 ncı Tümenin alınan raporundan tümenin Toklusivrisi'ne geldiği ve taarruz için hazırlık yaptığı bildiriliyordu.

57 nci Tümen yaptırdığı keşif sonucu düşmanın Ahırdağı'nın doğu yamaçlarıyla kuzeyi Tazılara doğru inen bir çok küçük küçük tepeciklerden oluşan 2,5 - 3 kilometrelik bir cephenin tahkim edilmiş ve tel örgüleriyle takviye edilmiş olduğunu ve köylülerden yapılan tahkikata göre bu mevzide 10 gün önce bir tabur Efsun askeri bulunduğunu ve başka bir kuvvetle takviye edilip edilmediğini araştırmış ve taarruza geçmiştir.

Arazinin arızalı olması nedeniyle taarruz çok yavaş ilerliyordu.

6 ncı Tümen cephesinde Toklusivrisi'ni karşı topçu hazırlıkları başlamıştı. Vakit de çok fazla geçmiş ve 57 nci Tümenin harekatı başlayamamıştı.

Bugün gerek keşif kollarından alınan bilgi ve gerekse yapılan gözetlemede kolordu cephesinde düşmanın Toklusivrisi'nde Tazılar'ın doğusu ve Bakırcık'ın batı sırtlarında mevzi aldığı ve demiryolu hattı boyunca Dumlupınar istikametinde bir tümen kadar kuvvetin geri çekilme durumunda olduğu anlaşılıyor. Kolordunun durumu aşağıdaki şekildeydi:

23 ncü Tümen Düzağaç'ta

3 ncü Tümen Bakırcık sırtlarında, düşmanla temasta

15 nci Tümen Tokuşlar'da

57 nci Tümen Ahırdağı – Tazılar hattında, düşmanla temasta.

Saat 23.00'te 3 ncü Kafkas Tümeninden alınan raporda tümenin düşmanı Bakırcık sırtlarından geri attıktan sonra aldığı emir gereğince takip etmeyerek Karacaviran'a geldiği ve orada toplandığını bildiriyordu. Yaptırılan tahkikatta tümenin Bakırcık sırtlarındaki düşmana taarruzuna devam etmesi hakkında verilen emrin ordu kurmay başkanı tarafından tümen komutanlarına geç ulaşmasından ve bu zamana kadar tümen komutanı verdiği emirle düşmanla teması keserek Karacaviran'a yönelmiş olduğu anlaşıldı. Verdiğim emir gereğince tümen tekrar Bakırcık sırtlarına hareket ettirildi. Tümen ancak 29 Ağustos 1922 günü saat 04.00'te Bakırcık sırtlarına

hareket edebilmiştir. 14 ncü Tümenin Tazılar istikametinde düşmanın gerilerine doğru yürümesiyle Tazılar'daki düşmanda 57 nci Tümenin devam eden top taarruzu karşısında geri çekilmeye mecbur olmuştu.

29 Ağustos 1922 Günü Muharebesi (Kroki – 6)

28 Ağustos akşamına kadar aldığımız genel bilgiye göre düşman Eskişehir cephesinden de geri çekilme belirtileri göstermeye başlamıştı. Tüm Yunan ordusu taarruzlarımız karşısında hezimet derecesinde ve bir düzensizlik içinde çekiliyordu. 1 nci ve 7 nci Tümenleri batıya geçmiş ve 4, 5, 9, 12, 13 ncü Tümenleri kuzeybatıya çekilmişti. [130]

29 Ağustos için 1 nci Ordu verdiği bir emirde:

A. 2 nci Ordunun Hasanköy[131] – Elibulak dağı – Hamurköy – Çalköy hattının kuzeyinde hareket etmek üzere düşmanı takip edeceği;

B. 1 nci Ordunun:

1. 1 nci Kolordu Tazılar – Toklusivrisi – Horozköy hattıyla Bakırcık – Arpagediği hattı arasından batıya ilerleyerek düşmanın Dumlupınar'da tutunmasına meydan vermeyecek;

2. 4 ncü Kolordu Bakırcık – Arpagediği – Kozaklı hattıyla Ademtepesi – Hamurköy – Çalköy hattı arasından ilerleyecek, kuzeyden batıya çekilmekte olan düşman kuvvetlerini imha edecek surette şiddetle takip edecek;

3. 5 nci Kolordu bütün kuvvetiyle Ordu sağ kanadına ilerleyerek Altıntaş – Dumlupınar ve Kütahya- Gediz arasında Muratdağlarını aşan istikametlerden düşmanın Uşak istikametine çekilmesini engelleyecek;

4. 2 nci Kolordu Bakırcık – Düzağaç – Karaviran bölgesine ilerleyerek Ordu ihtiyatı olacak.

5. 6 ncı Tümen Toklusivrisi'ne karşı taarruzuna devam edecek.

Kolordudan talep edilen görev önceden bu ana müstahkem olan Dumlupınar mevziini ele geçirme ve düşman ordusunun Dumlupınar üzerinden geri çekilme hattını keserek düşmanı Muratdağlarının kuzeyinde bırakmaktı. Bununla birlikte kuvvetli bir taarruz yapmak ve hem de Dumlupınarı tutmak üzere geri çekilmesine devam eden düşman

---

[130] Franko'nun hatıralarına göre 23 ncü Tümenimizin Köprülü bölgesinde 28 Ağustos sabahı darbesine uğrayan 4 ncü ve 12 nci Tümenlerin savaştan arta kalanları da Dumlupınara gidebilmiş ve burada mümkün mertebe mertebe teşkil etmiştir. Dumlupınar'a çekilen diğer bir kuvvet de Plastıras müfrezesidir. 1 nci ve 7 nci Tümenler de Başkimse bölgesinde 28/29 Ağustos'ta 1 nci Kolordunun 3 ncü Kafkas ve 14 ncü Tümenleriyle süvari kolordusunun etkileri altında bir paniğe uğradıkları ve bunun etkisiyle tutunmak istedikleri hatta duramayarak Dumlupınar'a çekildiklerini anlıyoruz.

[131] Hasanköy: Uşak ili, Banaz ilçesine bağlı köy (a.g.e., s.540) (Ç.N.).

tümenlerinden önde bulunmak gerekirdi. 3 ncü Kafkas Tümenini ordunun emriyle 4 ncü Kolorduya bırakmıştım.

Dumlupınar denilen cephe Arpagediği – Sattepesi – Toklusivrisi hakim noktalarını içine alan bir hattır ki, düşman Toklusivrisi'nde 6 ncı Tümenimize karşı savunmaya devam etmekteydi. 6 ncı Tümene taarruzda başarılı olacak şekilde etkili bir yardım yaparak Toklusivrisi gibi önemli bir istinat noktasını ele geçirmek ne kadar gerekli idiyse kuzeyden gelen düşman tümenlerinin geri çekilme hattını tamamen kesmek için Arpagediği'ni tutmak da daha fazla önemliydi. Bununla birlikte kolordu sol kanadında hareket eden 57 nci Tümeni Balcıdamı[132] istikametinde ve sağ kanatta hareket eden 23 ncü Tümeni Arpagediği istikametinde ilerletmek, 23 ncü Tümenin harekatını kolaylaştırmak ve Dumlupınar mevzilerini yarmak üzere merkezden hareket eden 14 ncü Tümeni de Sattepesi'ni ele geçirmekle görevlendirmeye karar verdim. 57 nci Tümene seri bir hareketle Kaplangıdağı'na hakim olmasını emrettim. Kaplangıdağı Dumlupınar mevziilerinden sonra batıya yönelmek için kilit noktasıydı. Bunun üzerine 23 ncü Tümen hemen yürüyüşe geçerek Karacaviran – Kızılcaköy – Dumlupınar kuzeyi istikametinde ilerledi. Tümenden özellikle Arpagediği'nin elde edilmesini talep etmiştim.

14 ncü Tümen Tazılar – Güney – Çiftlik – Büyüoturak istikametinde ilerledi. Bu tümenden özellikle Sattepe – Kartaltepe hattının ele geçirilmesini istedim.

57 nci Tümen Toklusivrisi istikametinde ilerledi. Bu tümenden Kaplangıdağına kadar ulaşmasını ve Balcıdamı üzerinden Toklusivrisi gerilerine etkili olarak Toklusivrisi'nin süratle düşürülmesini sağlamasını istedim.

15 nci Tümene Kolordu ihtiyatı olarak 23 ncü Tümeni takip ettirdim. Aslıhanlar- Arpagediği hattında arkasını Dumlupınar'a verecek olan 23 ncü Tümen için 14 ncü Tümenin düşmanı Sattepesi'nden atıncaya kadar bir himayeye ihtiyacı vardı. Sattepesi ele geçirildikten sonra düşman Dumlupınar'dan uzaklaştırılmış olacak ve Adatepe'den Dumlupınar üzerinden Uşak'a geri çekilmek düşman için mümkün olmayacaktı.[133]

---

[132] Balcıdamı: Uşak ili, Banaz ilçesine bağlı köy (a.g.e., s.540) (Ç.N.)

[133] General Franko'nun hatıralarına göre Albay Plastıras 29 Ağustos günü Hasandede'yi (Arpagediği'ni) koruyordu. Gözetlemelerinden Aslıhanlar'ın kuzeyinde 2 nci Yunan kolordusunun başarılı muharebe ettiğini ve Türk kuvvetlerinin güneye doğru çekildiğini görmüş – gerçekte 4 ncü Kolordumuzun 12 nci Tümeniyle 3 ncü Kafkas Tümeni karşı taarruzlara uğramışlardı-. Bu sebeple Plastıras Franko'ya Dumlupınar – Aslıhanlar istikametinde bir karşı taarruz teklif etmiştir. General Franko'da bu teklifi kabul etmiş ve karşı taarruz emirlerini vermişse de Dumlupınar müstahkem mevzilerini savunan 7 nci Yunan Tümeni komutanı Çalışlar civarında 15 nci Tümenimizi görünce bu tümenin hareketinin yapılmasına hazırlanılmasını teklif etmiş. Halbuki açıklandığı üzere 57 nci Tümenin Balcıdamı ve daha batısına seri hareketi Toklusivrisi'nin düşmesi ve o bölgedeki Yunan kuvvetlerinin perişan bir şekilde çekilmeleri Plastıras'ın teklifini 29 Ağustos günü tamamen sonuçsuz bırakmıştı. Bununla birlikte 15 nci Tümenimiz böyle bir karşı taarruzu derhal karşılayacak durumda tutulmuştu.

Bugün 29 Ağustos 1922 sabahı düşmanın dört uçağı kolordu ve tümenlerin ordugahları üzerinde dolaşmış ve çeşitli bombalar atmıştır. Atılan bombalar kolordu topçu ordugahına isabet etmiş, iki şehit ve birkaç yaralı verilmiştir. Ayrıca 25 kadar hayvan kaybı olmuştur.

Bu sırada Kolordu cephesinde 57 nci Tümen sabaha karşı yaptığı hücumlarla Tazılar'ın doğusunda Ahırdağı hattında direnen düşmanı geri atarak bu hattı ele geçirmiş ve düşmanı Balcıdamı üzerinden Toklusivrisi'ne doğru takibe başlamıştı. Diğer tümenlerde yürüyüşlerine hızla başlamışlardı. 14 ncü Tümenin karşısında bulunan ufak bir kuvvet bile geri atılmış ve tümen Elvanpaşa istikametinde ilerlemeye başlamıştı.

Sabaha karşı Bakırcık sırtlarına tekrar sürülmüş olan 3 ncü Kafkas Tümeni Komutanlığının saat 09.00'da verdiği rapora göre öncüsüyle Arpalı'nın hemen güneyindeki sırtlara ve büyük kısmıyla bunun bir kilometre gerisine ulaştığı ve 4 ncü Kolordu tümenleriyle irtibat kurduğunu bildirmişti. Düşmanın Arpalı'nın kuzeyinden Kızılcaköy'e doğru yaklaşık bir tümen kadar kuvvetinin inmekte olduğu anlaşılmıştır. Tümen bu kuvvete taarruz edeceğini bildirmiştir.

Ardından 15 nci Tümen 1 numaralı subay keşif kolu komutanlığının iki raporu aynen kolorduya ulaştı. Bu raporlarda da düşmanın birbiri gerisinde iki tümenin Dereköy[134] – Hamurköy – Silgisaray yoluyla Dumlupınar'a çekilmekte olduğu ve 3 ncü Kafkas Tümeninin bu düşmanla temas kurduğu bildiriliyordu.

İşte bütün bu bilgi düşmanın bir kısım kuvvetinin (yaklaşık iki tümenin) batıya Dumlupınar'a ulaştığı ve diğerlerinin Dumlupınar'ın batısına geçerek kurtulmak istediklerini gösteriyordu. Aynı zamanda 14 ncü ve 57 nci Tümenler de karşılarındaki zayıf düşman kuvvetlerini geri atarak ileri yürüyüşlerine devam ediyordu.

Saat 12.20'de Karacaviran köyünün batısındaki sırtlardan yaptığım gözetlemelerde 57 nci Tümenin Balcıdamı üzerinden yaptığı etki üzerine 6 ncı Tümenin taarruzu kolaylaştığı ve bu tümenin Toklusivrisi'ni işgal ettiği görüldü.

Bundan sonra yolum üzerinde bulunan 14 ncü Tümenin yürüyüş koluna uğrayarak harekatını örtmesini ve Sattepe – Kartaltepe hattını gayet seri bir taarruzla her ne olursa olsun elde etmesini tümen komutanına sözlü olarak da emrettim. Sattepe'nin elimize geçmesiyle Caferbaba'dan geçen yola hakim olacaktık. Bununla beraber 57 nci Tümen Komutanlığına da aşağıdaki emri gönderdim:

[134] Dereköy: Uşak ili, Eşme ilçesine bağlı köy (a.g.e., s.540) (Ç.N.)

57 nci Tümen Komutanlığına

Çalışlar'ın Batı Sırtları

29 Ağustos 1922

1. Tümenin Kaplangı dağını elde etmesi önemlidir. Hareketin hızlı olmasını talep ederim. Ufak, zayıf direnişler karşısında zaman harcamak düşmanı imha hususundaki konuş hedefimizi sıkıntıya sokar.

2. Balcıdamı'nı geçtikten sonra 57 nci Tümen uygun bir kuvvetle sol kanadıyla Kartaltepe'den taarruz edecek olan 14 ncü Tümene adı geçen Kartaltepe'nin yanına doğru etkili olmayı göz önünde bulundurmanızı talep ederim.

1 nci Kolordu Komutanı

İzzettin

Bundan sonra 23 ncü Tümene de harekatını hızlandırarak bir an önce Dumlupınar şosesini keserek düşmanın geri çekilişini engellemesini emrettim. Bu hususta kolordunun görüşünü takip etmek üzere de kolordu kurmay başkanı Binbaşı Muharrem Mazlum Bey'i de 23 ncü Tümenin yanına gönderdim. Bütün endişem düşmanın Arpagediği'ne hakim olmasıydı.

14 ncü Tümen Sattepe – Kartaltepe hattına karşı gereken keşifleri yapmış ve düşmanı bir alay kadar tahmin etmiştir. Tümenin iki alayıyla cepheden ve bir alayıyla kanattan Kartaltepe'ye taarruz için açıldığı ve taarruzun hızla başladığı saat 16.00'da gelen raporla anlaşıldı.

23 ncü Tümenin saat 16.30'da gelen raporunda düşmanın Dumlupınar istikametinde geri çekilme hattını kestiği ve düşmanın şu anda tutunmakta olduğu ileri mevziinden atılır atılmaz Arpagediği istikametinde taarruzuna devam edeceği belirtildi. Bu amaçla 68 nci Alay ve tümen hücum taburu düşmanın ileri mevziini ele geçirmekle görevlendirildiği bildiriliyordu.

Aynı zamanda Küçükköy'ün beş kilometre kuzeydoğusunda dereler içinde bir alay kadar piyade, dört bölüklü bir süvari alayı ve yedi kilometre kuzeydoğusunda bir çok ağırlıkların gözetlendiği bildirildi. Ele geçirilen esirlerin ifadesiyle bugün muharebe eden tümenlerin 4 ncü ve 12 nci Tümenler olduğu, her tarafından kuşatılmış olduğu için kaçamadıkları anlaşılmıştı. Kolordunun diğer tümenleri cephesinde (14 ve 57 nci Tümenler) taarruz oldukça seri yapılıyordu. Saat 17.25'de 57 nci Tümen Balcıdamı'nın batı sırtlarında bulunan düşmanı da geri atmıştı. Tümen bunun ardından Kartaltepe'nin güneyindeki mevzileri ele geçirmişti ve Kaplangıdağı'na doğru yönelerek ileri harekatına devam ediyordu. 14 ncü Tümen de saat 21.00'de ulaşan raporunda Sattepe – Kartaltepe mevzilerindeki düşmanı geri atmış olduğunu ve öncüsüyle Zafergazi sırtlarına kadar ilerlediğini bildiriyordu.

Bu rapordan sonra kalplerimiz sevinçle doldu. Düşman ordusunu vatanın mukaddes ocağında boğuyorduk.

1 nci Kolordunun bu günkü harekatı son derece önemli olup bunda kazanılan başarıyla düşmanın Dumlupınar'ın batısına çekilen kısımlarından gerisinin imha ve esaretiyle sonuçlanmıştır. 1, 7, 4, 12 ve 2 nci Yunan Tümenleriyle Plastıras müfrezesinden teşkil edilen General Franko grubu Hallaçlar – Kaplangı dağı – Yenice hattına çekilmeye mecbur kalmıştı. Adatepe bölgesinde kuşatılan ve 30 Ağustos'ta elim akibetlerine uğrayan Yunan büyük kısmına yardım edemeyecek bir hale getirilmiş bulunuyordu. Bunun üzerine 1 nci Ordu Komutanlığına saat 22.20'de aşağıdaki rapor verildi:

1 nci Ordu Komutanlığına

Çalışlar'dan

29 Ağustos 1922. Saat: 22.15

1. Kızılcaköy – Arapgediği istikametinde ilerleyen 23 ncü Tümen Altıntaş[135] - Tabaklar[136] yolunu geçerek Aslıhanlar'dan Dumlupınar'a çekilmeye çalışan düşmanla muharebeye tutuşmuştu. Kuvvetlerimiz düşmanı durdurmakla beraber, önemli olan noktalardan taarruzla atmış ve Aslıhanlar ovasına hakim olmuştur.

Tümen komutanının saat 16.30'da Arpagediği'nin doğusundan yazdığı raporda Küçükaslıhanlar'ın[137] beş kilometre kuzey doğusundaki bir piyade alayıyla dört bölüklü süvari alayı görüldüğü, ele geçirilen esirlerin 4 ncü ve 12 nci Tümenlere mensup oldukları ve her tarafa saldırdıkları halde gidemediklerini söylüyorlarmış. Bugün 23 ncü Tümenle muharebe eden düşmanın topçusu üzerimize altı top atmıştır.

2. Sattepe – Kartaltepe hattını işgalle görevlendirilen 14 ncü Tümen öğleden önce Elvanpaşa'nın doğusunda zayıf düşman süvarisini geri atarak öğleden sonra Sattepe – Kartaltepe hattına yanaşarak taarruz etmiş ve akşama doğru düşmanı geri atarak mevziilerini işgal etmiştir. Esirlerin ifadesiyle Dumlupınar mevziine 2 nci Tümenden bir alayın geldiği anlaşılmaktadır. Bu mevziide biri obüs olmak üzere düşmanın iki batarya topçusu olduğu tahmin edilmiştir.

3. Kaplangı dağı istikametinde ilerleyen 57 nci Tümen öğlene doğru Balcıdamı hizasına yanaşarak gösterdiği kanat etkisiyle bu sırada Toklusivrisi'ne taarruz eden 6 ncı Tümenin başarısının genişlemesini sağlamıştır. Daha sonra Balcıdamı'nın batısında hazırlanmış bir tel örgü mevziide taarruzla düşmanı geri atarak son hedefi olan Kaplangı dağı'na doğru düşmanı takip etmiştir. Bu tümen raporunda çok perişan bir halde iki tümen tahmin edilen düşmanın Banaz istikametine yönelmeleri muhtemeldir deniliyor.

[135] Altıntaş: Uşak iline bağlı köy (a.g.e., s.539) (Ç.N.)
[136] Tabaklar: Afyonkarahisar ili, Emirdağ ilçesine bağlı köy (a.g.e., s.48) (Ç.N.)
[137] Küçükaslıhanlar: Kütahya ili, Dumlupınar ilçesine bağlı köy (a.g.e., s.374) (Ç.N.)

4. 15 nci Tümen bugünkü muharebede Çalışlar civarında ihtiyatta kalmıştır.

5. Gelinen son duruma göre düşmanın Dumlupınar üzerinden geri çekilme hattı kesilmiştir. Şimdiye kadar 7 nci Tümen ile 1 nci Tümenin Dumlupınar'ın batısına çekildiği kabul edilebilir.

6. Bu rapor 29 Ağustos 1922 günü saat 22.20'de yazılarak 1 nci Ordu Komutanlığına takdim edilmiş ve bilgi amacıyla tümenlere de gönderilmiştir.

1 nci Kolordu Komutanı

İzzettin

30 Ağustos 1922 Günü Muharebesi (Kroki - 7)

23 ncü Tümen Komutanlığından 30 Ağustos 1922 günü saat 01.00'de ulaşan raporda Arapgediği'nin de işgal edildiği ve hücum taburuyla süvari bölüğünün Küçükaslıhanlar'ın kuzeyinde, Büyükaslıhanlar[138] – Keçiler yoluna hakim konumda tedbir aldıklarını bildiriyordu. Bu suretle düşmanın Uşak istikametinde geri çekilmesi tamamen önlenmişti. Bunu anlayan düşman ister istemez 23 ncü Tümen cephesine saat 01.30'da yeniden taarruza geçti. Son derece fedakar bir şekilde dayanan tümenin düşmanın bütün taarruzlarını geri atarak püskürttüğü saat 03.00'te ulaşan raporundan anlaşıldı. Bununla beraber, tümenin durumu düşman için çok ölümcül olduğundan yeniden takviye birlikleri göndererek taarruzunu yenilemesi çok arzu edilmekteydi. Bu açıdan tümenin her türlü tedbiri alması ve düşmanı yalnız durdurmak değil, karşı taarruz yaparak da geri püskürtmesi emredildi. Gerçekte düşman saat 04.00'te 23 ncü Tümen cephesine yeniden taarruza başladı. Bu seferde büyük kayıplarla geri atıldı. Nitekim bütün gece devam eden düşman taarruzları başarısızlığa uğratılmıştır. Görülüyor ki Yunanlar, 29/30 Ağustos gecesi 1 nci Kolordu tarafından kesilen Dumlupınar geri çekilme hatlarını açabilmek için çok uğraştılarsa da başarılı olamadılar.

29 Ağustos tarihli harekatta 1 nci Kolordunun taarruzuyla düşmanın Dumlupınar mevzilerinin hepsinden dışarı atılması gayet önemliydi. 28 numaralı ordu emrine göre 29 Ağustos günü saat 22.20'de yazdığım rapor ordu emrinin yayınlanmasından sonra ordu karargahına ulaşmış olacaktı ki 1 nci Kolorduya bir gece taarruzu emrediliyordu. 1 nci Kolordu için bir gece taarruzuna gerek kalmamıştı. 30 Ağustos günü takip harekatı için düşünülen 1 nci Kolordunun Arpagediği - Düzağaç hattının batı ve güneyinden taarruza devamıydı. Fakat kolordunun sağ kanat tümeni bu hattın doğusunda ve Aslıhanlar bölgesinde düşmanla sıkı temastaydı. Bu tümen (23 ncü Tümen) 30 Ağustos günü de aynı bölgede görevini tamamlamak zorundaydı. Kolordu batıya doğru diğer tümenlerini taarruza iştirak ettiremezdi. Hatta adı geçen kanattaki durum henüz az çok düşmanın Dumlupınar yolunu açmak için

[138] Büyükaslıhanlar: Kütahya ili, Dumlupınar ilçesine bağlı köy (a.g.e., s.374) (Ç.N.)

yaptığı karşı taarruzlar sebebiyle ciddiyetini muhafaza etmişti. Kolordu 15 ve 14 ncü Tümenlerini de Dumlupınar bölgesinde topladı ve o saatteki duruma göre 23 ncü Tümen ve 4 ncü Kolorduya bir yardıma ihtiyaç duyarsa Dumlupınar mevziilerini elde tutarak yardım etmek hususu da düşünülüyordu.

Bunun üzerine tümenlerin yürüyüş hazırlıklarını görmek amacıyla saat 05.00'te 15 nci Tümene telefonla kısaca saat 06.00'da Dumlupınar köyü – Cafergazi istikametinde harekete geçmesi, 23 ncü Tümene düşmanın yaptığı taarruzları yalnız geri püskürtmekle yetinmeyerek taarruzla imha etmeye çalışması, 14 ncü Tümene saat 08.00'de Büyükoturak – Banaz istikametinde hareket etmek üzere Sattepe – Eyüpçal bölgesinde toplanması, 57 nci Tümene de 6 ncı Tümenin taarruzunu kolaylaştırmak amacıyla düşmanın yanını kuşatacak şekilde Susuz istikametinde takibe devam etmesi için emir vermiştim.

Bu sırada 23 ncü Tümenden gelen rapor, düşmanın Küçükaslıhanlar civarında toplu halde bulunan iki tümen kadar bir kuvvetinin obüs ve sahra toplarının ateşi altında perişan bir şekilde dağıldıklarını bildiriyordu.

Bundan sonra karargahımla Çiftlik – Dumlu istasyonu üzerinden hareket ettim.

15 nci ve 14 ncü Tümenler yürüyüşe geçmişti. Bu sırada 23 ncü Tümen cephesinde oldukça uzun süreli muharebelerin olduğu top ve tüfek seslerinden anlaşılıyordu. Saat 07.00'de adı geçen tümen komutanlığından alınan rapor muharebenin devam ettiğini, perişan olan ve hezimete uğrayan düşmanın koşum hayvanlarına binerek firar ettiklerini bildiriyordu. Orduya da 23 ncü Tümenin sonraki harekatı için Kızıltaş deresi hizasından Murat dağlarının kuzeyinde kalacağını ve bu durumun tümenin kolordu emrinden çıkmasını gerektireceğini belirttim. Murat dağlarının kuzeyindeyse takip harekatı için 4 ncü Kolordu yeterli olduğundan tümeni Dumlupınar üzerinden Banaz istikametinde sevketmek istediğimi bildirdim.

Çiftliğe ulaştığım zaman da ordu komutanıyla telefonla görüşebildim. Aldığım bilgi düşmanın 5, 12, 9, 13 ve 4 ncü Tümenlerinin Hamurköy – Çalköy – Aslıhanlar hattında muharebeye mecbur edildiğini ve batı cephesinin bu kuvvetleri tamamen esir etmek kararında olduğunu öğrendim. Düşmanın geri çekilme hattı kesilmişti. Bu durumda 23 ncü Tümenin hızla Kızıltaş vadisi istikametini de kapaması gerekiyordu. Bu durumda düşman kaçamayacaktı. Bununla birlikte her ihtimale karşı 1 nci Kolordunun sağ kanadındaki bazı tümenlerinin kuzeye yöneltilmesi gerekebilirdi. Bu ihtimal üzerine kolordunun sağ kanadında bulunan 15 nci ve 14 ncü Tümenlerin ileri harekatını geçici olarak ertelemek ve kuzeyden yeni durumun ortaya çıkmasını beklemek gerekiyordu. Ordu komutanı da bu şekilde beklenilmesini arzu ve emrediyordu. Bunun üzerine aşağıdaki 38 numaralı kolordu emri verildi:

"Kolordu Emri: No- 38

Çiftlik

30 Ağustos 1922

1. 23 ncü Tümen karşısında Büyükaslıhanlar'da toplanmış olarak yakalanan iki düşman tümeni topçularımızın etkili ateşi altında perişan olmuşlardır. 14 ncü Tümenin Oturak istikametinde ilerlettiği süvarisinden bir bilgi gelmedi. Yalnız Cafergazi tekkesi civarında düşmanın bir takım kadar kuvveti gözüktü. Ateşle dağıtıldı ve esir alındı.

2. 23 ncü Tümen kendisine verilen görev dahilinde Kızıltaş vadisine hakim olacaktır. Tümen sol kanadında Arpalıgediği bölgesinde henüz varlığı görülen zayıf düşman piyadesini oradan temizleyecektir. Bu amaç için 23 ncü Tümen komutanı gerek görürse 15 nci Tümenden yardım isteyebilir.

3. 15 nci Tümen Dumlupınar – Cafergazi bölgesinde ve 14 ncü Tümen Sattepe – Eyüpçal çeşmesi hattında şimdilik duracaklar ve 15 nci Tümen süvarisi Hallaçlar, Bahadırlar[139] ve daha batıya ve 14 ncü Tümen süvarisini Banaz – Derbent istikametine ilerleterek düşmanla temas kuracak ve keşifte bulunacaktır.

4. 57 nci Tümenin durumunda değişiklik yoktur.

Bundan sonra karargahımla Dumlupınar'a hareket ettim. Burada yanıma gelen 23 ncü Tümen komutanı Yarbay Halis Bey sözlü olarak durumun çok iyi ve uygun olduğunu söyledi. Tümen Komutanına Kızıltaş vadisinin de tamamen 23 ncü Tümen komutanı tarafından kapatılmasının çok önemli olduğunu söyledim. Tekrar muharebe idare yerine gitti.

Bu sırada Başkomutan beni, Dumlupınar istasyonunda kurulan telefona çağırdı. Başkomutan Kızıltaş vadisi ve 23 ncü Tümenin daha canlı hareket etmesi için tembihlerde bulundu. 23 ncü Tümen komutanının biraz önce yanımda bulunduğunu, durumun çok müsait olduğunu, tümen komutanının emirlerini tamamen yapacaklarından emin olmalarını arzettim. Bu konuşmalardan sonra 1 nci Kolordunun 15 nci ve 14 ncü Tümenlerinin batıya takibe devamına izin verildi ve 23 ncü Tümen 4 ncü Kolorduya bırakıldı. Bunun üzerine saat 14.00'te tümenlere aşağıdaki emri gönderdim:

Tümenlere

1. 23 ncü Tümen önceki göreviyle 4 ncü Kolordu emrinde kalacaktır. Buna karşılık 6 ncı Tümen 1 nci Kolordu emrine verilmiştir.

2. 1 nci Kolordu 30 Ağustos 1922 akşamı İslamköy – Ahatköy hattına ulaşacaktır. Kolordunun görevi Dumlupınar – İslamköy – Uşak şosesiyle Sultanoluğu – Hosköy – Tabaklar – Kuyucak arasındaki bölgeden takibe ve rastlayacağı kuvvetleri imhaya devam etmektir.

[139] Bahadırlar: Denizli ili, Çal ilçesine bağlı köy (a.g.e., s.187) (Ç.N.)

3. Aşağıdaki şekilde hareket edilecektir:

15 nci Tümen Oturak istasyonu – Hatipler[140] üzerinden ilerleyerek öncüsü ile Kuşdemir'e ulaşacaktır. Tümen Oturakısagir – Cumburdu – Hatipler – Karlık bölgesine karşı keşif yapacaktır.

14 ncü Tümen Büyükoturak – İslamköy üzerinden ilerleyecek öncüsüyle Derbent'in doğusuna ulaşacaktır. Bu tümen Karlık – Tabaklar istasyonu hattına karşı keşif yapacaktır.

57 nci Tümen öncüsüyle Hasköy'e ulaşacak ve Kızılcasöğüt[141] – Kırka istikametinde keşif yapacaktır.

6 ncı Tümen 57 nci Tümenin güneyinde Söğüt istikametinde ilerleyecek ve süvarisiyle Karaboyalık[142] – Susuzören[143] – Karakuyu[144] istikametinde keşifler yapacaktır.

Tümenler arasında irtibat sürekli korunmalıdır. Kolordu karargahıyla emir atlıları ve emir subayları telefona daima bağlı bulunmalıdırlar.

Kolordu karargahı 30/31 Ağustos 1922 gecesi Ekşisu'dadır.

Bu emir 30 Ağustos 1922 günü saat 14.00'te 14, 15, 23, 57 ve 6 ncı Tümenlere yazılmıştır.

1 nci Kolordu Komutanı

İzzettin

Tümenler yürüyüşe geçmek üzereydi ki 14 ncü Tümen Komutanlığından saat 14.00'te gelen raporda Düzlüce'nin[145] batısında zayıf bir düşman kuvveti olduğu bildirildi. Gerçekte bu sırada Oturak istikametine hareket etmiş olan kolordu karargahı muharebe kademesi de bu düşman topçusu tarafından ateş altına alınmıştı.

15 nci Tümen yürüyüşe geçer geçmez düşman tarafından topçu ateşi altına alınması üzerine tümen Sakızderesi'nin doğusundaki dere gerisinde toplandı. Öncüsüne Düzlüce'nin batı sırtlarında bulunan düşmanı geri atmasını emretti.

Bu sırada karargahımla Büyükoturak'ın batı sırtlarında kolordu gözetlemesini yaptığım tepeye çıktım:

14 ncü Tümen cephesinde henüz bir şey yoktu. 57 nci ve 6 ncı Tümenler cephesindeyse gelen raporlara göre 6 ncı Tümen cephesinde Yenice'nin batısında düşmanın inatla savunmada kaldığı, daha güneyde düşmanın Uşak istikametinde çekildiği, 57 nci Tümen cephesindeyse

[140] Hatipler: Uşak ili, Banaz ilçesine bağlı köy (a.g.e., s.540) (Ç.N.)
[141] Kızılcasöğüt: Uşak ili, Banaz ilçesine bağlı bucak merkezi (a.g.e., s.540) (Ç.N.)
[142] Karaboyalık: Uşak ili, Sivaslı ilçesine bağlı köy (a.g.e., s.541) (Ç.N.)
[143] Susuzören: Uşak iline bağlı köy (a.g.e., s.539) (Ç.N.)
[144] Karakuyu: Uşak ili, Güre bucağına bağlı köy (a.g.e., s.540) (Ç.N.)
[145] Düzlüce: Uşak ili, Banaz ilçesine bağlı köy (a.g.e., s.540) (Ç.N.)

Kaplangıdağı'nın işgal edildiği, ancak düşmanın karşı taarruzlarının ortaya çıkmaya başladığı bildiriliyordu.

15 nci Tümen cephesinde ortaya çıkmakta olan durumla ilgili bizzat yaptığım gözetlemede düşmanı bir alay piyade ve ikişer toplu iki batarya olarak tahmin ettim. [146] Bunun üzerine 15 nci Tümenin dikkatini çekerek yalnız öncünün muharebeye tutuştuğunu, bunun ise bu düşmanı geri atmaya yeterli gelmediğini, arazinin çok fazla sarp olması dolayısıyla bütün öncünün işe müdahale etmesi gerektiğini anlatmak üzere Kurmay Yüzbaşı Kamil Bey'i 15 nci Tümen komutanının yanına gönderdim.

Bu sırada 57 nci Tümen Komutanlığından aşağıdaki rapor geldi:

"1 nci Kolordu Komutanlığına

Kaplangı Dağı'nın doğusundan

30 Ağustos 1922, Saat: 17.20

1. Düşmanın Kaplangıdağı cephemize taarruz eden kuvvetinin 8, 11, 12, 26 ncı Alaylarla 1 nci Efsun alayından ibaret olduğu alınan esirlerin ifadesinden anlaşılmıştır.

2. Düşman şimdi perişan bir halde ovaya atılmış ve İslamköy istikametinde takip edilmektedir.

3. İslamköy ve istasyonu civarında düşmanın batı istikametine çekilmekte olduğu bilinmektedir."

15 nci Tümen cephesinde oldukça şiddetli muharebeler başlamıştı. Tümenin öncü alayı iki taburuyla cepheye yayılmış, bir taburu ihtiyatta bulunuyordu. Düşman inatla savunuyordu. 14 ncü Tümen henüz etkilenmeye başlamamıştı. Saat 18.00'de 57 nci Tümen komutanlığından aşağıdaki rapor geldi:

"1. Karşı taarruz yapan düşman kuvvetleri ovaya atılmışken yeniden takviye alarak Kaplangı dağı'nın batı kısmına taarruza geçmişlerdir. Ayrıca saat 18.00'de Banazköy'ün hemen doğu sırtlarından düşmanın bir tümen tahmin olunan uzun bir yürüyüş kolu, demiryolunun güneyine inerek tümenimiz cephesine yönelmiştir. 6 ncı Tümen cephesine karşı da bazı kuvvetler yürümektedir. İstasyon civarında ayrıca bir tümen kadar ihtiyatı olduğunu tahmin ediyorum. Ele geçirilen esirlerden biri Banaz ovasında dört tümen olduğunu ifade ediyor. Durumun zorlaşması muhtemeldir. Tümenimiz bölgesinin yeterli kuvvetle takviyesi gereğini arz ederim.

Bu rapor 1 nci Kolordu, 6 ncı Tümen Komutanlıklarına saat 18.00'de yazılmıştır.

57 nci Tümen Komutanı

İbrahim Hakkı"

[146] Bu kuvvet Plastıras müfrezesiydi.

15 nci Tümen cephesinde öncü alayı işe tamamen girişmişti. Bununla birlikte düşman hala direniyordu. Devam eden muharebeler düşmanın düzlüğün batı sırtları, Kaplangı dağı hattında önceden hazırlanmış ve bazı yerleri tel örgüyle takviye edilmiş bir mevziiyi işgal ettiği görülüyor ve inatla direniyordu.

Bu durumda düşmanın burada direnerek taarruzlarımızı durdurduktan sonra karşı taarruzla tekrar Dumlu mevziilerini elde etmek istiyordu. Bu durum, geri çekilme hattı kesilen asıl kuvvetleriyle irtibat kurarak geri çekilmeyi emniyete almayı hedeflediğini gösteriyordu. Bu suretle kuzeyde mahsur kalmış olan kuvvetleri için Dumlupınar – İslamköy şosesini açık bulundurmuş olacaktı. Bundan sonra 57 nci Tümen Komutanlığından gelen raporda da düşmanın karşı taarruzunu şiddetlendirme ve takviye etmek suretiyle Kaplangı dağı merkez ve sağ kanadında birliklerimiz en geriye çekilmeye mecbur kaldığı ve adı geçen dağın doğu kısmında düşmanın durdurulmasına çalışılacağı bildiriliyordu. 57 nci Tümen cephesinde durum oldukça ciddiyet kazanmıştı. Bunun üzerine 57 nci Tümene aşağıdaki emri gönderdim:

30 Ağustos 1922, Saat: 20.25

Yanınızdan ayrılan İzzettin Efendi'nin getirdiği raporu çok önemli görmekteyim. Düşman tekrar Dumlupınar mevziine girmek üzere Sultanoluğu – Toklusivrisi istikametinde taarruzunu geceye bile uzatabilir. Adı geçen istikameti örtmek kesinlikle gereklidir. Sağ kanadımıza yaklaşan 14 ncü Tümen Kaplandağına taarruz etmek ve doğrudan doğruya size takviye birliği vermek suretiyle 57 nci Tümene yardım edecektir. Paşacık'ta 4 ncü Tümen de vardır.[147]Bu emrin bir suretini 14 ncü Tümen komutanına veriniz.

1 nci Kolordu Komutanı

İzzettin

Bu sırada 15 nci Tümen cephesinde muharebeye tutuşan alay hücuma kalkmış ve çok şiddetli bir bombardıman başlamıştı. Kurmay Yüzbaşı Kamil Bey geri dönmüş ve emri, önceden yol üzerinde rastladığı öncü alayı komutanına okutmuş ve daha sonra yerini değiştirmiş olan tümen karargahını arayarak bulmuş. Tümen karargahının vermiş olduğu sözlü emre dayanarak 15 nci Tümen komutanlığına aşağıdaki emri gönderdim:

15 nci Tümen Komutanlığına

Büyükoturak

30 Ağustos 1922, saat 22.25

1. Kurmay Yüzbaşı Kamil Efendinin verdiği bilgiye göre, tümen tarafından iki tabur ve dört top tahmin edilen düşmanın, öncü alayınız tarafından geri atılacağı ve ardından yeni bir öncü tertibedilerek hedefe

[147] 30 Ağustos'ta 2 nci Kolordumuz 1 nci Kolorduyu takip ediyordu. 4 ncü Tümen 2 nci Kolordunun bir Tümeniydi.

doğru yürüyüşe devam edileceği anlaşılıyor. Benim de önemle temenni ettiğim budur. Fakat gece olduktan sonra da inatla muharebeye devam eden düşmanın kontrollü bir şekilde geri çekileceğini zannetmiyorum. Murat dağlarının kuzeyinde kalan düşman, büyük kısmının Uşak'a ulaşmak için gereken zamanı kazanmaya mecburdur. Karşımızdaki düşman kuvvetleri yalnız öncülerimizle geri atılamayacak derecede kuvvetli tertip olduğu anlaşılıyor. Kısaca temas ve muharebe ettiğiniz düşman müfrezesi de üç tabur piyade, dört top ve bir süvari bölüğünden ibaret olduğuna göre tümen büyük kısmının da taarruza katılmasıyla sonucu hızlandırmak gereği ortaya çıkar. Bununla birlikte bu gece sonuç alınamayacağı kestirilince, bir kısım kolordu topçusu ile takviye olunacak olan tümen topçusunun şafakla beraber etkili atışa hazır bulunması gerekir. Bu durumda tümenin, büyük kısmının muharebeye katılma tarzını şimdiden tayin etmek faydalı olur.

2. Bu sıradaki gerek muharebe ve gerek tümen durumunun bildirilmesini rica ederim.

3. Oturak köyünde bulunduğum yeri bilen dört atlı gönderdim. Gönderdiğim raporlar tümen süvarisinden birisinin katılımıyla alınmalı ve yararlanılmalıdır.

4. Paşacık – İslamköy yoluyla hareket etmiş olan 14 ncü Tümenin nereye kadar ulaştığı, düşmanla temas edip edemediği anlaşılamadı. Bu tümen hedefine ulaşabilirse, karşınızdaki düşmanın da geri çekileceğini zannederim.

1 nci Kolordu Komutanı

İzzettin

15 nci Tümen gece de taarruza devam ederek oldukça kuvvetli olan düşmanı yerlerinden püskürttü ve takip etti.

Yarınki yani 31 Ağustos'taki muharebeyi düşünürken sol kanadımda gerek taarruz ve gerek savunma için kuvvetli bulunmayı uygun görmüştüm. 57 nci ve 14 ncü Tümenlerin sürekli muharebeler ve yürüyüşlerle beraber yorulmuş olduklarını da kabul ediyordum. Kaplangı dağı harekatın kilit noktasıydı. Bu dağı ele geçiremeyince Uşak'a doğru seri bir takip gerçekleşemezdi. Bu sebeple kolorduyu takip eden 2 nci Kolordudan sol kanadımda olan 4 ncü Tümeni gerektiğinde Kaplangı dağı muharebesine katılmak üzere bulunduğu Paşacık'tan daha güneye, Sultanoluğu'na doğru gönderilmesini teklif ettim. Ordu komutanıyla da telefonda durum ve ileri hareket hakkında görüştüm. Bana karşımdaki düşmanı imha etmek üzere 2 nci Kolorduyu ne şekilde kullanmak istediğimi ve kuzeye Murat dağlarına yanaştırarak veya güneye Kızılsöğüt bölgesine alarak bu taarruz ile bir çevirme hareketinin mümkün olup olmadığını sordu. Ordu, 2 nci Kolorduyu 1 nci Kolordunun solundan düşmanı çevirecek şekilde kullanmayı arzuya uygun görüyordu. Fakat 2 nci Kolordunun Sultanoluğu'nu aşarak Yenice bölgesine geçmesi bir günlük yürüyüşten fazla bir mesafeydi. Aranuz

dağlıktı. Sol kanatta taarruz amacıyla toplanmak için iki gün gerekirdi. Uygun olamayacağını söyledim. Murat dağları tarafıysa harekata uygun değildi. Uygun gördüler ve gerektiğinde 2 nci Kolordunun istihdam tarzını da dikkate almam gerektiğini söylediler. En önemli sorun daha başlangıçta hedeflediğim Kaplangı dağını almaktı.

31 Ağustos 1922 Günü Muharebesi

Kolordu, 31 Ağustos 1922 için aşağıdaki 39 numaralı kolordu emrini yayınladı:

Kolordu Emri: No-39 (Kroki – 7)

Tümenlere

Büyükoturak'tan

31-8-1922

1. Düşman Hallaçlar'ın batısı –Düzlüce – Kaplangı dağı – Yenice civarı hattındadır. Demiryolu hattının kuzeyinde 15 nci Tümenin öncüsüyle taarruz ettiği düşman, inatla direnmiş ve fakat birliklerimizin ısrar ve sebatı sayesinde mevzilerinden geri atılmıştır.

Kaplangı dağında taarruz eden düşman, 30 Ağustos 1922 günü saat 17.00'ye kadar 57 nci Tümen birlikleri tarafından geri atılmışken yeniden takviye birlikleri alarak yaptığı geri çekilme taarruzu sonucunda Kaplangı dağını almıştır. Düşmanın Murat dağları kuzeyinde çok uygun durumda olmayan 4-5 tümeninin Uşak'ta toplanabilmelerini sağlamak için çalışmakta olduğu anlaşılmaktadır. Bununla beraber esasen daha Afyon cephesinden karşımızda mağlup olarak çekilen birliklerden ibaret olduğundan şiddetle ve terreddütsüz ilerlediğimizde, şimdiki mevzilerinde de duramayacağı doğaldır.

2. 1 nci Kolordu aşağıdaki şekilde taarruz edecektir:

a. 15 nci Tümen demiryolunun kuzeyinde Hatipler istikametinde taarruzuna devam edecektir;

b. 14 nci Tümen 57 nci Tümenin sağından Kaplangı dağına taarruz edecek ve buradaki düşmanı çevirmeye çalışacaktır;

c. 57 nci Tümen doğrudan doğruya Kaplangı dağına cepheden taarruz edecektir.

d. 6 ncı Tümen karşısındaki düşmana taarruza devam edecektir.

e. 14 ncü ve 57 nci Tümenlerin taarruzlarına aynı zamanda başlamaları gereklidir. Bu iki tümen kolordu topçusu atış düzenine geçer geçmez taarruza başlayacaktır. 15 nci ve 6 ncı Tümenler hazırlıklarını tamamlayınca taarruza başlayacaktır. Taarruza başlayıncaya kadar düşmanın bir ileri hareketi belirirse, her tümen bulundukları yeri şiddetle savunacak ve kesinlikle geri atacaktır.

f. Kolordu topçusu (15 nci Tümen emrindeki sahra obüs bataryası hariç) Kaplangı dağına toplu ateş yöneltecek şekilde tabiye olacak ve benim emrimde bulunacaktır.

g. Kolordu emrine verilen 4 ncü Tümen sabah erkenden Sultanoluğu ve batısında 57 nci Tümen cephesinde kolordu ihtiyatı olarak hazır bulunacaktır. 4 ncü Tümen 57 nci Tümen ihtiyat mahalline erkenden bir telefon hattı kuracaktır.

3. Tümen karargahları: 15 nci Tümen Oturak'ta kolordu santraline; 57 nci ve 14 ncü Tümenler 4 ncü Tümen santraline telefon ile irtibat kuracaklardır.

4. Bu emir 30-8-1922 günü 4, 14, 15, 57 ve 6 ncı Tümen Komutanlıklarına yazılmıştır. 4 ncü Tümen bu emrin bir suretini 57 nci Tümene ve 57 nci Tümen de 6 ncı Tümene göndereceklerdir.

1 nci Kolordu Komutanı

İzzettin

Kaplangı dağında muharebe gece de devam etmiştir. Geç vakit kolbaşısıyla Kaplangı dağı civarına yetişebilen 14 ncü Tümen de bir alayıyla taarruza geçmişti. 57 nci Tümen komutanlığının Kaplangı dağının doğusundan saat 01.20'de (31-8-1922) yazılan raporunda, 30 ncu Alay ve 57 nci Tümen hücum taburunun yaptığı şiddetli bir taarruzla gece yarısında Kaplangı dağının batı kısmının tekrar geri alındığı bildiriliyordu. Saat 01.30'da 14 ncü Tümen Komutanlığından gelen rapor da aynı şekildeydi. Bununla birlikte, sabaha karşı düşmanın bir geri çekiliş taarruzu muhtemeldi. Bu hususta telefonla her iki tümen komutanının dikkatini çektim. Cephelerde ateş kesilmişti. Bu sırada 15 nci Tümen Komutanı Yarbay Naci Bey'den gelen raporda düşmanın Hallaçlar'ın bir kilometre kuzeyindeki ormanlıklı Sivritepe ile Hallaçlar'ın 800 metre güneybatısındaki tepe hattında olmak üzere iki grup halinde mevzi almış olduğu bildirildi. Arazinin çok fazla arızalı olması dolayısıyla harekatın zorlukla devam ettiği, ancak birliklerin cesur ve inatçı ısrarları karşısında düşmanın süngü hücumu ile mevzilerinden geri atıldığı belirtildi. Halen öncü alayının toplanmakla meşgul olduğu ve tümen zaman kaybetmemek ve düşmana daha fazla zaman kazandırmamak amacıyla büyük kısmından hazırlayacağı emniyet birlikleriyle yürüyüşe devam edeceğini bildiriyordu. Bu cephede esir alınan bir subay, keşif ve gözetlememizin aksine düşmanın 7 nci Tümeninin tamamen cephede olduğunu ifade etmiştir. Bununla birlikte 15 nci Tümen 30 Ağustos'ta Hallaçlar bölgesinde 7 nci Tümene de temas ve taarruz etmiş bulunuyordu.

Saat 05.00'de 14 ncü Tümen Komutanlığından gelen raporda, zan ve tahmin edildiği üzere düşmanın yeniden Kaplangı dağına taarruz ettiği ancak başarıyla geri atıldığı bildiriliyordu.

Bugün için kolordu cephesinde en önemli kısım Kaplangı dağı bölgesi olduğundan sabahleyin erkenden 14 ncü ve 57 nci Tümenler cephesine

hareket ettim. Düşmanı tutunmuş olduğu dağın doğu kısmından ovaya atmak ve takip harekatına devam etmek gerekliydi. Yürüyüşümü uzatarak Paşacık üzerinden Kaplangı dağına 57 nci Tümen gözetleme yerine ulaştım. Topçu ve piyade muharebesi devam ediyordu. 57 nci Tümenin ihtiyat birliği yanaşmaktaydı ve 14 ncü Tümen kanat taarruzuna başlamıştı. Bir müddet sonra düşman, taarruzumuz karşısında mevzilerini terk ederek ve gayet seri ve karışık bir şekilde Banaz ovasına dökülmeye başladı. Kaplangı dağı muharebesinde 6 ncı Tümen cephesindeki düşmanın bir kısmı dayanmaktaydı. 4 ncü Tümeni Kaplangı dağı muharebesine sokmaya gerek kalmadı. Balcıdamı civarında bulundurduğum 4 ncü Tümen komutanına da yanıma gelmesi ve takip etmesi emrini verdim. 57 nci Tümen gözetleme yerinden yaptığım gözetlemeye göre iki büyük yürüyüş kolu İslamköy ve güneyden Uşak istikametinde çekiliyordu. 6 ncı Tümen cephesinde Hasanköy'ün doğusu, Yenice hattındaki düşman henüz durduğu yerde muharebeye devam ediyordu. 57 nci Tümene bir kısım kuvvetiyle Hasanköy üzerine ilerleyerek bu düşmanın kanadında etkili olmasını emrettim. Harekat başladı. Ardından 6 ncı Tümen cephesinden çekilen ve kuvveti bir tümen kadar tahmin edilen bir yürüyüş kolunun Hasanköy üzerinden geri çekilmeye başladığı görüldü. Bir tümen kadar bir kuvvetin de demiryolunun kuzeyinde Hatipler – Banaz yoluyla Kuşdemir üzerinden batıya yürüdüğünü görüyordum. Bu kuvvet de 15 nci Tümen karşısından çekilen düşmanın kısımlarıydı. Bu durumda dünden beri kolordu karşısında dört düşman tümeni (1, 2, 7 nci Tümen ve Dumlupınar'ı geçmeyi başaran 4 ncü Tümenden bazı kısımlar ve müstakil alaylardan oluşan kuvvetler) vardı. Şimdi bu tümenler batıya doğru geri çekiliyorlardı. Düşmanın Kızılcasöğüt – Derbent – Kızılcaviran'ın doğusu – Kuşdemir ya da önceden düşman tarafından hazırlanmış ve muharebeler yapılmış olan Tabaklar – Çarıkköy – Karlık hattında (Uşak'ın doğusundaki hat) savunmaya yeltenmesi muhtemel görüldü. Bunun üzerine tümenlere aşağıdaki 40 numaralı kolordu emrini verdim:

Kaplangı dağından

31-8-1922

1. Kaplangı bölgesinde dün sabahtan beri devam eden şiddetli taarruz ve karşı taarruzlar sonucunda düşman, 14 ncü Tümenin de katılımıyla 14 ncü ve 57 nci Tümenler tarafından saat 08.00'den itibaren mağluben İslamköy üzerinden batıya geri çekilmeye mecbur edilmiştir. Bir tümenden oluşan bir yürüyüş kolunun da Hatipler ve Banaz istikametinden batıya çekildiği görülmüştür. 6 ncı Tümen cephesindeki düşman da aynı zamanda Hasanköy üzerinden İslamköy üzerine çekilmektedir. Demiryolunun kuzeyinde Kaplangı dağından bir muharebe faaliyeti görünmüyor. Kolordu karşısındaki düşman, gerek esirlerin ifadesi ve gerekse Kaplangı dağından yaptığım gözetlemeye göre iki tümeni Kaplangı dağı bölgesinde olmak üzere dört tümenden oluşmuştur. 14 ncü ve 57 nci

Tümenler hızla takibe başlayacaklardır. 15 nci Tümen zaten Hatipler istikametinden Kuşdemir istikametine geceden yürüyüşe başlamıştır.

2. 4 ncü Tümen Kaplangı dağından Hasanköy – İslamköy istikametinde 14 ncü ve 57 nci Tümenler gerisinde ilerleyecektir.

3. Tümenler Kuşdemir – Kızılcaviran – Gedikler – Kızılcasöğüt hattına ulaşacaklar ve ardından Karlık – Çarıkköy – Kapaklar ve güneyi hattına doğru ilerleyeceklerdir. Birinci hatta düşmanın artçısıyla ve ikinci hatta önceden hazırlanmış bir hat olduğundan daha esaslı bir mukavemet göstereceği kabul edilebilir.

4. 27 vagon ve iki makinadan oluşan bir tren Banaz'dan saat 09.00'da Uşak'a gitmiş ve istasyonun doğusundaki demiryolu köprüsü de düşman tarafından yakılmıştır.

5. Ben 14 ncü ve 15 nci Tümenler arasından Kaplangı – Hasanköy – İslamköy istikametinde ilerleyeceğim.

6. Bu emir 31-8-1922 günü saat 09.30'da Kaplangı dağından tümenlere yazılmış ve verilen bilgi 1 nci Ordu, 2 nci Kolordu komutanlıklarına arzedilmiştir.

1 nci Kolordu Komutanı

İzzettin

Bundan sonra telefonla Ordu komutanı ile görüşmeyi başardım ve aşağıdaki görüşlerimi arz ettim:

"Düşman kaçıyor. Sabah raporunda arzetmiştim. Düşman artık mahvolmuş demektir. Raporda arzettiğim gibi gece 14 ncü Tümenin katılımıyla Kaplangı dağı alınmıştı. Bununla birlikte batı kısmında iki tümen düşman bulunmaktaydı. Bu sabah da saat 08.00'e kadar muharebe devam etti. Düşman bir kısım birliklerden ibaretti ki, saat 08.00'den itibaren çözüldüler ve İslamköy istikametinde geri çekildiler. İslamköy'den sonra batıya geri çekilmelerine devam ediyorlar. Bu sırada 6 ncı Tümen cephesinde bulunan düşman da Hasanköy üzerinden geri çekilmiştir. Demiryolunun kuzeyinde Hatipler – Banaz istikametinden, diğer bir düşman tümeni de Kuşdemir üzerinden batıya doğru geri çekilmektedir. Bu duruma göre dört düşman tümeni 1 nci Kolordu karşısında batıya çekiliyor. Tümenler başlangıçta Kuşdemir – Kızılcaviran'ın doğusu – Gedikler – Kızılcasöğüt hattına ilerleyeceklerdir. Ardından Karlık – Kızılhisar[148] – Çarıkköy – Tabaklar hattına yürüyeceklerdir. Birinci hatta düşman artçılarına rastlanılacağı ve ikinci hattaysa önceden düşman tarafından hazırlanmış bir cephe olduğundan daha esaslı bir mukavemete maruz kalacağımızı tahmin ediyorum. Buna karşı 2 nci Kolordu seri bir çevirme hareketi yaparsa bu düşmanı da mahvederiz. 15 nci Tümen zaten geceden ilerlemeye başladı.

[148] Kızılhisar: Uşak ili, Banaz ilçesine bağlı köy (a.g.e., s.540) (Ç.N.)

14 ncü Tümen ile 57 nci Tümene buradan düşmanı şiddetle takip etmelerini emrettim. 6 ncı Tümene de yazılı emir göndereceğim. 4 ncü Tümeni Kaplangı dağına yaklaştırmıştım. O da İslamköy üzerinden 14 ncü ve 57 nci Tümenler arasında ikinci hatta olmak üzere ilerleyecektir. 2 nci Kolordu komutanına da söyleyeceğim. Yarın eğer 2 nci Kolordu Tabaklar – Kırka üzerinden bir çevirme yapacak olursa 4 ncü Tümeni de emrine alması uygundur. Ordudan yegane istirhamım piyade ve topçu cephane depolarını ileriye sürmek ve bu şekilde cephane ihtiyacını hızla ikmal etmektir".

14, 6 ve 57 nci Tümenler 40 numaralı kolordu emri gereğince, düşmanı şiddetle takip ediyor ve peşini bırakmıyorlardı. Bu tümenlerden saat 13.00'te gelen raporlarda düşmanın Uşak yolundan çekildiği, birliklerimizin takip ederek İslamköy ve Ahatköy'ün batısına geçtikleri bildiriliyordu. Düşman çok düzensiz bir şekilde çekilmekteydi. Kolordunun emrinde bu cephede bir süvari tümeni bulunmuş olsaydı, geri çekilen düşman birliklerinin toplanmasına meydan vermeyerek çözülmesi kesinlikle mümkün olacaktı. Bu sıralarda 15 nci Tümenden alınan raporda tümen sabaha karşı Halaçlar[149] – Alaba'nın[150] kuzeyi – Hatipler istikametinde yürüdüğü sırada geri çekilme hattı kesilen bir albay, iki yüzbaşı, beş üsteğmen, üç teğmen, üç subay vekili[151], 88 erin tümen birliklerine teslim olduklarını bildirdi. Hatipler ile Hatipler'in batısındaki sırtlarda mukavemet etmek isteyen düşman muharebe ile güneye doğru atılarak Domenlu deresinin döküldüğü yerin yakınlarına kadar ilerlediğini belirtti. 14 ncü Tümen cephesindeki durum hakkında bilgi alamadığı için tümen birliklerini de ovaya sürmeyi uygun göremediği bildiriliyordu. Gerek raporun bu son fıkrası gerek bir gece önceki şiddetli muharebeler sonucunda karanlıkta nereye gideceklerini bilmeyen, sağa sola, dağlara, ormanlık kısımlara çekilmiş olan düşman döküntülerinin toplatılması için sarfettiği zamanla tümenin harekatı gecikmişti. Sonuç olarak tümen 31. 8. 1922 günü akşamı ulaşması emredilen hatta ulaşamamıştır.

Tümenlerden gelen raporlar ve gözetlemelerimiz düşmanın Uşak istikametinde geri çekilmeye devam ettiğini bildiriyordu. 14 ncü Tümen saat 16.15'te Banaz istasyonundan yazdığı raporda süvari bölüğünün saat 15.30'da yazdığı rapora göre, düşmanın iki tümen kadar bir kuvveti de bu yürüyüş kolunun kol sonu saat 15.30'da Derbent'i geçtiğini bildiriyordu. Bundan sonra sırasıyla tümenlere emredildiği şekilde 57 nci Tümenin Gedikler'e, 14 ncü Tümenin Derbent'e, 15 nci Tümenin de ancak öncü ile Kuşdemir'e ulaştıkları bildirildi. Ayrıca Süvari Bölükleriyle düşmanın teması koruduğu fakat, henüz düşman geri çekilme kolları hakkında bölüklerden keşif raporu alınmadığı gelen raporlardan anlaşılmıştı.

Tümenlerin keşif için ileri sürülen süvari bölükleri, düşmanın geri çekilmeye devam ettiğini bildiriyordu. Fakat karanlık bastığı için bir şey

[149] Halaçlar: Uşak ili, Banaz ilçesine bağlı köy (a.g.e., s.540) (Ç.N.)
[150] Alaba: Uşak ili, Banaz ilçesine bağlı köy (a.g.e., s.540) (Ç.N.)
[151] Subay vekili: Harp Okulundan mezun olmadan ayrılarak muharebeye katılıp görev alan kimse. (Ç.N.)

görülememesi nedeniyle düşman geri çekilme kollarının nerelere kadara çekildikleri öğrenilememişti.

1 Eylül 1922 Günü Muharebesi

Uşak'ın Geri Alınması (Kroki - 8)

Bundan sonra yarınki harekat için (1 Eylül 1922) aşağıdaki 42 numaralı kolordu emrini verdim:

Tümenlere

İslamköy

31-8-1922; saat 24.00

1. Kolordu karşısında yenilerek ve genel surette 31- 8- 1922 günü sabahı saat 09.00'dan itibaren Derbent – Karlık ve Gedikler – Çakırköy üzerlerinden Uşak istikametinde çekilen düşmanın nerede durduğu tamamıyla anlaşılamadı. Yalnız Derbent istikametinde çekilen düşmanın kol sonunun saat 15.30'da Derbent hizasından geçtiği 14 ncü Tümen keşif raporundan anlaşıldı.

2. Kolordu yarın 1 Eylül 1922'de de düşmanı takip ve rastladığı yerde imha etmeye çalışacaktır. Bu amaç için 1 nci Kolorduyu yakından takip eden 2 nci Kolordu da gereken yardım için ya da kolordunun sol kanadından Karakuyu – Göbek istikametlerinden hareket için hazırdır.

3. 1 nci Kolordu aşağıdaki şekilde hareket edecektir. Öncülerin hareketi saat 06.00'da başlayacaktır.

4. Tümen süvari bölükleri şafakla beraber tümenlerin yürüyüş istikametleri üzerinden keşfe gönderilecektir. 14 ncü Tümen Uşak'ın kuzeyi – Gediz istikametlerine karşı da keşfi uzatacağı gibi 6 ncı Tümen'de Elmacık[152] – Karakuyu istikametinde ve daha güneye doğru keşif yaptıracaktır.

5. 14 ncü Tümen Derbent – Karlık üzerinden Uşak istikametinde ilerleyecek ve bir müfrezesi Uşak'ın kuzeyine Gediz'den gelen istikametlere karşı geçirecektir. Tümenin büyük kısmı Uşak'ın batısında ikamete geçecektir. Tümen bu bölgeye ulaştıktan sonra Gediz istikametlerini ve Sarayköy istikametini keşif ve emniyete alacaktır.

57 nci Tümen Gedikler – Çarıkköy üzerinden Kuyucak'a ulaşacaktır.

6 ncı Tümen Kızılcasöğüt – Kapaklar üzerinden Bölme[153] civarına ulaşacak ve demiryolu tarafından Alaşehir genel istikametinde uzak keşifler yapacaktır. Bu tümenin kuvvetli öncüsünün Karakuyu'ya kadar sürülmesi uygun olur.

[152] Elmacık: Uşak iline bağlı köy (a.g.e., s.539) (Ç.N.)
[153] Bölme: Uşak iline bağlı köy (a.g.e., s.539) (Ç.N.)

15 nci Tümen 14 ncü Tümenin muharip birliklerini dört kilometre mesafe ile takip edecek ve Uşak'ın doğusunda Karaseyit – Eskisaray[154] civarında toplanacaktır. Tümen süvari bölüğü yürüyüş sırasında kolordu emrine dahil olacaktır.

6. Ben, 14 ncü Tümenin yürüyüşünü takip edeceğim ve karargahı Uşak'ta kuracağım. Tümen karargahları bulunacakları yerden derhal telefon irtibat kuracaklardır.

7. Bu 42 numaralı kolordu emri 31 – 8 – 1922 günü saat 24.00'te tümenlere tebliğ edilmiş ve bilgi amacıyla 1 nci Ordu ve 2 nci Kolordu komutanlıklarına takdim edilmiştir.

1 nci Kolordu Komutanı

İzzettin

Sabaha karşı tümenler bir gün önceki emirde tebliğ edildiği üzere Kırka – Tabaklar – Çakırköy – Elmadağı – hattına karşı keşif yaptılar. 6 ncı Tümen komutanlığının saat 08.00'de Kızılcasöğüt'ten yazdığı raporda:

"Düşmanın Tabaklar – Kırka'nın batısındaki sırtlarda zayıf kuvvetlerle tahkimat yapmakta oldukları saat 07.30'da süvarilerimiz tarafından görüldüğü" bildiriliyordu.

Saat 08.45'te Karlık köyünden yazılan 14 ncü Tümenin raporundaysa:

"Uşak'ın doğusunda Kilcak köyü civarında bir tümen ve Aksa köyü tarafında bir alay kadar tahmin edilen düşman ordugahları görüldüğü, Eskisakar köyünde aynı şekilde bir alay kuvveti ordugah halinde görüldüğü ve Çakırköşk'ün kuzey sırtlarında düşman tarafından yapılmış olan siperlerde zayıf düşman birliklerinin bulunduğunun görüldüğü" bildirilmiştir. Düşmanla yakın temas sağlandığından ve daha sonra takip için kuvvetli bir süvari birliğine de gerek duyulacağından süvari bölüklerini mürettep alay halinde birleştirmek için aşağıdaki emri tümenlere gönderdim:

"Düşman, köyleri yaktığı ve Uşak'tan çekilirken kasabalara kötülükler yapması düşünüldüğünden hızla yetiştirmek üzere - 6 ncı Tümen Süvari Bölüğü hariç – diğer tümenlerin süvari bölükleri ve 7 nci Tümenden kolordu emrine alınan süvari bölüğü birleşecektir. Bunlar en kıdemli bölük komutanının emri altında en geç saat 09.00'da Derbent civarında toplanacaklar ve gayet hızlı yürüyüşle Uşak'a ulaşmaya ve kötülük yapılmasına meydan vermemeye çalışacaklardır.

1 nci Kolordu Komutanı

İzzettin

[154] Eskisaray: Uşak iline bağlı köy (a.g.e., s.539) (Ç.N.)

Bundan sonra Kepeztepesi – Güldüzler – Çayırköy – Tabaklar – Kırka hattında tutunduğu anlaşılan düşmanla yapılacak muharebede 15 nci Tümenin gerektiğinde yetiştirilmesi için tümenin yürüyüşünü hızlandırması ve Karlık'a yanaşması emredildi. Harekatı yakından idare etmek için Karlık'ın güneyindeki sırtlara ilerledim. 57 nci Tümen, cephesinde henüz düşmana rastlamamıştı. Saat 11.05'te 6 ncı Tümenden gelen raporda "düşmanın bir alay kadar olan kuvvetinin Kırka'nın batısındaki sırtlarda mevzi aldığı ve saat 09.15'ten itibaren ateş teatisine başlanılmış olduğu" bildiriliyordu. Düşmanın bir artçı birliğinden başka bir şey olamayacağı tahmin edilen bu kuvvet karşısında tümenin fazla vakit kaybetmemesi için ve tümenin harekatını takip etmek üzere Kurmay Yüzbaşı Kamil Efendi'yi aşağıdaki emirle 6 ncı Tümen karargahına gönderdim:

6 ncı Tümen Komutanlığına

Saat: 11.05

Düşmanın zayıf artçısı karşısında vakit geçirmemek gerekir. Tümen derhal önceki kararımız gereğince topçusunu da kullanarak taarruza geçmeli ve düşmanı imha etmelidir.

1 nci Kolordu Komutanı

İzzettin

Saat 11.45'te genel kolordu cephesinde Kepeztepe- Güldüzler – Bazgor – Çarıkköy – Tabaklar hattında muharebe başlamıştı. 14 ncü Tümen Komutanlığından gelen raporda tümenin Kepeztepe – Bazgor hattında düşmana taarruza geçtiği bildiriliyordu.

Uşak civarında düşman birliği olduğu ve Uşak'ın batısında ağırlıklarının batıya doğru yürüdüğü görülmekte olduğundan bu hatta kolordu ile muharebeye girişen kuvvetin artçılardan ibaret olduğu kesindi. 57 nci ve 6 ncı Tümenlere aşağıdaki emri gönderdim:

"Tümenin ileri taarruz hareketiyle gayet seri, şiddetli ve tereddütsüz yapılarak henüz karşınızda duran ve zayıf artçı himayesinde güneye ve batıya doğru çekilmeye çalışan düşmanın yakalayıp imha etmelidir.

14 ncü Tümen Kepeztepe-Bazgor hattında düşmana taarruz etmektedir.

1 nci Kolordu Komutanı

İzzettin

Düşmanın bütün kuvvetleri henüz Uşak'ın doğusunda bulunmaktaydı. Bu nedenle Kırka üzerinden kuzeye yönelmek suretiyle 2 nci Kolordunun bir çevirme hareketi yapması uygun olacağından adı geçen kolordu komutanlığına aşağıdaki değerlendirmeyi yazdım:

2 nci Kolordu Komutanlığına

Karlık'tan

1-9-1922 Saat: 12.30

Düşman Kepez – Güldüzler – Bazgor – Tabaklar – Kırka hattında artçı mevzii alarak temas ve muharebeyi kabul etmiştir. İki tümen kadar bir kuvveti Uşak'ın sekiz kilometre doğusundadır. Demiryolunun kuzeyinde geceyi geçirmiş olan diğer iki tümen kadar bir kuvvetin de güneye Tabaklar istasyonu istikametinde yürüdükleri görülüyor. 2 nci Kolordu sağ kanadıyla Kırka üzerinden kuzeye yöneldiği takdirde bu kuvvetleri imha etmesinin mümkün olabileceğini arz ederim.

1 nci Kolordu Komutanı

İzzettin

Saat öğlen 12.00'de genel kolordu cephesinde taarruz başlamıştı. Düşman 14 ve 57 nci Tümenler karşısında artçılarını takviye etmiş ve bilhassa bataryalarını ileri sürerek şiddetli ateş ve bol cephane sarfıyla taarruzu erteleyerek durdurmak ve birliklerini himaye etmek için olağanüstü çalışıyordu. Bilhasa 57 nci ve 6 ncı Tümen cephelerinde taarruz oldukça kuvvetliydi. Saat 12.40'ta 6 ncı Tümenden yazılan raporlarda Kırka'nın batısında tutunmakta olan düşmanın siperlerinden geri atıldığı ve ileri harekete devam edildiği bildiriliyordu. Bunun ardından 57 nci Tümen komutanlığından gelen raporda da Tabaklar istasyonunun batısı ve güneybatısındaki düşmanın siperlerden geri atıldığı ifade ediliyordu. Ayrıca batı istikametinde takibe devam edilmekte olduğu ve sağ kanatta Çarıkköy'ün doğusunda tutunmakta olan düşmanla muharebenin henüz devam ettiği bildiriliyordu.

14 ncü Tümen cephesinde şiddetli ateşler edilmekle beraber piyademizin taarruzu görülemediğinden adı geçen tümen komutanlığına aşağıdaki emri gönderdim:

14 ncü Tümen Komutanlığına

Karlık'ın güneyi

1-9-1922-Saat: 18.00

Piyade taarruzuna işaret eden tümen cephesinde bir faaliyet görmüyorum. Siperleri içinde gayet gizlenmiş olan düşman er ve erbaşları için cephanemizi israf ediyoruz. Tümenin asıl taarruzu cephe kısmını seçmişse ateşi oraya yoğunlaştırarak ve piyade de tereddütsüz ilerleyerek düşmanın artçısını atmak gerekir.

1 nci Kolordu Komutanı

İzzettin

Bundan sonra gerek 57 nci Tümen gerek 6 ncı Tümen karşılarından çekilen ve ardındaki sırtlarda önceden hazırlanmış olan mevzilerde tutunmak isteyen düşmanı birbirini izleyen siperlerinden geri atmıştır. 14 ncü Tümen de saat 15.30'da düşmanı siperlerinden geri atarak batıya doğru geri çekilmeye mecbur bırakmıştır. Bunun üzerine tümenler 42 numaralı kolordu emrinde yazılı olduğu üzere hedeflerine doğru düşmanı takibe koyulmuşlardır. Düşmanın büyük kısmıyla Aksa üzerinden kuzeybatıya çekildiğinin görülmesi üzerine 15 nci Tümen Komutanlığına 14 ncü Tümenin sağından Aksa- Sorgon istikameti üzerinde ilerlemesi ve Aksa'ya ulaşması emredildi. Mürettep süvari alayına da derhal firar eden düşmanı takip etmesini, Uşak'ın batısında emniyet tedbirleri almasını ve şehrin emniyetini sağlamasını emrettim. 14 ncü Tümen öncüsünü takiben Uşak istikametinde ilerledim.

Bundan sonra mürettep süvari alayından saat 17.30'da gelen raporda "düşmanın Kılcan[155] – Akkilise yoluyla batıya geri çekildiği, Uşak'ın batısında artçı olarak bir kuvvet bıraktığı ve Uşak'a yaklaşan alayın topçu ateşi ve bir süvari alayıyla karşılandığı, alayın şu anda Uşak'ın bir kilometre doğusunda Adacık'ta yaya cengine indiği" bildiriliyordu.

Saat 18.20'de gelen rapordaysa, "düşman artçısının da büyük kısmını takiben çekildiği ve alay öncü bölüğünün Uşak'a girdiği" bildiriliyordu.

Saat 19.30'da gelen raporda da "Uşak'ın batı sırtlarında bir bölük tahmin edilen düşman kuvvetine taarruzla geri atıldığı ve alayın Uşak'ın batısında emniyet tedbirleri alarak Uşak'ta kaldığı" bildiriliyordu.

Akşam olurken Uşak'a giriyordum. İki sene önce Yunanlılara karşı 23 ncü Tümenle savunduğum bu güzel şehrimize kavuşmuştum. Uşak'ın düşmandan geri alınmasını yine bana nasip eden Allah'a teşekkür ettim. Kasabanın bir kısmında ve çarşısında düşman yangınlar çıkarmıştı. Şehrin yangından kurtarılması için derhal tedbir aldık. Uşak'ın büyük kısmı yanmaktan kurtulmuştu.

Saat 22.00'de 15 nci Tümenden aşağıdaki rapor alındı:

1. Tümen kolbaşısı saat 21.00'de Aksa'ya ulaştı. Köylülerle yapılan tahkikata göre Uşak'ın doğusunda muharebe eden düşmanın bir kısmı Uşak'ın kuzeyinden batıya doğru ve bir kısmı da önceki emirde Bağbaşı[156] – Yenice'nin kuzeyine, daha sonra da Surgun'a çekilmiştir. Köylüler düşmanı çok yorgun bulmuşlardır. Bu gece her ne olursa olsun Surgun'da geceliyeceğini ifade ediyorlar. Keşif kolumuz da aynı bilgiyi veriyor.

2. Bu durum karşısında 38 nci Alay bir batarya ile Surgun'a ve Gediz – Uşak şosesine hakim sırtlara sürülmüştür. Eğer Surgun'da düşman bulunuyorsa alay bu gece bir baskın yapacaktır. 56 ncı Alay hücum taburu

[155] Kılcan: Uşak iline bağlı köy (a.g.e., s.539) (Ç.N.)
[156] Bağbaşı: Uşak iline bağlı köy (a.g.e., s.539) (Ç.N.)

ve bir büyük batarya ile birlikte Elmadağı – Bağbaşı yönüne karşı Kılcan'da bulunacaktır. Eğer Surgun'da düşman bulunduğu anlaşılırsa Aksa – Kılcan grupları sabah erkenden Surgun'a yanaşacaklardır.

3. Tümen karargahı Aksa'dadır.

4. Bu rapor 1-2.9. 1922 tarih ve saat 21.10'da Aksa'dan arzedildi.

15 nci Tümen Komutanı

Naci

Bu raporun ardından 57 nci Tümen Komutanlığından da gelen raporda tümenin güneşin batması ile beraber öncüsüyle Kuyucuk'un bir kilometre batısına ulaştığı ve rastladığı düşman artçısını taarruzla püskürttüğü ve tümenin Kuyucak'ta ikamete geçtiği bildirilmiştir.

Ordu komutanı Nurettin Paşa Uşak'a ulaşmıştı. Yanına giderek görüştüm. Paşa, ordunun düşmanı şiddetle ve aralıksız takip etmesi kararındaydı. Birliklerin Uşak civarında bir istirahat ve mola yapmaları söz konusu oldu. Ancak düşmanın Alaşehir'in doğusunda toplanıp mukavemetini yenilemesi ihtimali etkili oldu. Yaptığımız karşılıklı görüşmede ordunun Alaşehir genel istikametinde düşmanı takip etmesi, 2 nci ve 1 nci Kolorduların kanat dışları ile düşmanı çevirmeye ve muharebeye zorlamaya ve özellikle 2 nci Kolordunun sol kanadı ile düşmanın İzmir genel istikametinde geri çekilme hattını kesmeye çalışması kararlaştırıldı. Karargahıma geri döndüm ve alınan karar gereğince geceden tümenlere aşağıdaki 43 numaralı kolordu emrini verdim:

Kolordu Emri: No-43

Uşak

1 – 9 – 1922

1. 1-9-1922'de Güldüzler- Baldoz'un doğusu – Tabaklar – Kırka hattındaki düşman birliklerine kolordunun yaptığı taarruz sonucunda düşman genel surette Uşak üzerinden batıya çekilmiş fakat nerede durduğu kesin olarak anlaşılamamıştır. Uşak'ın kuzeyine doğru çekildiği görülen kuvvetlerin ardından batıya yürüdükleri anlaşılmış fakat köylünün ifadesine göre Aksa'dan bazı kuvvetleri Surgun'a da gitmiştir.

2. Ordu Alaşehir genel istikametinde taarruz hareketine şiddetle devam edecektir. 1-2.9.1922 gecesi yürüyüşle Karakuyu'ya ulaşacak olan 2 nci Kolordu 1 nci Kolordunun sol kanadında ve genel surette Akkeçeli – Takmak[157] güney hattından ve sol kanadıyla ileride bulunmak üzere takip hareketine devam edecek ve düşmanı çevirmeye çalışacaktır.

[157] Takmak: Uşak ili, Eşme ilçesine bağlı köy (a.g.e., s.540) (Ç.N.)

3. Uşak – Bölme – Çardak – Eşme (Takmak) istikametinde ilerleyecek olan 1 nci Kolordu aşağıdaki şekilde hareket edecektir. Hareket saati 07.00'dir. Kolordu kuzey kanadı Uşak – Güre istikametidir.

Güre[158] – Eskisaray – Kabaoğlu – Gölköyü hattında düşmana rastlamak muhtemeldir. Takip istikametleri üzerinde düşmana rastlamayan tümenler komşu tümenlerin düşmanla temas ve muharebeleri halinde o tarafa yönelerek düşmanı çevirmeleri gerekir.

4. Kolordu mürettep süvari alayı 15 nci Tümen süvari bölüğünü tümenine iade ve 6 ncı Tümen Süvari Bölüğünü emrine alacaktır. Alay saat 07.00'ye kadar Bölme'ye ulaşacak ve oradan itibaren Eskisaray – İlyaslı[159] – Akçaköy[160] – ve Gölköy – Akkeçeli – Çardak[161] istikametlerinde düşmanla temas arayacak ve başlangıçta büyük kısmı Uşak – Bölme – Gölköyü istikametinde bulunacaktır.

5. 15 nci Tümen Uşak – Emir – Güre istikametinde yürüyecektir. Ancak bu harekette Surgun'da düşman bulunursa, bu düşmanın kuvvetine göre bir müfreze veya tam bir tümen ile imha edecektir. Bununla beraber şafakla birlikte Surgun'da düşmanın mevcut olduğunu kesin olarak tayin etmek önemlidir.

6. 14 ncü Tümen Uşak – Tazıköy – Eskisaray – İlyaslı istikametini takip edecektir.

7. 6 ncı Tümen Bölme – Gölköyü – Çardak istikametinde.

8. 57 nci Tümen Kuyucuk demiryolunun kuzeyinden demiryoluna yakın olarak giden yolu takiben 6 ncı Tümenin solunda ve genel surette Çardak istikametinde yürüyecektir.

9. Özellikle 15 nci ve 14 ncü Tümenler takip edecekleri yolların sahra topçusunun geçişine uygun olup olmadığını daha önceden inceleyecek ve geçişe müsait olmadığı takdirde sahra bataryalarını Bölme üzerinden yürüteceklerdir.

10. 14 ncü Tümen bugün emrine aldığı 15 nci Tümen sahra bataryasını da adı geçen tümene ve 15 nci Tümen de sahra obüs bataryasını kolordu emrine iade edecektir.

11. Kolordu topçusu 6 ncı Tümenin kol sonunu takip edecektir. Tümen ve kolordu cephane kollarının boş arabalarının bir an önce İslamköy'e gönderilerek cephanelerinin ikmali gereklidir.

12. Seyyar hastaneler ve kolordu cephane katarı altı kilometre mesafe ile kolordu topçusunu takip edecektir.

---

[158] Güre: Uşak iline bağlı bucak merkezi (a.g.e., s.539) (Ç.N.)
[159] İlyaslı: Uşak iline bağlı köy (a.g.e., s.539) (Ç.N.)
[160] Akçaköy: Uşak ili, Eşme ilçesine bağlı köy (a.g.e., s.540) (Ç.N.)
[161] Çardak: Uşak ili, Ulubey ilçesine bağlı köy (a.g.e., s.541) (Ç.N.)

Ben 6 ncı Tümenin yürüyüş istikameti üzerinde bulunacağım.

13. 43 Numaralı kolordu emri 1-9-1922 günü saat 23.00'te yazılmış 14, 15, 57 ve 6 ncı Tümenlerle kolordu topçusuna ve mürettep süvari alayına tebliğ edilmiştir ve özel maddeleri kolordu katarı ve seyyar hastanelere yazılmıştır.

1 nci Kolordu Komutanı

İzzettin

2 Eylül 1922 Günü (Kroki - 9)

1-2 Eylül gecesi sükunetle geçti. Yalnız 14 ncü Tümenin emniyet birliği (2-9-1922 günü saat 04.30'da) karşısında çekilmek istediğini gördüğü düşman artçısına taarruzla muharebeye mecbur etmiş ve elli kadar esir ve 200'den fazla maktul verdirmiş olduğu, tümenin saat 05.15'te Uşak'ın kuzeyinden yazdığı raporla bildirilmişti.

2-9-1922 sabahı saat 07.00'de kolordu yürüyüşe geçmişti. Bugün saat 09.45'e kadar süvari alayı düşmana rastlamamıştı. Saat 11.00'de Çarlıkköyü civarında bir süvari keşif kolumuz düşmanın zayıf bir artçı birliğiyle çarpışmıştı. Süvari alayı, bir ön önce düşmanı takip etmesi ve temas kurması gerekirken çarpıştığı yerde durmuş ve emir beklediğini bildirmişti. Bunun üzerine 6 ncı Tümen Komutanı aracılığıyla alayın Akgeçeli – Çardak istikametinde ileri yürüyüşe geçmesi ve düşmanla temas kurması emrini verdim. 6 ncı Tümenin yürüyüşünü takip ederek Bölme – Gölköy üzerinden Çardak istikametine yürüdüm. Öğlene kadar tümenlerden gelen raporlarda düşmanla temas kurulamadığı ve köylülerle yapılan tahkimata göre düşmanın Çardak üzerinden karma karışık ve dağınık bir halde 4-5 bin kişilik bir kuvvetinin batıya geçtiği anlaşılıyordu. Gelen raporlardan düşmanın 1-2.9.1922 gecesi de geri çekilmeye devam ettiği anlaşılıyordu. Köylülerin vermiş olduğu bilgileri 6 ncı Tümenden gelen raporlar da kısmen doğruluyordu. O istikamette yürüyen 6 ncı Tümen akıncıları da ara sıra düşmanın bu döküntü birliklerinden tek tük birliklere yetişmekte ve taarruzla imha etmekteydi. Süvari alayı aldığı emir üzerine şiddetle takibe koyulmuş ve saat 15.30'da Çardak'ın güneybatı sırtlarında 6 ncı Tümen akıncılarıyla muharebeye tutuşmuş olan düşman artçısına rastlamıştır. Bu kuvvet bir tabur kadar tahmin edilmiştir. Saat 18.00'de alayın yazdığı raporda düşman artçısına yapılan şiddetli taarruzlar sonucu geri çekilmeye mecbur edildiği ve dokuz tüfek, bir otomatik, üç top toparlağı, büyük miktarda cephane, dokuz esir, on kadar ölü bırakıldığı ve düşmanın Akçaköy'ün kuzeyine kaçtığı bildiriliyordu.

15 nci Tümenin takip ettiği istikamette de düşman döküntülerine rastlanmış ve bir alay komutanı dahil olduğu halde 9 subay ve 24 er esir edilmiştir. Yapılan tahkikata göre düşmanın diğer bir yürüyüş kolunun da (bir kısım kuvvetlerinin de) Surgun – Aksa arasından Güney – Takmak istikametinde çekildiği anlaşılmıştır.

2 – 9 – 1922 günü saat 21.00'e kadar tümenlerden alınan raporlar, tümenlerin 43 numaralı kolordu emrinde geçen hedeflerine ulaştıklarını bildiriyordu.

2/3 – 9 - 1922 gecesini kolordu aşağıda belirtilen yerlerde geçirmekteydi.

Süvari alayı Akçaköy'ün batısında kalarak Eşme – Kula istikametlerinde keşfiyatına devam etmekte;

A. 15 nci Tümen Güre'nin batısında

B. 14 ncü Tümen İlyaslı'nın batısında

C. 6 ncı Tümen öncüsüyle Akçaköy ve büyük kısmıyla Oruçlu'da (Karacaömerli[162]);

D. 57 nci Tümen İsmail köyü ve batısında;

E. Kolordu ağır topçusu Yenişehir harabesinde;

Kolordu karargahı Çardak'ta.[163]

2 nci Kolordunun bir sureti kolorduya da gelen 24 numaralı kolordu emrinden:

1 nci Kolordunun tümenlerini Yenişehir Söğütlü – Ahmetli hattına karşı kuzeybatıya yönelttiği anlaşılıyordu. Düşmanın ise bugün de geri çekilmeye devam ettiği ve yapılan keşifler sonucunda düşmanın zorunlu bir hızlı yürüyüşle Eşme – Alaşehir – Ahmetli istikametlerinde çekildiği ve Ahmetli – Yenişehir hattının batısına geçmesiyle düşman yarın da aynı hızla geri çekilmeye devam ettiği takdirde 2 nci Kolordunun çevirme etkisinden tamamen kurtulmuş oluyordu. Bununla beraber yarın 3 – 9 – 1922 günü her iki kolordunun Alaşehir – Kula hattına karşı batıya yönelmesi gerekecektir. Bu durumda kolorduların tümenlerinin çatışması çok muhtemeldi. Bu amaçla 2 nci Kolordu arasında Kışladağı – Takmak – Beşfena dağı – Tekeoğlu hattının Takmak'tan itibaren 1 nci Kolorduya ait olmak üzere iki kolordu arasında ara hattı olarak verilmesi uygun olur. Bu şekilde yürüyecek ve 3 – 9 – 1922 günü akşamı Saraycık[164] – Takmak hattına ulaşacak olan 1 nci Kolordu Kula istikametinde yürüyebileceği gibi Alaşehir'in doğusunda demiryolu hattı tarafında yapılan herhangi bir savunmaya karşı da düşmanı kuzeyden çevirebilirdi. Bunun üzerine orduya aşağıdaki ikinci raporu gönderdim:

---

[162] Karacaömerli: Uşak ili, Eşme ilçesine bağlı köy (a.g.e., s.540) (Ç.N.)

[163] Çardak bağlık bir yerdir. Sevinç göz yaşlarıyla bizi karşılayan muhterem köylülerimiz özellikle kadınları bizi ağırlamak için ellerinden geleni yapıyorlardı. Hiçbirşey esirgemiyorlardı. Bunları iyi tanırdım. 1920 yılında Uşak'ta iken Çardaklı köyü çevresinde tatbikatlar yapardık. Şimdi Çardak'ta çok daha memnun bulunuyorduk. Köyün dışında bağların kenarında çadırımızı kurduk ve ilk defa çok rahat bir gece geçiriyorduk.

[164] Saraycık: Uşak ili, Eşme ilçesine bağlı köy (a.g.e., s.540) (Ç.N.)

1 nci Ordu Komutanlığına

Çardak'tan

2 – 9 – 1922, saat: 23.00

1. 1-9-1922'de Uşak'tan çekilen düşmanın 1-2 . 9 . 1922 gecesi geri çekilmeye devam ettiği bugün ancak süvarilerimizin az bir kuvvetiyle temas etmesinden ve köylülerin ifadesinden anlaşılmaktadır. 1 nci Kolordunun takip bölgesi içinden çekilen düşmanın yollarda cephane arabası, top toparlağı, kamyon gibi eşyalar bıraktığına göre zorunlu bir yürüyüş yaptığı anlaşılmaktadır. Gölköyü – Çardak üzerinden çekilen düşmanın Eşme – Alaşehir ve Umurca üzerinden çekilen düşmanın Ahmetli – İlhanlar – Alaşehir genel istikametlerinde yürümekte olduklarını sanıyorum. Düşman bugün olduğu gibi hızlı bir şekilde geri çekildiği takdirde bundan sonra çevirme etkimizden kurtulabilir.

2. 2 nci Kolordunun 2 – 9 – 1922 günü için verdiği takip emrine göre Tümenleri Yenişehir – Söğütlü – Ahmetli hattına, kuzeybatıya doğru yöneltmiş olduğunu anladım. Önümüzdeki günler için her iki kolordunun doğrudan doğruya batıya Alaşehir genel istikametinde ve belki Alaşehir – Kula hattına yönelmesi gerekeceğinden Kışladağı – Takmak – Beşfena dağı – Tekeoğlu hattında Takmak'tan itibaren 1 nci Kolorduya ait olmak üzere iki kolordu arasında ara hattı olarak verilmesini uygun görürüm.

Yarın (3 – 9 - 1922) akşam 1 nci Kolordu 15 nci Tümeniyle Güre – Düdükçü – Hamitler üzerinden Saraycık'a ve büyük kısmıyla (14 ncü ve 6 ncı Tümenler) Camiler – Kurbalı deresini takiben 57 nci Tümen Kötüilyas – Emirli – Karamehmet – Çiftlik yolunu takiben Takmak istikametinde yürüyebilir ve adı geçen iki noktaya ulaşır.

14 ncü ve 15 nci Tümenlerin istikameti de bir yol üzerinden Saraycık'a doğru olabilir.

3-4. 9. 1922 günü 1 nci Kolordu bölgesinde ve Kula'nın doğusunda düşmanın Alaşehir'in doğusunda herhangi bir direnişine karşı kuzeyden kuşatacak bir durum alabilir. Ya da Takmak – Saraycık hattından sonra 1 nci Kolordu Kula istikametinden sakınarak bu yönü yanaşmakta olan 5 nci Kolorduya bırakarak doğrudan Alaşehir istikametine yönelebilir.

3. Daha önceki emre bir yorum olmak üzere 1 nci Ordu ve 2 nci Kolordu komutanlıklarına arzedilmiştir.

1 nci Kolordu Komutanı

İzzettin

İkinci günkü takip harekatı yolların arızalı, suyun az ve sıcaklığın yüksek olmasından dolayı zorlukla yapıldı Ancak er ve erbaşların savaşma arzusu en zayıflarını ve hatta ayak vurgunlarını da hedefe ulaştırıyordu.

3 Eylül 1922 Günü ve İzmir'e Kadar Takip (Kroki-9)

Bugün için kolorduya verilen yürüyüş hedefi kırk kilometre kadar daha uzundu. Sekiz günden beri savaşan ve ardarda yürüyüşler yapan bir birliğin bu kadar bir mesafeyi katetmesinin çok zorlukla ve yorgunlukla sonuçlanacağı doğaldı. İaşe hususu da bugüne kadar harp mahallinden elde edilmek suretiyle düzenleniyordu. Fakat daha ilerde erzak bulunup bulunamayacağı da bilinmiyordu. Bu hususun da ayrıca düzenlenmesi gerekiyordu. Bundan sonra sıhhiye işleri için de yeniden düzenlemeler yapmak gerekiyordu. Bu konu hakkında kolordu kurmay başkanı aracılığıyla ordu kurmaylığının dikkatini çektim. 3 Eylül 1922 günü için de tümenlere aşağıdaki 44 numaralı kolordu emrini verdim:

Kolordu Emri: No-44

Çardak

3 – 9- 1922, saat: 05.00

1. Düşman 1-2. 9. 1922 ve 2. 9. 1922 günleri geri çekilmeye devam etmiş, süvarilerimiz ancak zayıf artçılarıyla temas edebilmiştir. Karşımızda çekilen düşmanın 2-3. 9 . 1922 gecesi Takmak – İlhanlar hattının batısına geçmiş olması muhtemeldir.

Birliklerimiz düşmanın geri kalanından çok miktarda esir almıştır. 15 nci Tümen, döküntü halindeki düşman birliklerinden bir dağ topuyla 550 kadar esir almıştır. Adatepe muharebesinde mağlup edilen düşman tümenlerinin yaklaşık 10 bin kişilik yazlık mevcudu kuzeydeki kuvvetlerimizin takibi üzerine Murat dağlarından güneye Cumburdu civarına geçerek iki general ile beraber 2-9-1922 günü birliklerimize teslim olmuşlardır.

2. Ordu, 3 – 9 –1922'de takip harekatına devam edecektir. 1 nci ve 2 nci Kolordular arasında ara hattı Kışladağı – Golankaya- Beşfena dağı hattıdır. 4 ncü Kolordu bir kısım kuvvetiyle Elmadağını düşmandan temizleyecek ve diğer tümenlerle Göbek istikametinde yürüyüşüne devam edecektir. Kolorduların 3 – 9 – 1922 günü Ahatserge – Helyoti – İlhan hattına ulaşmaları emredilmektedir.

3. Hareket aşağıdaki şekilde olacak ve yürüyüş saat 07.00'de başlayacaktır:

a. 15 nci Tümen yolların kapasitesine göre Yenişehir veya Obruk üzerinden Ahatserge ve süvarisi Davala, keşif kolları da Kula'ya kadar sürülmelidir.

b. 6 ncı Tümen Camili – Hamitli – Saraycık üzerinden Devrişli, tümen emrindeki akıncılar da mümkün olduğunca uzaklara, düşman artçılarına yetişerek baskın yapmalıdır.

c. 57 nci Tümen Kötüilyas – Emirli – Takmak üzerinden Girenköy ve batısına (Tümen, Kıranköyü'nün[165] altı kilometre batısına geçmelidir).

Tümen Camili'den[166] sonra bir kol ile Kurbalı deresini de takip etmek suretiyle iki yoldan yararlanabilir.

d. 14 ncü Tümen İlyaslı – Camili – Hamitli – Saraycık üzerinden Köseler'e ulaşacaktır. Bununla birlikte Tümen, Camili'ye ulaşmasından sonra Kolordudan ikinci bir emir bekleyecektir.

6 ncı Tümenin kolları 14 ncü Tümenin kol sonu Camili'yi geçtikten sonra yürüyüşe devam etmelidir.

e. Kolordu mürettep süvari alayı Camili – Hamitli – Saraycık – Devrişli – Hacıahmet – Aktaş üzerinden Kula istikametine yürüyecek ve mümkün olursa Kula'yı tutacaktır. Keşif bölgesi Gediz çayıyla Beşfena dağı arasındaki bölgedir. Süvari alayı düşman gerilerde tedbir almışsa, savunma hatları ve Alaşehir'in doğusunda ve Salihli civarında savunma hazırlıkları olup olmadığı hakkında bilgi toplamaya çalışacaktır.

f. Kolordu ağır topçusu, cephane kolları ve seyyar hastane 6 ncı Tümeni takiben Camili'ye ilerleyecek ve orada yeni bir emri bekleyecektir.

4. 3 – 9 – 1922'de Takmak'ın doğusundaki Ahmetli köyüne cephane yüklü bir otomobil kolu gelecektir. Tümenler cephanelerini adı geçen yerden ikmal etmelidirler.

5. Kolordu karargahı saat 08.00'den itibaren Akçaköy – Camili - Hamitli – Saraycık – Devrişli istikametinde 6 ncı Tümenin yürüyüşünü takip edecektir. Karargah Saraycık'ta kurulacaktır.

6. 45 numaralı Kolordu emri 3 – 9 – 1922 günü saat 05.00'te 15, 14, 6, 57 nci Tümenlere, kolordu mürettep süvari alayına ve ağır topçu taburuna tebliğ edilmiştir.

1 nci Kolordu Komutanı

İzzettin

3 – 9 – 1922 günü saat 07.00'de tümenler yürüyüşe geçtiler. Bugün tümenler yine az çok düşman dökümtülerine rastlamışsa da bir artçı birliğine rastlayamamıştır. Mürettep süvari alayı da öğleden önce Takmak istikametine hareket etmişti. Daha sonra ikinci bir emir gönderilerek alayın 44 numaralı kolordu emrinde bahsedilen hareket istikameti ve verilen bölge dahilinde keşif yapmasını ve saat 13.00'de 14 ncü Tümene de Dereköy istikametinde yürüyüşe devam etmesini bildirdim. Saat 18.10'da 57 nci Tümenden gelen raporda saat 15.30'da düşmanın tahminen bir alaylık bir artçı kuvvetinin Takmak'ın batı ve güneybatısındaki sırtlarda mevzi aldığını

[165] Kıranköy: Uşak ili, Eşme ilçesine bağlı köy (a.g.e., s.540) (Ç.N.)
[166] Camili: Uşak ili, Eşme ilçesine bağlı köy (a.g.e., s.540) (Ç.N.)

ve 2 nci Kolordunun 8 nci Tümeninin bu düşmana taarruz ettiğini görerek yürüyüş derinliğini azalttığını bildirmiştir. Bu sırada 2 nci Kolordunun 7 nci Tümeninin Dereköy civarında cephesinde bir düşmana taarruz ettiği ve ilerlemekte olduğunu belirtmiştir. 8 nci Tümen cephesindeki düşmanın henüz sebat etmesi nedeniyle tümen, düşmanın kuzey kanadına karşı etkiye ve bu amaçla hücum taburuna ve tümen topçu taburuna emir vererek muharebeye katılmak ve düşmanın Viranköy istikametinde geri atılmak ve takip edilmekte olduğu bildirilmişti.

Kolordu cephesinde bugün için üstteki olaydan başka bir olay olmamıştır. Tümenler yürüyüşlerine devam etmiştir. Akşama doğru süvari alayından aşağıdaki rapor alındı:

1 nci Kolordu Komutanlığına

Devrişli'den

3 – 9 – 1922

1. Düşman düzensiz kafilelerle Kula istikametinde geri çekilmektedir.

2. Alay saat 17.50'de Devrişli'nin batısından Takmak – Kula şosesini aşmış ve bu yoldan geri çekilen perakende düşmanı imha ve esir ederek bir kısmını güneye atmıştır.

3. Halkın ifadesine göre büyük kısmı silahsız olarak bir tümen kadar tahmin edilen ve üç cebel topu olan bir düşman kuvveti öğleden önce Saraycık'tan Devrişli'nin doğusundan Kula şosesi yoluyla batıya gitmiştir.

4. 1, 5, 7, 9, 12, 13 ncü Tümenlere mensup esirlerin ifadelerine göre cephede toplu bir düşman birliği kalmadığı ve perişan bir halde İzmir istikametine gitmekte oldukları anlaşılıyor.

5. Bugünkü çarpışmalarda alaydan bir er şehit olmuş ve bir er ağır yaralanmıştır.

6. Hayvanlar çok yorgun olduklarından ve bugün kısmen yedekte sevkedildiklerinden Aktaş köyünde arpa ve saman tedariki mümkün olmadığı için gün batımıyla birlikte Devrişli'de istirahate geçilmiştir.

7. Bu rapor saat 20.00'de 1 nci Kolordu Komutanlığına arz edilmiştir.

1 nci Kolordu Mürettep Süvari Alayı Komutanı

Müfahham

Bundan sonra tümenlerden birer birer gelen raporlarda tümenlerin yolların kötülüğü dolayısıyla bazılarının yürüyüş istikametlerini degiştirmeye mecbur kaldıkları, bununla birlikte hedefleri hizalarına ulaştıkları ve yollarda düşman döküntülerine rastlayarak esir ettikleri bildiriliyordu.

4 Eylül 1922 Günü

Takip harekatına hızla devam eden tümenlerden 15 nci Tümen büyük kısmıyla Davala'dan Dereköyü'ne; 6 ncı Tümen büyük kısmıyla Aktaş'a[167], öncüsüyle bunun batısına; 14 ncü Tümen büyük kısmıyla Dereköy – Kula yoluyla Aktaş hizasına ve öncüsüyle Başallık'a; 57 nci Tümen büyük kısmıyla Haymiköyü'ne ulaşmak ve kuvvetli karma bir müfrezeyle Mahmutağa dağını işgal etmek üzere ileri harekete geçmişlerdi.

Mürettep Süvari Alayına da Aktaş üzerinden Kula istikametine yürüyerek düşmanın bir yerde durup durmadığı ve hangi istikametlerde geri çekilmeye devam ettiğini keşfederek sıkı bir temas kurması istenilmişti. Alaya ayrıca Kula kasabasını işgal ederek keşif kollarını Salihli ve Alaşehir istikametlerinde sürmesi görevleri verilmişti.

Ordu tarafından düşmanın Alaşehir'in kuzeyi ve doğusunda Gonozek – Mahmutağa – Gökköy – Subaşı – Derbentköy hattında eski tahkimatı bulunması sebebiyle burada büyük bir mukavemet hazırlığı ihtimali göz önüne alınmıştır. Ancak düşmanın firar halinde geri çekilen kısımlarının yeni bir mukavemete güçlerinin ve durumlarının müsait olmadığı anlaşılıyordu.

Kolordu karşısındaki düşman çok hızlı bir şekilde geri çekilmeye devam ettiği için bugün de düşmana rastlanılamamıştır. Süvari keşif kollarının gelen raporlarından ve halktan yapılan tahkikattan düşmanın perişan bir şekilde geri çekilmeye devam ettiği anlaşılıyordu. Saat 11.30'da mürettep süvari alayının Kula'dan yazdığı raporda, Kula'nın şafak vaktiyle beraber 2 nci Süvari Tümeni tarafından geri alındığı ve bunun güneybatısı istikametine ilerlediği, Kula'nın doğusunda alaya ateş açan yüz kadar düşman askerinin geri atıldığı ve yok edildiği ve kasabanın alay tarafından geri alındığı bildiriliyordu.

Bugün kolordu cephesinde hiçbir olay olmamıştır. Yalnız yolların kötülüğü, havanın çok sıcak olması, dokuz günden beri sürekli devam eden muharebe, yürüyüş ve çarıksızlık yüzünden er ve erbaşların fazlasıyla yorulduğu, ayak vurgunu ve güneş çarpması gibi vakaların çoğaldığı birliklerden bildiriliyordu.

6, 15 ve 57 nci Tümenlerden alınan raporlar, hedeflerine ulaştıklarını, yalnız 57 nci Tümenden Mahmutağa dağını işgal etmek üzere gönderilen müfrezenin yerine ulaşıp ulaşmadığının henüz bilinmediği bildiriliyordu.

Bundan sonra karargahımla Kula'ya geldim. Düşman işgalinden kurtulan halkın coşkun tezahürat ve sevinçlerinin sonu yoktu.

Bundan sonra 5 nci Kolordunun saat 13.30'da yazmış olduğu raporu aldım. Bu raporda düşmanın Kula'nın 10 kilometre kadar batısında 1.055 rakımlı tepeyle Görice hattında süvarilerimizin ateşine maruz kaldıkları belirtiliyordu. Hattın kuzeyinde, batıya doğru yürüdüğü görülen bir tümenin

[167] Aktaş: Uşak ili, Güre bucağına bağlı köy (a.g.e., s.540) (Ç.N.)

düşman olup olmadığının anlaşılamadığı; 2 nci Kolordu tümenlerinden biri olmasının da muhtemel olduğu bildiriliyordu. Bunun üzerine 5 nci Kolordu Komutanlığına aşağıdaki raporu gönderdim:

5 nci Kolordu Komutanlığına

Kula'dan

4. 9. 1922

1. 1.055 rakımlı tepeyle Görice'nin güneyindeki sırtlarda bulunan zayıf düşman kuvvetleri için Başıllık'ta bulunan 57 nci Tümenden derhal bir müfrezenin sevkini emredeceğim.

2. Kepenklik'in kuzeyine kadar giden süvari bölüğünün raporunda bahsettiği tümen büyük ihtimal düşman tümenidir. 2 nci Kolordunun 4 – 9 – 1922 günü için tümenlerine verdiği istikamet şöyleydi:

7 nci Tümen Bebekli – Cabar – Kepenklik

8 nci Tümen Güney – Bellidere vadisi boyunca – Soyrak

4 ncü Tümen demiryolunun güneyindeki yolu takiben Alaşehir'e dahil olacaktır.

Bununla beraber Bebekli – Cabar yoluyla Kinlik'e giden 7 nci Tümenin, kolordusundan son aldığı emir gereğince Bebekli'de toplanmakta olduğu Başıllık'ta bulunan 57 nci Tümenin akşam raporunda geçmektedir.

1 nci Kolordu Komutanı

İzzettin

Bu emrin ardından 57 nci Tümen Komutanlığına da aşağıdaki emri gönderdim:

6 ncı Tümen Komutanlığı aracılığıyla 57 nci Tümen Komutanlığına

Kula'dan

4 – 9 – 1922, saat: 13.30

1. 5 nci Kolordunun 4 – 9 – 1922 günü saat 13.00 raporuna göre Kula'nın on kilometre güneybatısında 1.055 rakımlı tepeyle Kuruca'nın güneyindeki sırtlarda 4. 9. 1922 günü saat 23.00'e kadar düşmanın zayıf kuvvetlerinin bulunduğu, sokulan zayıf birlklerimize tüfek ve bomba ateşi açtıkları bildirilmiştir. Süvari kolordusu Mersinli[168] üzerinden Salihli ovasına ilerlemekte olduğundan bahsi geçen düşmanı imha etmek üzere hemen tümeninizden bir takım topçu, 1-2 tabur piyadenin sevki gereklidir.

[168] Mersinli: Manisa ili, Salihli ilçesi, Adala bucağına bağlı yerleşim merkezi (a.g.e., s393) (Ç.N.)

5 – 9 – 1922 sabahı tümen Kuruca civarında toplanacağından adı geçen müfreze orada tümene katılacaktır.

1 nci Kolordu Komutanı

İzzettin

5 - 10 Eylül 1922 Günleri

İzmir'e Kadar Takip (Kroki - 9)

4 Eylül'den itibaren Gediz üzerinden ve Gediz istikametinde ilerleyen 5 nci süvari Kolordumuz Kula'dan itibaren ileri geçmişti. 1 nci Kolordu süvari tümenlerini yarımşar ve birer günlük mesafelerle takip ederek yürüyüşlerine devam etmişti. İzlenen amaç da aralıksız ileri yürüyüşe devam ederek İzmir'i tahrip ettirmeden ele geçirmek ve düşman birliklerini bütün malzemesiyle esir etmekti. Düşmanı İzmir limanında yığılmış olan nakliye gemileriyle savaş gemilerini ele geçirerek imha etmek bile düşünülüyordu. Bu görevi 5 nci Süvari Kolordusu tüm kuvvetiyle İzmir istikametinde yürüyerek ve boş bulursa İzmir'e girip Yenikale tarafından İzmir körfezini toplarıyla kapamak suretiyle yapacaktı. Bununla birlikte süvari kolordusunun 1 nci Tümeni Salihli'de, 2 nci Tümeni Alaşehir'in batısında Dereköy bölgesinde bazı mukavemetlere maruz kalmışlardı. Hatta Salihli'de biriken firari Çerkezler, bu arada Ethem[169] ve kardeşleri de bulunmuş ve sokak muharebelerine sebebiyet vermişlerdi.

Daha Uşak'tan itibaren yangınlara devam eden düşman özellikle Alaşehir'den sonra kasaba ve köyleri nerelerden geçiyorsa tahrip etmeye ve yakmaya devam ediyorlardı. Uşak bölgesinde birçok harmanlar da yakılmıştı. Köylüler tahıllarını henüz harmanlardan kaldıramadıklarından bu yüzden çok zarara uğramışlardı. Biz de yerinden iaşe zorluğuyla karşılaşıyorduk.

Yunanlıların bu hareketi barbarlık devrini hatırlatmaktaydı. Ordular düşman ordusunun yararlanacağı kaynakları imha ederler. Fakat milyonlarca halkı sefil ve çıplak bırakacak surette köyleri ve kasabaları yakmak insaniyet ve medeniyete yakışmayan trajedilerdi.

Bayındır olan Gediz vadisi, Alaşehir, Salihli, Kasaba ve Manisa ovaları kesif bir duman tabakası içinde kalmıştı. Vatanımızı harabiyete uğratan bu

[169] Çerkez Ethem 1886 yılında Bandırma'da doğmuştur. Ailesi Kafkasya'dan Anadolu'ya göç edip gelen Çerkez boylarındandır. İstiklâl Savaşı'nın başında Yunan işgaline uğrayan Batı Anadolu'da Seyyar Kuvvetler Komutanı olarak Yunanlılara karşı başarılı mücadeleler vermiştir. Ancak düzenli orduya geçildikten sonra TBMM Hükümeti tarafından Kuva-yı Milliye'nin düzenli orduya katılması yönünde karar alması üzerine Çerkez Ethem buna uymadığı gibi Batı ve Güney Cephesi Komutanlıklarının ve Meclis Başkanlığı'nın uyarılarını dikkate almamıştır. Bunun üzerine düzenli ordu birlikleri ile Çerkez Ethem kuvvetleri arasında çarpışmalar meydana gelmiş ve sonuçta Çerkez Ethem kuvvetleri dağıtılmıştır. Çerkez Ethem, Yunanlılara sığınmış, daha sonra Atina üzerinden Almanya'ya, daha sonra da Mısır'a ve Ürdün'e gitmiştir. 21 Eylül 1948'de Amman'da vefat etmiştir.

kötü durumlara elden geldiği kadar engel olmak için durmadan düşmanı takip ediyorduk. Daha seri araçlarla bu kötülükleri önlemek için bütün hayvanları toplayarak atlı müfrezeler kurmuştuk. Fakat düşman geceli gündüzlü kaçmaya devam etmekte ve takipte gösterdiğimiz şiddet ve sürate rağmen düşmana yetişmek mümkün olamamaktaydı.

1 nci Kolodu 5 Eylül'den itibaren Kula - Alaşehir hattından ve demiryolunun kuzeyinden yürüyecekti.

5 Eylül 1922 Akşamı Tümenler

15 nci Tümen Kovacık - Ortaköy yoluyla Minde'ye,

6 ncı Tümen Kovukdere yoluyla Minde'nin güneyinde Çeşme civarına ve bir kolla Emre'ye.[170]

57 nci Tümen Kula - Alaşehir yoluyla Mantarlı'ya.

14 ncü Tümen 57 nci Tümeni takiben Alçı'ya varmışlardı.

Kolordu karargahı da Alçı'ya gelmişti. Yürüyüş sırasında hiçbir olay olmamıştı. Düşman uçakları Alaşehir - Kula arasında alçaktan uçarak keşifler yapıyordu. Hiç bomba ve makinalı tüfek ateşi açmamışlardı.

6 Eylül 1922 Günü

1 nci Kolordu Tümenleriyle:

15 nci Tümen Minde'den Çakıroğlu Çiftliği - Mersinli yoluyla Duruselli'ye;

6 ncı Tümen Kovukderesi'ni takiben;

57 nci Tümen Mantarlı - Tekeoğlu yoluyla Hacılar'a;

14 ncü Tümen Alçıköy - Çal'ın güneyinden Karaoguluva üzerinden;

Kolordu karargahı da 57 nci Tümeni takiben Hacılar'a öğlene kadar ulaşmışlardı.

Öğleden sonra da takip yürüyüşüne devam ederek:

15 nci Tümen büyük kısmıyla Tabtan'a, öncüsüyle Salihli'nin kuzeyinde Alaşehir çayı üzerindeki köprünün batısına;

6 ncı Tümen Düzmahalle – Münade üzerinden büyük kısmıyla Karaoğlanlı'ya[171] ve öncüsüyle Salihli'nin batısına,

57 nci Tümen Düzmahalle üzerinden Münadi – Duruselli'ye;

14 ncü Tümen Büyük ve Küçük Beylikli çiftliklere;

Kolordu karargahı Salihli'ye ulaşmıştı.

[170] Emre: Manisa ili, Kula ilçesi, Gökçeören bucağına bağlı köy (a.g.e., s.393) (Ç.N.)
[171] Karaoğlanlı: Manisa iline bağlı bucak (a.g.e., s.388) (Ç.N.)

Önümüzden yürüyen 5 nci Kolordunun saat 19.30'da Batı Cephesi Komutanlığına gönderdiği 18.40 işaretli raporu ulaştı.

Bu raporda düşmanın eskiden tahkim ettiği Mersindere'nin doğusundan Sarmakale istasyonu – Karayemiş – Bintepeler – Marmara gölü hattında tutunarak doğuya karşı cephe aldığı belirtiliyordu. Ayrıca üç batarya top, makinalı, otomatik ve piyade ateşiyle 5 nci Kolordu yürüyüş kollarına ateş açtığı bildirilmekteydi.

Düşmana sekiz kilometre kadar yaklaşılmıştı. Düşmanın tutunmuş olduğu bu hattan gece çekilmesi düşünüldüğü gibi gerilerdeki depolarını tahliye etmek amacıyla yarın (7 – 9 – 1922 günü) için de aynı hatta sebat etmesi muhtemeldi. Bu takdirde kolordu yarın (7 – 9 – 1922) sabah yürüyüşe başladıktan hemen bir saat sonra düşman bu hatta durduğu takdirde piyade muharebesi başlayacaktı. Bugün (6 – 9 – 1922) tümenler birbiri gerisinde bulunmak üzere iki kolla yürümüş ve yine birbiri gerisinde ikamete geçmiş bulunuyorlardı.

Bununla birlikte, öndeki tümenlerin geceden yararlanıp daha çok yaklaşarak sabaha karşı düşman mevzii, kuvveti ve tahkimatı hakkında keşif yapmaları hedeflendi. Bu amaçla gerideki tümenlerin de aynı zamanda muharebeye girmelerini sağlamak amacıyla daha ileriye alınma ve bu suretle ileri hareket ve muharebe hazırlıkları artırıldı.

Geceyarısı 5 nci Kolordu Kurmay Başkanı düşmanın Bintepeler hattını tahliyeyle batıya çekilmiş olduğunu ve bu düşman kuvvetinin iki alaydan oluştuğunun tahmin edildiği bildiriliyordu. Aynı zamanda iki alay kadar bir düşman kuvveti Sartkale'den batıya çekilmişti.

7 Eylül 1922 günü 1 nci Kolordu Tümenleri:

15 nci Tümen Gediz çayı'nın güneyi- Karayahşi[172] yoluyla Abdal istikametinde ve bir alay piyade ve bir dağ bataryasından ibaret bir yancıyla ordunun kuzey ve kuzeybatıya karşı emniyetini sağlamak için Marmara gölüyle Gediz çayı arasından Karaballı çiftliği, Budarli istikametinde.

6 ncı Tümen Kelli - Hacıalan - Tereli - Yaranlı yoluyla Ahmetli'ye.

14 ncü Tümen 6 ncı Tümeni takiben Yaranlı'ya.

Kolordu karargahı da Ahmetli'ye hareket ederek ulaşmışlardı.

Art arda gelen haberler düşmanın asker tarafından yapılan hareketlerine dair olmayıp, sürekli olarak şehir, kasaba ve köyleri yakmakla meşgul olduklarından ibaretti. Kasaba ve Manisa ateşler içinde yanıyordu. Bu durum gerçekten bütün neşe ve sevinçlerimizi elem ve kedere çeviriyordu. Düşman işgalinden kurtulan vatandaşlarımızın yüzlerinde sevinç ve keder karışık olarak beliriyordu.

[172] Karayahşi: Manisa ili, Salihli ilçesi, Adala bucağına bağlı köy (a.g.e., s.393) (Ç.N.)

8 Eylül 1922 Günü

1 nci Kolordu Tümenleriyle;

15 nci Tümen Tatarocağı'ndan Karaköy – Hacıtahirağa çiftliği üzerinden Zincirli'nin güneyine ve öncüsüyle Hacılar istikametinde Irlamaz[173] çayı'nın batısına.

6 ncı Tümen Ahmetli'den Urganlı[174] üzerinden Kasaba'nın batısına.

57 nci Tümen Tatarocağı – Karaköse – Hacıtahirağa çiftliği üzerinden Bağcı çiftliğinin batısına

14 ncü Tümen 6 ncı Tümeni takiben Kasaba'ya.

Kolordu karargahı Kasaba'ya hareket ederek ulaşmışlardı.

Tümenlerden kurduğumuz mürettep atlı müfrezesi de (Mürettep Atlı Piyade Tugayı adıyla) kolordunun ilerisinden düşmanı kovalıyordu.

8 Eylül günü de bu müfreze büyük kısmıyla Manisa istikametinden takibe devam ederek Münadi – Dereköy – İslam – Çobanisa hattına ve bu hattın daha batısına sürülmüştü.

Fakat düşman Manisadağı ile Nif[175] boğazında da duramayacak bir perişanlık içindeydi. Ahmetli - Turgutlu istikametinde çekilen düşman yerli halktan kurulan milislerin taarruzuyla da fazla zayiata uğramıştı. Bununla birlikte Yunan firarileri, yaptıkları mezalimden dolayı layık oldukları cezayı halkımızdan göremediler. İzmir'den firar eden bir şahsın ifadesine göre İzmir'e kaçan Rumlarla askerin durumunun çok perişan olduğunu ve bunların rıhtımda vapur bekledikleri, açlık ve sefaletin baş gösterdiği, şimdiye kadar iki Yunan vapurunun Yunan askeriyle İzmir'den hareket ettiği anlaşılmıştı.

Aralıksız, uzun süreli yürüyüşlerde, sıcaklığın fazlalığına rağmen kolordu birliklerinin döküntüleri çok az olmakla beraber yürüyüş emniyeti uyum ve gücünü koruyordu. Zaferin zevk ve neşesiyle beraber yüksek ve her an için güvene değer bir askeri terbiye gözle görülüyordu.

Kasaba'da Gazi Başkomutanımızla birlikte Başkomutanlık Kurmay Başkanı Mareşal Fevzi ve Batı Cephesi Komutanı İsmet[176] Paşalar da

---

[173] Irlamaz: Manisa ili, Turgutlu ilçesine bağlı köy (a.g.e., s.395) (Ç.N.)

[174] Urganlı: Manisa ili, Turgutlu ilçesine bağlı bucak merkezi (a.g.e., s.395) (Ç.N.)

[175] Nif: İzmir iline bağlı Kemalpaşa ilçesinin eski adıdır (Umar, s.602) (Ç.N.)

[176] Orgeneral İsmet İnönü (1319-Sahra Top.1) (1884-1973); 24 Eylül 1884'de İzmir'de doğmuştur. Topçu Harp Okulu'ndan 1 Eylül 1903 tarihinde teğmen olarak, Harp Akademisi'nden 26 Eylül 1906 tarihinde birincilikle mezun olmuştur. 1912-1913 Balkan Harbi, 1914-1918 Birinci Dünya Savaşı, 1919-1922 İstiklal Harbi'ne katılmıştır. 4 Mayıs 1921'de Genelkurmay Vekili ve Batı Cephesi Komutanı, 5 Ağustos 1921'de Batı Cephesi Komutanı ve Mudanya Konferansı Türk Heyeti Başkanı, 27 Ekim 1922'de Dışişleri Bakanlığı ve Lozan Barış Konferansı'nda Türkiye Baş Delegesi, 30 Ekim 1923'te Dışişleri Bakanlığı görevi uhdesinde kalmak üzere Başbakan, 6 Mart 1925'te ikinci kez Başbakan olarak atanmıştır. 30 Haziran 1927'de emekli olmuştur. 23 Nisan 1920'den itibaren 1972 yılına kadar bütün dönemlerde TBMM'de milletvekili

bulunuyordu. İzmir'in işgal tarzı ve idaresi için tedbirler ve kararlar alınmasıyla meşguldüler. Kasaba'nın belediye bahçesinde çadırlar içinde ikamet etmişlerdi. 1 nci Ordu Komutanı, 1, 2 ve 4 ncü Kolordu komutanları da Kasaba'da toplanmışlardı.

İzmir'de bulunan "Edgar Gine" adlı Fransız kruvazörü açık bir telsizle İzmir'deki konsolosların, İzmir'in teslimini müzakere etmek üzere irtibata geçmeyi arzu ettiklerinden, temsilciler gönderilmek üzere söz verilen yerde mülakatın tayinini rica etmişlerdi. Başkomutanlıktan Ankara ve İstanbul aracılığıyla verilen cevapta temsilcilerin İzmir – Turgutlu yoluyla gönderilmesi ve beyaz bayrak bulundurmaları bildirilmişti. Bu müracaat Yunanlılar tarafından İzmir'in savunulamayacağını ve belki de tahliye edileceğini göstermekteydi. Yabancı devletlerin gemilerden çıkarılmış bahriye müfrezeleriyle İzmir'i geçici olarak işgal ve bir anlaşmazlık ve çarpışmaya gerek kalmayacak surette şehri düzenli birliklerimize teslim ile çekilmek istemeleri muhtemel görülüyordu.

Güneyden Menderes bölgesinden 3 ncü Süvari Tümenimiz de İzmir'i tehdit ediyordu. İzmir'in işgalinde mevki komutanlığı göreviyle şehrin emniyet ve düzeni 8 nci Tümen Komutanlığına verilmişti. 8 nci Tümenle beraber 1 nci Kolordunun da geçici olarak İzmir askeri valiliğine bakması da kararlaştırılmıştı.

5 nci Süvari Kolordusu bütün kuvvetiyle İzmir'e yetişerek şehri ele geçirecekti. Daha sonra şehri 8 nci Tümene bırakarak İzmir - Menemen arasında toplanacaktı.

2 nci Kolordu Menemen, 4 ncü Kolordu da Manisa bölgelerine ikamete geçecekti.

9 Eylül 1922 Günü

1 nci Kolordu, 14 ncü Tümenini 2 nci Kolordu emrine bıraktıktan sonra 6 ncı Tümeniyle Bursa üzerinden Nif'e.

57 nci Tümeniyle Kelebek çiftliği üzerinden Nif ve Nif'in güneyinde Çınarköy'e.[177]

15 nci Tümen 57 nci Tümeni takip ederek ileri harekata devam etmişti.

---

olarak görev yapmıştır. 25 Ekim 1937'ye kadar Başbakanlık ve 1 Ocak- 28 Şubat 1929'a kadar Milli Eğitim Bakanlığı, 11 Kasım 1938-14 Mayıs 1950 tarihleri arasında dört devre Cumhurbaşkanlığı, 20 Kasım 1961-5 Mart 1965 tarihleri arasında Başbakanlık görevlerinde bulunmuştur. 25 Aralık 1973 tarihinde vefat etmiştir. (Tümen Üst Kademe Komutan Biyografileri, s. 216-219; ATASE Arşivi Kol: İDH, Kls. 3197, Dos.2, Fih.13-1, kls. 1980, Dos.363, Fih.14, Kls.4186, Dos.19, Fih.13,19-1, Kls.3637, Dos.157, Fih.2-3, Kls.1589, Dos.119, Fih.33, Kls.2023, Dos.540, Fih.9, Kls.2201, Dos.14, Fih.1-23, Kls.2677, Dos.193, Fih.8-1, Kls.4464, Dos.143,z Fih.12; KKK.lığı Emeklilik Şubesi Arşivi, Şahsi Dosyası.) (Ç.N.)

[177] Çınarköy: İzmir ili, Kemalpaşa ilçesine bağlı köy (Türkiye Mülki İdare Bölümleri, Belediyeler, Köyler, TC İçişleri Bakanlığı İller İdaresi Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2002, s.307) (Ç.N.)

Öğleden sonra gelen haberlerde atlı takip kollarımızın İzmir'e ulaştıkları ve şehri geri aldıkları anlaşılmıştır. Bu atlı takip kolları Bornova ve Kokluva'da biraz mukavemete maruz kalmışlar ve şehre çarpışmayla girmişlerdi. Bütün büyük karargahlar, Nif - İzmir yolu üzerinde İzmir'i uzaktan görmeye müsait Belkahve'ye kadar giderek İzmir'i seyretmişlerdi.

Düşman enkazının bir kısmı İzmir'de birliklerimiz tarafından esir alınmışsa da önemli bir kısmı Urla yarımadasına doğru çekilmişlerdi.

9 - 10 Eylül gecesi Nif'te geçirildi. Burası bu gece mahşer ve ayin şehri gibiydi. Herkes İzmir'e girmek için 10 Eylül sabahını heyecanla bekliyordu.

10 Eylül günü 8 nci Tümen sabaha karşı şehre girerek şehri işgal ve şehrin inzibatı hakkında özellikle ordu komutanı tarafından aldığı talimatı uygulayacaktı. 1 nci Kolordunun esas tümenlerini ise Narlı - Hacılar[178] - Pınarbaşı[179] - Işıklar[180] - Çınar - Olucak bölgelerinde bıraktım. Kolordu birliklerinden de şehre hiçbir birlik sokulmadı. Kolordu topçu taburunu Narlı'da, seyyar hastaneyi Işıklar'da, cephane katarını Nif'te bıraktım.

Sabah saat 03.00'te tümen önceden kurulan birçok inzibat birlikleriyle beraber Nif'ten İzmir'e hareket etti. Kolordu karargahı da saat 04.00'te İzmir'e hareket etti. Belkahve'de ordu karargahına uğrayarak bir müddet görüştükten sonra 8 nci Tümenin sabaha karşı İzmir'e girişinin ardından yoluma devam ederek şehre girdim. Senelerden beri bütün milletin derin özlemle yaşadıkları güzel İzmir benim de ilk defa gördüğüm bir şehirdi. İzmir'e giren bütün yollar mezalim ve faciaları gösteren firar halinde yerli Rumlarla doluydu. Şehrin içi ve özellikle Kordonboyu da dışarıdan gelen firari Rumlarla dolmuştu. Liman içinde bulunan bütün mavnalar, dubalar ve kayıklar aynı firarilerle hıncıhınç doluydu. Şehre refakatimde Kurmay Başkanı Muharrem Mazlum Bey'le emir subayım Yüzbaşı Fettah Bey olduğu halde Kemer - Basmahane - Kapalıçarşı caddesinden girerek Konak'a geldim. Çarşılar kısmen açıktı. Her taraftan çiçekler, kolonyalar ve lavantalar serpiliyordu.

Konak'ta derhal geçici olarak bir Vilayet Meclisi İdaresi, Belediye heyeti ile yangın facialarından dolayı İzmir'e sığınan binlerce Türk ailelerinin iskanı için İskan ve Yardım Heyetleri kurulmasıyla göreve başladım.

Saat 08.00'de Seydiköy istikametinden gelen bir süvari subay keşif kolu 4-5 bin kişiden oluşan bir piyade birliğiyle bir bataryanın Torbalı üzerinden İzmir istikametinde ilerlediği haberini getirdi. Tümenlerim henüz Nif'ten İzmir'e doğru yürüyüşteydi. Şehre henüz girerek inzibat bölgelerine ayrılan ve asayişin sağlanması için çalışan işgal kuvveti (8 nci Tümen) bu görev için hemen hemen yeterli değildi. Bundan sonra Aydın Demiryolları

[178] Hacılar: İzmir ili, Bergama ilçesi, Turanlı bucağına bağlı köy (a.g.e., s.304) (Ç.N.)
[179] Pınarbaşı. İzmir ili, Kiraz ilçesine bağlı köy (a.g.e., s.308) (Ç.N.)
[180] Işıklar: İzmir ili, Kınık ilçesine bağlı köy (a.g.e., s.307) (Ç.N.)

Genel Müdürlüğünden verilen bilgiyle de 18 nci Yunan Alayının İzmir istikametinde yürüdüğü doğrulanmıştı.

Bunun üzerine kolordu tarafından şu tedbirler alınmıştı: Henüz Kokluca ve Paradiso'da[181] bulunan 1 nci ve 2 nci Kolorduların atlı takip kolları ve 8 nci Tümenin bekleyen ihtiyat kuvveti olmak üzere kışlada bulunan iki taburu derhal Seydiköy istikametinde harekete geçirilmiş ve ilerleyen düşmanın durdurulması ve imhasıyla görevlendirilmişti. İlerleyen düşman bataryasıyla Kadifekale istikametinde ateşe başlamıştı.

Bundan başka Nif'ten İzmir istikametine yürüyüşte olan 15 nci ve 57 nci Tümenlere de durmayarak Buca istikametinde hızla ilerlemeleri ve muharebenin durumuna göre müdahale etmelerini emrettim. Durumu yakından anlamak üzere Kurmay Yüzbaşı Kamil Bey'i Seydiköy istikametine gönderdim. Ardından gelen haberde Paradiso - Seydiköy arasındaki sırtlarda süvari tümenlerimizin düşmanı karşılamış oldukları ve bir muharebeye başladıklarını bildiriyordu.

Saat 11.45'te geri dönen Kurmay Yüzbaşı Kamil Bey düşmanın Seydiköy üzerinden Urla yarımadasına doğru çekilmekte olduğu ve yolda 5 nci Kolordunun 1 nci ve 14 ncü Süvari Tümenlerinin de yetişmekte olduğu haberini getirdi. Biraz sonra 18 nci Yunan Alayı Urla yolunun da kapandığını görerek tamamen teslim oldu. Düşmanın artıkları ve birçok ağırlığı Urla üzerinden Çeşme istikametine çekilerek oradan yükleniyordu. Bu nedenle yarımadayı tamamen temizlemek üzere 5 nci Süvari Kolordusu ve 1 nci ve 2 nci Kolorduların atlı takip müfrezeleriyle 1 nci Kolordunun 57 nci Tümeni Fahrettin Paşa'nın komutasında hareket ettirilmişti. Bu suretle 1 nci Kolordu 57 nci Tümeniyle Urla yarımadası harekatına da katılarak son düşman askerinin anavatan topraklarından atılmasına kadar görevini yaparak İstiklal Savaşının büyük milli ve askeri zaferini idrak etmiştir.

İzmir şehri Yunan subay ve asker esirleriyle dolmuştu. Firari Rumlar en büyük izdiham sebebiydi. 4 sene önce bunlar İzmir'in Yunanlılar tarafından işgalinde İzmir'in Kordon'unda "Zito Yunanistan, zito Venizelos" diye bağırıyorlardı. Bugün de "Zito Mustafa Kemal, zito Türkiye" diye bağırıyorlardı. Şehirde en önemli sorun asayişin tamamen tesisi ve özellikle 9 Eylül'den beri başlayan yağmanın önüne geçmekti. Bu yağma başıbozuk ve dışarıdan İzmir'e gelenlerin işiydi. Askere de sıçradı. Çok şiddetli tedbirler ve kesintisiz tembih ve teftişlerle yağmanın önüne geçiliyordu.

Daha ilk günden asıl İzmir Rum halkının oturdukları yerleri gezdim. Buralar çok tenhaydı. Bütün İzmir Rumları evlerinde gizlenmiş oturuyorlardı. Yalnız pencerelerinden ve balkonlarından alkışa iştirak ediyorlardı. Kendilerinden ihanetleri nedeniyle emin olmayan birçok Rum ve Ermeniler de özellikle sağlam yapılmış Rum ve Ermeni kiliselerine kapanmışlardı. Bunların silah ve bombaları da vardı. Bu teftişim sırasında yağmaya

[181] Paradiso: Şirinyer (Ç.N.)

uğramaları nedeniyle bazı evlerden şikayet geldi. Bizzat evlere girerek durumu gördüm. Asker olmayan bazı kimseler hatta kadınlar ve genç kızlar sağdan soldan eşya alıyorlardı. Rastladığım o bölgenin inzibat devriyelerine engelletiyordum. Kadınlar bana şöyle cevap veriyordu: "Her şey yandı kül oldu. Üstümüze altımıza alacak bir şeyimiz kalmadı. Niçin bizi bu hale getiren bu zalimlerin malından yararlanmamızı engelliyorsun?" Bu hitaplara verecek cevabım yoktu. Haklıydılar. Rumlar onları yaktı, bütün varı yoğu mahvetti. O sıralarda görevini büyük bir başarıyla yapan bir iki Amerikan gazetesi muhabirine rastladım. İnzibat devriyelerimizin Rum mahalleleri içinde görevlerini yerine getirişlerine ve işgaldeki düzenin olağanüstülüğüne hayran kaldıklarını söylediler. Yağmanın kimler ve ne gibi etkenler nedeniyle yapıldığını gördüler.

İzmir 150.000 nüfuslu büyük bir şehirdi. Dışarıdan gelen Türk ve Rum halkıyla beraber bir misli daha kalabalık olmuştu. Rumların sevki Türklerin iskanı için çok çalışmaya ve zamana ihtiyaç göstermekle beraber savaşla girilmiş bir yer olması sebebiyle olağanüstü önemi olan bir yerdi. Fakat Türklerin yaradılışındaki merhamet ve lütufkarlık aman dileyenlere karşı yumuşak davranma hasleti, Rumlar ve Yunanlılar açısından büyük facialarını engellemişti. Şehir içinde kimsenin burnu kanamadı. Yüzbinlerce Rum rahatlıkla vapurlara bindirildi. Hatta iki gün sonra başlayan yangınlar nedeniyle asayiş durumu çok daha zorlu bir şekle girmişken icraatımız ve sonuç bütün dünyanın gözü önünde temiz bir durum arzetti.

Afyonkarahisar'dan İzmir'e kadar Yunan ordusunun ve yerli Rumların Türk köy ve kasabalarına yaptıkları mezalim ve ateşler içinde yürüyerek İzmir'e gelen muzaffer Türk ordusu gerçekten emsalsiz bir sabır ve metanetle sahip olduğu en yüksek medeniyeti göstermişti.

Dünyanın herhangi bir medeni ordusu olsaydı, bu facia içinde İzmir kordonlarında biriken yüzbinlerce suçluyu kılıçtan geçirir, denizde boğardı.

14 Eylül 1921'de Sakarya'da şekillenen tarihini, anlattığım harekat ve olaylarla geçiren 1 nci Kolordu bir sene daha İzmir sahillerinde Lozan anlaşmasının yapılmasına kadar, seferber olarak görevine devam etti.

İstiklal Savaşı hatıralarıma son verirken büyük zaferlerimizi yaratan, komutanlarına daima samimi iltifat ve muhabbeti ve muhtaç olduğumuz yardımları esirgemeyen Türk milletinin büyük dahi ve kurtarıcısı Büyük Gazi Başkomutan Mustafa Kemal Hazretlerine minnet ve şükranlarımı bir daha arz etmeyi bir vicdan borcu bilirim.

Birinci İnönü Muharebesi'nden itibaren aralıksız maiyetinde muharip görevlerimi yaptığım ve daima başarı ümitlerini kalbimizde yaratan en sıkıntılı, kesin sonuçlu zamanlarda kuvvet ilham eden muzaffer batı cephesinin büyük komutanı İsmet Paşa hazretlerine, ordunun azim ve imanını temsil eden ve bu kuvveti ordu unsurlarının kalbinde alevlendiren Başkomutanlık Kurmay Başkanı Mareşal Fevzi Paşa hazretlerine en derin ve sonsuz hürmetlerimi derin bir zevk ile tekrarlarım.

1 nci Kolordunun başarılarında etkili olan sevgili ve kıymetli arkadaşlarımı, cesur ve asil subaylarımı ve kahraman askerlerimi muhabbetle anarım ve kolordunun muharebelerinde vatanlarının kurtuluşu uğrunda seve seve can veren mübarek ve muhterem şehit subay, er ve erbaşlarımızı kutsar ve ruhlarını yüceltmeyi en yüksek bir görev sayarım.

Son Değerlendirme

Başlangıçtan itibaren Yunanlıların Anadolu macerasındaki askeri harekatına bir göz gezdirip kısa bir değerlendirme yapmak faydalı görülmüştür. Yunan ordusu Birinci Dünya Savaşı'nda kaderini birleştirdiği İtilaf Devletlerinin yardımıyla çok kolay bir şekilde İzmir'i işgal etti. İlk hamlede Aydın, Manisa ve Bergama'ya kadar da bir sahayı eline geçirmişti. Ortada büyük bir Türk ordusu mevcut değildi ve mevcut olması ihtimali göz önüne alınmamıştı. Bu nedenle General Paraskevopulos'un ordusunun amaçlarını gerçekleştirmek için gerek İzmir'e girme hareketlerini ve gerek Sarayköy - Alaşehir - Bursa hattına kadar ileri hareketlerini, o zaman karşılarında vatanlarını savunmaya gayret eden Türk milli teşkilatı için yeterli görmüşlerdi. İlk olayların kendi istedikleri şekilde gerçekleşmesinden planlarının doğruluğuna inanmışlardı. Fakat gittikçe düzene giren ve büyüyen Türk ordusundan beklenmesi gereken daha ciddi mukavemetleri ve hatta karşı taarruzları göz önüne almak ve ona göre Türk ordusu büyümeden ve kuvvet kazanmadan Küçük Asya Yunan ordusu kuvvetlerini çoğaltarak Temmuz 1921 tarihinde yapılan Ankara genel istikametindeki taarruzu daha 1920 yılı içinde yapmaları gerekirdi.

Yunanlılar Türk milletinde maddi ve manevi önemli bir kuvvet kaynağı olduğunu hiç de tahmin etmemişlerdi. Koca Anadolu'nun içinde tarihi ve asaleti parlak bir milletin atıl kalacağını zannetmişlerdi. Bütün kuvvetlerini dört senelik Birinci Dünya Savaşı'nda yıpratan, sıcak kumlu çöllerde ve karlı, buzlu dağlarda dört sene dünyanın en büyük devletleriyle çetin muharebeler içinde büyük zayiata uğrayan ve Mondros mütarekesiyle eli ayağı bağlanan ve silahtan arındırılan bir milletin artık bir hayatiyeti olması, harap ve servetsiz bir ülkenin yorgun ve ümitsiz halkından yeni ve büyük bir hareketin ortaya çıkması düşman için hiç de inanılır bir şey miydi? Hem de Osmanlı hükümetini ve saltanatını kıskıvrak elinde tutan İtilaf Devletleri Yunanistan'ın dostu ve destekçisi değil miydi? Bu siyasi düşünceler Yunan hükümeti ve Başkomutanlığını Batı Anadoluyu ilhak etmek için üç dört tümenlik bir kuvvetin yeterli geleceği fikrinde bulundurdu. Daha başlangıçtan çok daha kuvvetli bir orduyu Anadolu'ya sevkine ve Ankara'da kurulan Anadolu hükümetini ortadan kaldırmaya gerek görmedi. İşte Yunan hükümeti 1919 ve 1920 yıllarında Anadolu askeri hareketini yetersiz kuvvetlerle yapmakla aldanmıştı. Stratejinin "kuvvet ne kadar çok olursa başarı ihtimali ve gerçekleşmesi de o oranda kesin olacağı" hakkındaki esası ihmal etti.

1896 - 1897 Türk - Yunan harbinde dört beş tümenlik küçük Yunan ordusuna karşı Osmanlı ordusu sayıca üç misli bir kuvvet toplamıştı. Çok doğru olan bu strateji sayesinde bir, bir buçuk ay içerisinde Prens

Konstantin'in ordusunu savaş dışı bir duruma getirmişti. Bununla birlikte Yunanlıların uzun, hesaplı ve strateji kurallarına uygun bir planla Anadolu macerasına başlamamaları hatası ortadadır.

Zayıf Türk milli teşkilatına karşı Uşak - Bursa hattına kadar ilerlemelerinde Yunanlıların tabiye usullerini uygun görüyoruz. Daima birkaç misli üstün kuvvetlerle arazi işgaline devam etmişlerdir. Paraskevopulos'un yani Venizelos hükümetinin harp sahnesinden çekilerek Kral Konstantin'in iş başına geldiği zamanlar Küçük Asya ordusu Başkomutanı olan General Papulas'ın[182] harekatında da önemli hatalar görülmektedir. Bunlarda karşılarında oluşup şekillenmeye başlayan Türk ordusunu uzun süre deneyerek vakit geçirmişlerdir. Önce Çerkez Ethem'in isyanında Ankara hükümetini kolaylıkla dağıtmak düşüncesiyle 1921 yılı Ocak ayında iki tümenle Bursa'dan Eskişehir'e bir taarruz yapmışlardır. Tabii bu kadar zayıf bir taarruz yenilgiye mahkumdu. Bu sırada Yunanlıların dört tümen kadar bir kuvvetleri Bursa bölgesinde ve üç tümen kadar bir kuvvetleri de Uşak bölgesinde duruyordu. Bütün bu kuvvetleri toplayarak taarruza geçmemeleri gene bir strateji hatasıdır. 1921 yılı Mart ayındaki ikinci taarruzlarını gerçi Anadolu cephesindeki tüm kuvvetleriyle yapmışlardır. Birinci İnönü taarruzlarındaki hatayı tamir etmek istemişlerse de burada da doğru bir stratejik kararı çok hatalı bir sevk ve idare takip etmiştir. Çünkü sekiz tümenden oluşan Bursa ve Uşak gruplarını bir sıklet merkezi yapmadan ayrı ayrı istikametlere ve birbirinden yüzlerce kilometre aralıkla yürütmüşlerdi. Hatta hata bununla da sınırlı kalmadı. Papulas tabiye alanında da ikinci bir hata daha yaptı. Bir tümeni demiryolunun kuzeyinden Avgin'e, bir tümeni Pazarcık'tan Demiryolunun güneyine Kavalice'ye ilerletti. Bu iki tümen arasında geniş bir mesafe vardı. Diğer kuvvetlerini tereddütle kullandı. 3 ncü Tümenini Gündüzbey[183] bölgesinde yalnız ve tehlikede bıraktı. Ancak 28 Mart'ta Düzdağı üzerinden ihtiyatlarını 3 ncü Tümene yaklaştırdı. 1921 yılı Ocak ayında yani Birinci İnönü taarruzunda Papulas Bilecik'ten sonra Söğüt - Gündüzbey istikametinde uzanmamıştı ve sol kanadını Hamidiye - Düzdağ - Metristepe - Beşkardeşler istikametinde bulundurmuştu. Bu hareket daha uygundu. 1921 yılı Mart ayında da Bilecik istikametinde ilerleyen Trikopis kolunu, Bilecik bölgesinde esaslı bir Türk mukavemeti olmadığını görünce Başköy - Kurtköy - Düzdağ - Metristepe istikametinden ilerletmiş olsaydı kuvvetleri daha toplu bulunacak ve en önemli bir istikametten daha kuvvetli taarruz etmiş olacaktı.

Zayıf kuvvetlerini bir tarafta, İnönü cephesinde toplayan Türk komutanlığı önce Bursa'dan ilerleyen grubu ezdi. Sonra aynı kuvvetlerini toplayarak Dumlupınar'a yönelerek Yunan Uşak grubunu da felce uğrattı.

---

[182] General Papulas (Anastasios), Yunan generali (1857-7935). 1897 yılında Türk-Yunan Savaşı'nda görev almıştır. Balkan Savaşlarında general, sonra Epir'de 5 nci Tümen Komutanı olmuştur. daha sonra Anadolu Savaşı'na katılan orduların başına getirilmiştir. 1922'de bu görevden alınmıştır. 1935 yılında iç siyasette suçlanarak askerî mahkeme tarafından idama mahkûm edilmiş ve kurşuna dizilmiştir. (Ç.N.)

[183] Gündüzbey: Bilecik ili, Söğüt ilçesine bağlı köy (a.g.e., s.119) (Ç.N.)

Daha Birinci İnönü'den itibaren Türk sevk ve idaresinin üstünlüğünü görmekteyiz.

Bundan sonra Yunan Başkomutanlığı askeri harekatı oluruna bırakmayarak daha ciddi bir hesap üzerine ve strateji kurallarını düşünerek planlarını düzenledi. Pek tabii Küçük Asya ordusunun kuvvetini 13 tümene çıkardı ve büyük bir sıklet merkezi oluşturarak Ankara genel istikametinde büyük ölçekte bir taarruza geçti. Fakat çok geç kalındı. 1921 yılı Haziran ayı sonlarında Türk ordusu da kuvvetlenmişti ve bütün Yunan ordusuyla boy ölçüşecek duruma gelmişti.

Yunan ordusunun 1921 yılı Haziran taarruzlarını incelersek iyi bir strateji ve tabiye hareketi görürüz. Bu defa kuvvetlerini bir kanatta topluyorlar ve kuşatmalı bir taarruzla Altıntaş – Seyitgazi istikametinde Türk ordusunun sol tarafını kavrayıp kuzeye atmaya çalışıyorlar. Kütahya ve Eskişehir muharebelerinden sonra da Yunan Başkomutanlığı aynı planı takip etmektedir. Sakarya'ya ilerlerken sıklet merkezini Sakarya'nın güneyine geçirerek kuvvetli bir sağ kanat kuşatmasıyla Türk ordusunu Ankara'dan ve doğu Anadolu'dan irtibatını keserek kuzeye atmak istedi ve kendi sol yan ve cephesini Sakarya'ya dayadı.

Yunan ordusunun ileri hareketlerinde ve taarruzlarında daima yukarı hatlara hakim olma şeklindeki harp tarzını görmekteyiz. Mesela Kütahya taarruzlarında kuvvetli sağ kanatlarını Çal - Türkmendere - Teperoğlan gediği - Köroğlu kalesi - Seyitgazi ve Cindağı - Yumruçal - Nusuhçal istikametini, Sakarya taarruzlarında da Mangaldağı - Elifbeli - Büyükgökgöz ve Türbetepe - Mezartepe ve Yıldız - Toydemir - Çaldağı yukarı hatlarını hareketlerinde daima kilit noktası kabul etmişlerdi.

Eskiden beri bilinen "dağlara hakim olan bir kuvvet, vadilere de hakimdir" kuralı Yunan harp tarzında ve tabiyesinde yerleşmiş bir fikirdir. En küçük birliklerin muharebesinde bu tabiyeyi daima görmekteyiz.

Batı cephesi Komutanlığı büyük Yunan taarruzunu başlangıçta İnönü ve Kütahya'da kuvvetli olmak üzere beklemişti. Bu toplanma çok uygundu. Çünkü Yunanlılar bundan önce iki defa yaptıkları gibi esas kuvvetlerle İnönü'nden ilerleme ihtimali Türk ordusu komutanlığı tarafından İnönü - Eskişehir istikametine önem vermede etkili olmuştu. Bununla beraber Eskişehir - Kütahya - Afyon demiryolu bir taraftan diğer tarafa hızla kuvvet toplamaya çok uygundu. Eğer Yunan ordusunun yaptığı gibi asıl kuvvetleriyle Kütahya istikametinde ilerlerse İnönü grubunun tümenleri oraya yetiştirilecekti. Nitekim öyle oldu ve tümenler yetiştirildi. Ancak muharebelerde beklenmeyen birçok durum ortaya çıkıyordu. Bu durum en doğru şekilde düşünülen planlara da ve sevk ve idareye de önemli etkiler yapmaktan geri kalmıyordu. Şunu bilmeliyiz ki bir defa muharebede ateş başladıktan sonra, mesele soğukkanlılık ve cesaret meselesidir. Muharebe eden birliklerin özel vasıfları budur. Beklenilmeden ortaya çıkan küçük hatalar, büyük komutanların arzu ve planlarını alt üst edebilir.

Kim diyebilirdi ki 1921 yılı 28 Mart'ında Yunan 10 ncu Tümeninin Metristepe'ye taarruzunda 200 metre yakında ihtiyatta bulunan 30 ncu Alayımızın 1 nci Taburuyla diğer 300 - 400 metre mesafede ihtiyatta bulunan 4 ncü Alayımız Metristepe siperlerinden asker geri gitmeye başlayınca orada ve o andaki görevlerini unutarak karşı hücuma geçmeyip silah ve süngüsünü kullanmadan geri çekileceklerdir? Ve bunun gibi 9 Eylül 1921'de Sakarya Meydan Muharebesinde Yamak taarruzumuzda Yamak'ın kuzeydoğusundaki tepecik gerisinde ihtiyatta bulunan taburumuz yine aynı gafleti yapacaktır? 24 Ağustos'ta Mangaldağı'nın terkedilmesi de Sakarya Meydan Muharebesinde Türk ordusu için önemli sakıncalar doğurmadı mı?

İşte beklenmeyen durumlar ki, bir muharebeyi derhal uygun olmayan bir şekle sokar. Yunanlılar Kütahya taarruzlarında ve Sakarya'da Ilıca'nın doğusundan batıya çekilişlerinde bu gibi fırsatlardan yararlanmışlardır. Bununla birlikte bu gibi beklenmeyen durumlar batı cephesi komutanlığının toplanmasını daha geriden yapmaya mecbur bırakmıştır. Ayrıca Yunanlıların işgal manevralarını tamamen etkisiz bıraktığı gibi, iyi bir sevk ve idare sayesinde ordunun Sakarya gerisinde yeni ve daha şiddetli bir muharebe verebilecek ve Yunanlıları Anadolu macerasından geri çekilmeye mecbur edebilecek kadar varlığını korumayı başarmıştır.

İşte Kütahya Meydan Muharebesiyle Sakarya Meydan Muharebelerinin galibiyetimizle sonuçlanan muharebeler kabul edilmesi de bu sebeptendir.

Şimdi de Türk karşı taarruzlarıyla Yunan savunma ve geri çekilmelerini tartışalım:

8 ve 9 Eylül 1921'den itibaren Sakarya'nın doğusunda hazırlanan Türk karşı taarruzu Yunan ordusunu kuzey ve güney kanatlarından kavrayıp Sakarya nehrinde boğmak amacını hedefliyordu. Bu düşman ordusunu imha etmeye dayanan bir karardır. Takviye edilen mürettep kolordu Polatlı bölgesinden ve 1 nci, 2 nci ve 3 ncü gruplar Dikilitaş, Yamak bölgesinden yaptıkları karşı taarruzlarda başarılı olsalardı Yunan ordusu Sakarya'nın doğusunda ve Sakarya geçitlerinde kesin bir hezimete uğrayabilirdi. Beklenmeyen durum ve Yunan ordusunun çok basiretli hareketi, daha doğrusu 21 gün devam eden şiddetli meydan muharebesinde elde hiçbir taze kuvvet kalmaması güzel plandan ve zamanında verilen karşı taarruz kararından beklenen sonucun alınamamasına sebep olmuştur.

Kuvvetli ve canlı karşı taarruzlar taze ihtiyatlarla yapılırsa mükemmel sonuç alınır. Onun için bir meydan muharebesine nereden ve ne kadar mümkünse taze kuvvet getirmek en esaslı bir sevk ve idaredir. Yunan ordusu tarafında da aynı durumu görürüz. Bütün kuvvetlerini ortaya dökmüş, çok yorulmuş ve hırpalanmış olan Yunan ordusu Sakarya'nın batısına geçtikten sonra kuvvetli olan Sakarya cephesine dayanarak, sıklet merkeziyle Sakarya'nın güneyinden ilerleyen Türk kuvvetlerine karşı taarruz yapmak durumundayken yapamadı ve inisiyatifi Türk ordusuna bıraktı. Bir an

önce ordusunu demiryollarına ve iyi menzillere dayandırmak üzere Eskişehir - Afyon cephesine süratle çekildi.

Yunan ordusu için de verilecek en doğru karar buydu.

26 Ağustos 1922'de başlayan Türk taarruzu Konya menziline dayanarak Yunan ordusunun güney kanadını çevirme ve İzmir'le ulaşımını keserek imha etmek planına dayanmaktaydı. Sonuç almak ve memleketin savaşın kötülüklerinden hızla kurtarmak için düşman ordusunu imha etmekten başka çare de yoktur. En yüksek harp kuralı da budur.

Yunan ordusu Türk ordusuna karşı başarılı olamadığı bu planda Türkler de başarılı olmasaydı Anadolu harbi daha uzun süre devam edecekti.

Yunan Başkomutanlığı Türkler tarafından böyle bir taarruz ihtimalini dikkate almamış değildi. Bu komutanlık Türk ordusu tarafından üç türlü hareket ihtimali düşünmüştür ve bu sebeple ihtiyat kuvvetlerini ve 2 nci Kolorduyu Döger[184] bölgesinde toplamıştı. Bu kolordu eğer Türkler Eskişehir istikametinde taarruz ederlerse pekala o muharebeye yetişebilirdi ve hatta Akin - Hamidiye istikametinde karşı taarruz da yapabilirdi. Türk ordusu Afyon ile Eskişehir arasından taarruz etmek isterse hemen bu taarruzu kuvvetli olarak karşılayabilecekti. Eğer Türk ordusu Afyon'un güneyinden taarruz ederse Yunanlılar da Akçay'ın kuzeyinden Çobanlar istikametine Türklerin yan ve gerisine karşı taarruza geçecek ve Konya menziline de hakim olacaktı.

Haci Anesti'nin düşündüğü hareket tarzı Yunan ordusu için uygulanabilirdi. Şu kadar ki, 1 nci Yunan Kolordusu Haci Anesti'nin ısrar ettiği gibi Kalecik - Tilkikırıbeli - Çekiltepe hattında Türk hücumlarını durdurabilseydi, uygulanabilirdi. Hatta Resulbaba dağları - Ayvalı - Tazılar - Toklusivrisi hattına ve muharebe edebilecek bir durumda çekilseydi gene mümkün olurdu ve başarı halinde Türk ordusunu imha edecek ve amacına ulaşacaktı. Başarısızlık durumunda Yunan ordusu mahvolacaktı. Bu kadar büyük bir kararı lüzumlu gören Haci Anesti'yi takdir etmek gerekir. Yalnız sormaya değer bir yön varsa neden Haci Anesti 2 nci Kolordunun karşı taarruzuyla yetiniyor? Ve Eskişehir bölgesinde 3 ncü Kolordusunun da aynı zamanda 2 nci Kolordunun solundan karşı taarruza katılmasını düşünmüyordu.

Haci Anesti Türk ordusunun 26 Ağustos 1922'de başlayan taarruzunda tasarladığı bu karşı taarruzları kolordularına yaptıramadı. Bunun sebeplerinin de şunlar olması gerekir: Türk ordusu baskını 1 nci Yunan Kolordusu cephesinde beklenilmeyen durumlar meydana getirmiştir. Türk taarruzu, 1 nci Yunan Kolordusunun dayanamayacağı kadar ağır ve kuvvetliydi. İzmir'de bulunan Yunan Başkomutanı, Yunan mevzilerinin nisbeten zayıf kuvvetlerle birkaç gün dayanacağını hangi hesaba dayanarak

[184] Döger: Afyonkarahisar ili, İhsaniye ilçesine bağlı bucak merkezi (a.g.e., s.49) (Ç.N.)

kabul ettiğini sormak gerekir? 30 kilometrelik bir cephede üç Yunan Tümeni bir gün dayandılar. Halbuki 2 nci Kolordu mukabil taarruza geçseydi Çobanlar istikametinde bir günde etkili olamazdı.

Yunan Başkomutanı General Haci Anesti'nin Türk taarruzu karşısında derhal muharebe meydanına koşarak 27 Ağustos'ta yetişememesinin de tenkit edilmesi gerekir. Bu Başkomutan, cephedeki kolordulardan ibaret bir ordunun komutanıydı. Türk taarruzunu haber alır almaz kendi tasarladığı planları uygulamak için hiç vakit kaybetmeyerek Afyonkarahisar'a yetişmemesi dünya harp tarihlerinde, bu gibi anlarda büyük komutanlarda görülen süratli harekattan bir ders alan komutanlardan olmadığını gösteriyor. Türk taarruz baskını karşısında tereddüt eden ve birbirine tabi olmayan Yunan kolordu komutanları ne Haci Anesti'nin planını uygulayabildiler ve ne de sonraki safhaları idare edebildiler. En nihayet Yunanlılar 27 Ağustos'tan itibaren panik bir halde geri çekilmeye başladıkları için -belki doğru olarak düşündükleri- Dumlupınar mevzilerinde toplanmayı da düzenleyip sağlayamadılar.

Türk Başkomutanlığının imha planının sonucunu görmek üzere Yunan geri çekilmesini tamamen önleyip Yunan ordusunu muharebeye mecbur etmekteki karar ve uygulamaları en doğru bir strateji ve büyük bir sevk ve idare dersi olarak kaydedilecektir. Yapılan hareket tarzından başka daha uygun bir hareket düşünülemez. Yalnız 2 nci Kolordunun 4, 7 ve 8 nci Tümenlerinden bir iki tümeninin 29 ve 30 Ağustos günü Başkomutanlık Muharebesinde Aslıhanlar bölgesinden iştirak ettirilmesi daha ihtiyatlı bir hareket olurdu. Buna gerek görülmemiş olacak ki 2 nci Kolordu 29, 30 ve 31 Ağustos günleri 1 nci Kolorduyu takip etmiş ve muharebeye girmemişti.

Türk ordusunun takip hareketinde asli stratejik kuralları uygulamada gerektirdiği sürat ve şiddetin en son haddinin uygulanmış olduğu görülür. Bu sürat içinde Yunan Başkomutanlığına Yunan ordusunun bakayasını ne bir yerde toplanıp dirilmek ve ne Rumeli'den başka kuvvetlerle takviye edilerek İzmir'in doğusunda Yamanlar dağı - Manisa dağı - Torbalı dairesinde bir savunma yapmak imkanı bırakılmıştı.

Türk ordusundaki yüksek sevk ve idarenin gerek savunma ve gerek taarruzda Yunan ordusunun sevk ve idaresinden üstün olduğu tamamen anlaşılmaktadır. Bununla birlikte Türk İstiklal Savaşı'ndan Türk ordusu askeri harekatının, ayrıntılarına kadar değerlendirilerek güzel sonuçlar ve deneyimler çıkarmak imkanı vardır ve gereklidir.

DİZİN

1
1 nci Kolordu, 1, III, VI, 1, 2, 3, 4, 5, 7, 8, 9, 12, 17, 18, 19, 20, 21, 23, 33, 34, 35, 37, 39, 41, 44, 45, 47, 49, 50, 52, 58, 60, 61, 62, 63, 65, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 80, 82, 83, 84, 85, 87, 88, 89, 90, 91, 93, 94, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 110
1 nci Ordu, III, 5, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 16, 17, 21, 23, 24, 33, 41, 43, 45, 47, 48, 49, 58, 65, 69, 70, 80, 83, 91, 101
1 nci Tümen, 7, 43, 54, 55, 70, 97
13 ncü Tümen, 4, 43, 65, 94
14 ncü Kolordu, 34
14 ncü Tümen, 34, 35, 37, 38, 39, 41, 42, 45, 46, 47, 48, 50, 51, 52, 53, 55, 57, 59, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 88, 89, 90, 93, 95, 98, 99, 100, 101
15 nci Tümen, 1, 2, 3, 9, 17, 19, 22, 23, 25, 26, 27, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 41, 42, 45, 46, 48, 49, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 66, 67, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 83, 84, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 95, 98, 99, 100, 101
2
2 nci Kolordu, 1, 4, 6, 8, 9, 10, 11, 41, 42, 44, 58, 60, 65, 75, 76, 80, 82, 83, 84, 85, 87, 90, 91, 92, 94, 96, 101, 103, 109, 110
2 nci Ordu, V, VI, 5, 7, 8, 22, 43, 60, 65
2 nci Piyade Tümeninin, 34
2 nci Tümen, 35, 43, 69, 97
23 ncü Tümen, VI, 1, 2, 3, 18, 20, 22, 23, 26, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 45, 46, 48, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 57, 59, 60, 61, 62, 64, 65, 66, 68, 69, 70, 71, 72, 86
24 ncü Tümen, 2
3
3 ncü Kafkas Tümeni, 51, 53, 54, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 66, 67
3 ncü Kolordu, 2, 4, 5, 9, 10, 109
31 nci Alay, 43, 55
38 nci Alay, 48, 49, 54, 55, 86
39 ncu Efsun Alayının, 55
4
4 ncü Kolordu, 1, 2, 3, 5, 7, 8, 9, 10, 18, 24, 25, 34, 39, 43, 45, 46, 49, 58, 61, 63, 65, 66, 67, 71, 72, 92, 101
49 ncu Müstakil Alay, 44
5
5 nci Kolordu, V, 7, 9, 21, 22, 34, 45, 47, 52, 59, 65, 91, 95, 96, 99, 103
5 nci Süvari Kolordusu, 1, 5, 7, 58, 97, 101, 103
56 ncı Alay, 43, 48, 55, 86
57 nci Tümen, 1, 2, 3, 8, 18, 20, 22, 26, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 41, 42, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 57, 59, 60, 61, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 71, 72, 73, 74, 75, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 84, 85, 86, 87, 88, 90, 91, 93, 95, 96, 98, 100, 101, 103
6
6 ncı Piyade Tümeni, 34
6 ncı Tümen, 5, 6, 9, 11, 21, 34, 39, 44, 60, 61, 64, 65, 66, 67, 69, 71, 72, 73, 74, 77, 78, 79, 80, 82, 83, 84, 85, 86, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 95, 96, 98, 99, 100, 101
69 ncu Alay, 55
7
7 nci Tümen, 34, 41, 44, 45, 52, 55, 65, 70, 78, 79, 83, 94, 96
8
8 nci Alay, 54, 56
8 nci Kolordu, 10

8 nci Tümen, 4, 6, 8, 9, 10, 34, 58, 94, 96, 101, 102, 103, 110
A
Abdül çiftliği, 22
Abilof, 8
Adatepe, 44, 45, 66, 69, 92
Afyon, 4, 5, 6, 8, 9, 10, 11, 21, 22, 35, 37, 43, 48, 54, 58, 77, 107, 109
Afyonkarahisar, III, 4, 5, 6, 8, 9, 10, 19, 22, 23, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 41, 43, 44, 45, 46, 51, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 69, 104, 109, 110
Ahatköy, 43, 44, 72, 81
Ahırdağı, 24, 44, 45, 64, 67
Ahırdağları, 34
Ahmetli, 90, 91, 93, 99, 100
Akarçay, 4, 5, 8, 33, 43, 45
Akarim bölgesi, 5, 7
Akdeniz, 11
Akin, 23, 109
Akpınar, 55
Aksa, 83, 86, 87, 89
Akşehir, 8, 21, 37
Aktaş, 93, 94, 95
Alaşehir, 82, 87, 90, 91, 93, 95, 96, 97, 98, 105
Albay Kazım Bey, 6, 56, 57
Albay Nazmi Bey, 6
Albay Reşat, 57
Ali İhsan Paşa, 5, 16, 20, 21
Altıntaş, 61, 65, 69, 107
Anadolu, 1, 14, 15, 97, 105, 106, 107, 108, 109
Anayurt, 33, 37, 38
Ankara, VI, 1, 2, 3, 5, 6, 7, 8, 12, 15, 16, 19, 22, 23, 29, 33, 37, 39, 41, 101, 105, 106, 107
Aralof, 8
Arapköy, 22, 23, 37, 38, 39, 40, 41
Araplarçiftliği, 62
Arpagediği, 65, 66, 68, 69, 70
Arslankaya, 10
Aslıhanlar, 66, 69, 70, 71, 110
Aşılıkçeşme, 36, 40, 59
Aşurdağı, 9
Atlıhisar, 33, 37, 38
Aydın, VI, 22, 23, 37, 38, 41, 102, 105
Azerbaycan, 8
Aziziye, 3, 4, 5, 6, 8, 17
B
Bağbaşı, 86, 87
Bahçedere, 38, 41, 46
Bakırcık, 60, 64, 65, 67
Balcıdamı, 61, 66, 67, 68, 69, 79
Balçıkhisar, 33, 37
Balmahmut, 43, 55, 58, 59, 60
Banaz, 34, 43, 61, 65, 66, 69, 71, 72, 73, 74, 79, 80, 81
Banazçayı, 10
Basmahane, 102
Başağaç, 35, 36, 41, 42, 46
Başarap, 22, 23
Başköy, 106
Başören, 37, 38, 41
Batı cephesi, 1, 4, 5, 8, 9, 10, 20, 21, 43, 107
Batı Trakya, 14
Bebekli, 96
Bebi, 2, 3
Bedeş, 23, 38
Belentepe, 24, 25, 26, 33, 34, 35, 36, 45, 47, 50, 51, 54, 55
Belova, 34, 35, 38
Beşfena dağı, 90, 91, 92, 93
Beşkardeşler, 106
Beşkilise, 61, 62
Beydağı, 26, 32
Beydağları, 24
Beylikköprü, 2, 3, 19
Beytepe, 24, 34, 36
Bilecik, 106
Binbaşı İsmail Hakkı Bey, 25
Birinci Dünya Savaşı, 1, 5, 6, 7, 11, 16, 17, 18, 54, 100, 105
Bodurum, 33
Bolşevik, 8
Bolvadin, 4, 5, 6, 8
Bornova, 102
Boyalı, 58, 59
Bozan, 8
Bozdağ, 4
Bölme, 82, 88, 89

Budarli, 99
Bulanık, 33
Bursa, 4, 16, 101, 105, 106
Büyükgökgöz, 107
Büyükoturak, 61, 71, 73, 75, 77
Büyüksincanlı ovası, 31, 32
C
Cabar, 96
Cafergazi, 71, 72
Cemiyet-i Akvam, 15
Cihanbeyli, 8
Cindağı, 107
Cumalıçeşme, 35, 46
Ç
Çakırsaz, 43
Çakırtepesi, 10
Çaldağı, 107
Çalköy, 65, 71
Çamköy, 35, 36
Çamlıca, 24, 46
Çanakkale Boğazı, 12, 14
Çardak, 88, 89, 90, 91, 92
Çarıkköy, 79, 80, 82, 84, 85
Çatalca, 14
Çatalçeşme, 59, 60
Çay, 5, 7, 8, 17, 20, 22, 23, 33, 38
Çay bölgesi, 5, 8, 17
Çayhisar, 35, 61
Çekiltepe, 23, 24, 33, 34, 35, 36, 43, 45, 46, 47, 48, 50, 51, 52, 53, 57, 59, 109
Çengiçeşmesi, 25, 36, 38, 39, 40, 41, 42
Çengipınarı, 27
Çınarköy, 101
Çiftlik, 63, 66, 71, 72, 91
Çivril, 4, 5, 9, 22, 24, 46
Çobanisa, 100
Çobankaya, 33, 37
Çobanoğlu, 35, 36, 43, 44, 45, 46
Çobanözü, 61, 63
D
Dadak, 22, 23, 25, 31, 38, 39, 40, 41, 42, 44, 48
Damlalı boğazı, 34, 51
Denizli, 4, 5, 24, 43, 46, 72
Derbent, 51, 72, 73, 79, 81, 82, 83
Dereköy, 67, 93, 95, 97, 100
Devderesi, 33
Devrişli, 92, 93, 94
Dikmentepe, 22, 23, 36
DİZİN, III
Doğu Trakya, 2, 12, 13, 14
Döger, 109
Dugla Boğazı, 9
Dumlu istasyonu, 71
Dumlupınar, 9, 10, 34, 43, 54, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 75, 79, 106, 110
Düzdağ, 106
E
Edgar Gine, 101
Edirne, V, 14
Efesultan, 6, 8, 41, 44
Efsun alayı, 43, 74
Elibulak dağı, 65
Elifbeli, 107
Elmacık, 82
Elmadağ, 10
Elvanpaşa, 45, 61, 63, 67, 69
Ermeni, 15, 103
Eskisaray, 83, 88
Eskişehir, III, VI, 1, 2, 3, 4, 9, 10, 65, 106, 107, 109
Eşekoğlu, 55
Eşektepe, 24, 36, 45, 54, 56
Eşme, 2, 10, 67, 87, 88, 90, 91, 93
G
Gazi Mustafa Kemal Paşa, 16, 20
Gedil, 23
Gediz çayı, 93, 99
Gencali, 8
General Franko, 45, 52, 66, 69
General Haci Anesti, 110
Gezler, 58
Gobek, 43, 44
Gonozek, 95
Gökköy, 95
Göksu, 43
Görice, 95, 96
Gözi, 43
Gundanlı, 21
Gümüşdağı, 24
Gündüzbey, 106

H
Hacettepe, 44
Hacıhasan, 51, 54
Hacılar, 98, 100, 102
Haçan, 35, 36, 41, 42, 54
Hallaç, 33, 37, 38
Hamidiye, 106, 109
Hamitler, 91
Hamurköy, 65, 67, 71
Hasanbeli, 24, 34, 35, 38, 45, 46, 49, 51
Hasanköy, 65, 79, 80
Hatipler, 73, 77, 79, 80, 81
Hüsrevpaşa, 4
I
Işıklı, 43
İ
İlhanlar, 91, 92
İnkarasu, 43
İnli, 22
İnönü, VI, 17, 46, 50, 100, 104, 106, 107
İsalı, 22, 33
İslamköy, 9, 43, 72, 73, 74, 75, 76, 79, 80, 81, 82, 88
İsmet Paşa, 11, 104
İsrail, 37, 38, 41
İstanbul, VI, 2, 3, 5, 6, 7, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 31, 57, 101
İstiklâl Harbi, VI, 5, 6, 7
İttifak devletleri, 14, 15
İzmir, 1, III, VI, 1, 4, 5, 7, 14, 60, 87, 92, 94, 97, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 109, 110
İzmir Rumları, 103
İzzettin, 1, III, V, 7, 23, 33, 37, 47, 49, 52, 53, 68, 70, 73, 75, 76, 78, 80, 83, 84, 85, 89, 91, 93, 96, 97
K
Kalecik, 4, 9, 37, 43, 109
Kapaklar, 80, 82
Kapalıçarşı, 102
Kaplangı dağı, 68, 69, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80
Karaballı çiftliği, 99
Karacaören, 19, 22, 36, 37, 39, 41, 63
Karadeniz, 11, 14
Karadilli, 8
Karagünye, 24
Karahisar, 58
Karakoz, 24, 46
Karaköse, 45, 61, 63, 100
Karaköy, 100
Karakurt, 46, 53
Karakuş, 8
Karakuyu, 73, 82, 87
Karamehmet, 91
Karapınar, 50
Karaseyit, 83
Karlık, 37, 39, 73, 79, 80, 82, 83, 84, 85
Kars Anlaşması, 15
Kartaltepe, 66, 67, 68, 69
Kaşıkara, 38
Kavgaşak tepe, 63
Kayadibi, 34, 35, 43
Kaygusuzlar, 35, 36, 46, 48
Kefeli, 25, 39
Kelebek, 101
Kelebekmezarı, 43
Kemer, 102
Keneli, 21
Kepenklik, 96
Kestanelik, 43
Kırcaarslan, 45, 46, 50, 51, 52, 55, 56, 57, 59, 60
Kırka, 4, 44, 58, 59, 60, 73, 81, 83, 84, 85, 87
Kışladağı, 90, 91, 92
Kızan, 33
Kızılcaköy, 61, 66, 67, 69
Kızılcasöğüt, 73, 79, 80, 82, 83
Kızılcaviran, 79, 80
Kızıldağ, 8, 37
Kızılin, 36, 50
Kızıltaş, 45, 48, 53, 54, 71, 72
Kızkulesi, 45, 51, 55, 57
Kızviran, 10
Kilgediği, 48
Kinlik, 96
Kocaeli, 1, 5, 43
Kocaeli Grubu, 1, 5
Kocaeli Grubu (Mürettep Tümen), 1

Kocatepe, 22, 23, 26, 27, 39, 42, 45
Kokluva, 102
Kompınar tepesi, 48
Kömürtepe, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 47
Köprülü, 58, 59, 60, 62, 65
Köroğlu Kalesi, 10
Kula, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98
Kurmay Başkanı Muharrem Mazlum Bey, 102
Kurmay Yüzbaşı Kamil Bey, 53, 74, 75, 103
Kurugöl, 24
Kuşdemir, 73, 79, 80, 81
Kuyucuk, 87, 88
Küçük Asya, 105, 106, 107
Küçükhöyük, 52, 58, 59, 60, 61, 62
Kürkçüdüzü, 24
Kütahya, VI, 58, 63, 65, 69, 70, 107, 108
M
Mahmara, 23, 25, 27, 31, 36, 39, 41, 42, 50
Mahmutağa, 95
Mahmutköy, 23, 37, 38, 40
Mandıraköyü, 37
Mangaldağı, 107, 108
Manisa, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 105, 110
Manisadağı, 100
Mantartepe, 44, 46
Mareşal Fevzi, 1, 100, 104
Marmara, 11, 12, 14, 15, 99
Menderes, 10, 44, 101
Meriç, 1
Mezartepe, 107
Murat dağlarının, 71, 76
Müfahham, 94
Münadi, 98, 100
Mürettep Tümen, V
N
Nazilli, 43
Nezirköy, 33
Nezirköy bölgesinde, 33
Nif, 100, 101, 102, 103
Nuh, 36, 39, 41
Nurettin Paşa, 16, 21, 23, 87
Nusuhçal, 107
O
Oğlanmezarı, 60
Oluklutepe, 24
Omogorden sırtları, 46
Ortaköy, 43, 44, 98
Otluktepe, 34, 36, 48
Ö
Ömerçavuş, 36
P
Papulas, 106
Paradiso, 103
Paris, 13
Paşacık, 22, 61, 75, 76, 79
Paşaköy, 45, 46, 59, 60
Pazarağaç, 17, 22
Pazarcık, 106
Porsuk, 1, 2, 3, 4
Pozan, 33
R
Resulbaba, 24, 60, 62, 109
Reşadiye, 58, 59
Rum, 103, 104
Rumeli, 12, 14, 110
Rus, 8, 16
S
Sakartepe, 34, 39, 47, 48, 49, 52, 53, 55, 56, 60
Sakarya, 1, III, VI, 1, 2, 3, 5, 6, 9, 17, 19, 20, 54, 104, 107, 108
Sakarya Meydan Muharebesi, 1, 2, 17, 19, 108
Salihli, 93, 95, 96, 97, 98, 99
Samanlıdağı, 10
Sandıklı, 6, 10, 21, 22, 35, 36, 39, 41, 43, 44, 46, 51, 57, 58, 59
Saraycık, 90, 91, 92, 93, 94
Sarayköy, 4, 82, 105
Sattepe, 66, 67, 68, 69, 71, 72
Savran, 24, 25, 27, 31, 34, 36, 46, 50, 51, 53, 54, 58, 59
Selevir, 22, 33
Seydiköy, 102, 103
Seydisultan, 33, 37
Seyitgazi, 4, 9, 107
Silgisaray, 61, 67

Sinanpaşa, 19, 34, 35, 43, 44, 45, 55, 56, 58, 59, 60, 61
Sinanpaşa ovası, 56, 59
Sincanlı ovaları, 58
Sinirköy, 22, 23, 24, 36, 38, 39, 41, 43, 44, 45, 46, 59
Sivas, 1, 44
Sivritepe, 48, 50, 52, 55, 56, 57, 62, 78
Söğüt, 4, 73, 106
Söğütlü, 90, 91
Subaşı, 95
Sultanoluğu, 72, 75, 76, 78
Surgun, 86, 87, 88, 89
Susuz, 43, 71
Susuzören, 73
Süğlün, 9
Ş
Şevbeyli, 33
Şuhut, 6, 10, 22, 23, 25, 33, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 61
T
Tabaklar, 69, 72, 73, 79, 80, 83, 84, 85, 87
Takmak, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94
Tanastepe, 23, 24, 33, 34, 35, 36, 45, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58
Taşlıktepe, 50
Tazılar, 61, 63, 64, 65, 66, 67, 109
Teberoğlan, 10, 60
Teberoğlan gediği, 10, 60
Tekeoğlu, 90, 91, 98
Tezekliyayla, 43
Tilkikırıbeli, 4, 10, 109
Tokatlı, 22
Toklusivrisi, 34, 43, 44, 60, 61, 64, 65, 66, 67, 69, 75, 109
Torbalı, 102, 110
Toydemir, 107
Trikopis, 49, 52, 106
Turgutlu, 100, 101
Türbetepe, 107
Türk İstiklal Savaşı, 110
Türkiye, 2, 3, 5, 7, 8, 12, 13, 14, 15, 19, 22, 23, 33, 37, 39, 41, 100, 101, 103
U
Ulukaya, 43
Ulupınar, 33
Urla, 102, 103
Uşak, III, VI, 2, 4, 10, 34, 43, 44, 54, 61, 65, 66, 67, 69, 70, 72, 73, 76, 77, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 93, 95, 97, 106
Uzunpınar, 33, 37
Ü
Üçtepeler, 41
V
Viranköy, 94
Y
Yakacık tepeleri, 24
Yakasinek, 22
Yamak, 108
Yapraklı yaylası, 42
Yarbay Halis Bey, 1, 72
Yarbay Naci, 1, 25, 37, 57, 78
Yaşköy, 44
Yenice, 69, 73, 76, 77, 79, 86
Yenişehir, 90, 91, 92
Yıldız, 107
Yunan, 1, 4, 6, 9, 14, 16, 45, 48, 53, 62, 65, 66, 69, 97, 100, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110
Yunanistan, 12, 13, 15, 16, 103, 105
Yüzbaşı Fettah Bey, 102
Yüzbaşı Necati Efendi, 19, 20
Z
Zafergazi, 68
Zincirli, 100

KAYNAKLAR

Arşiv

Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi

Kara Kuvvetleri Komutanlığı Emeklilik Şubesi Arşivi.

Milli Savunma Bakanlığı Arşiv Müdürlüğü

Telif Eserler

GÖRGÜLÜ, İsmet; Türk Harp Tarihi Derslerinde Adı Geçen Komutanlar, Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, Ankara 1983.

Köylerimiz, İçişleri Bakanlığı İller İdaresi Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1968.

Kurtuluş, Kuruluş, Cumhuriyet, Ankara Ticaret Odası Yayınları, Mart 2003.

ÖKSE, Necati; - BAYCAN Nusret; SAKARYALI; Salih; Türk İstiklal Harbi'ne Katılan Tümen ve Daha Üst Kademelerdeki Komutanların Biyografileri, Gnkur. ATASE Bşk.lığı Yay., Ankara 1989.

Türkiye Mülki İdare Bölümleri, TC İçişleri Bakanlığı İller İdaresi Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1985.

Türkiye Mülki İdare Bölümleri, Belediyeler, Köyler, TC İçişleri Bakanlığı İller İdaresi Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2002.

UMAR, Bilge; Türkiye'deki Tarihsel Adlar; ANKA Ofset A.Ş., İstanbul 1993.

Sözlük ve Ansiklopediler

PAKALIN, Mehmet Zeki; Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1993.

SOYASLAN, Hilmi; Askeri Terimler Sözlüğü, Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, İstanbul 1971.

Türk Ansiklopedisi, C.21, Milli Egitim Bakanlığı Yayınları, Ankara 1974.

Türk Ansiklopedisi, C.24, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara 1976.

Türkçe Sözlük, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Dil Kurumu Yayınları, C.1, Ankara 1988.

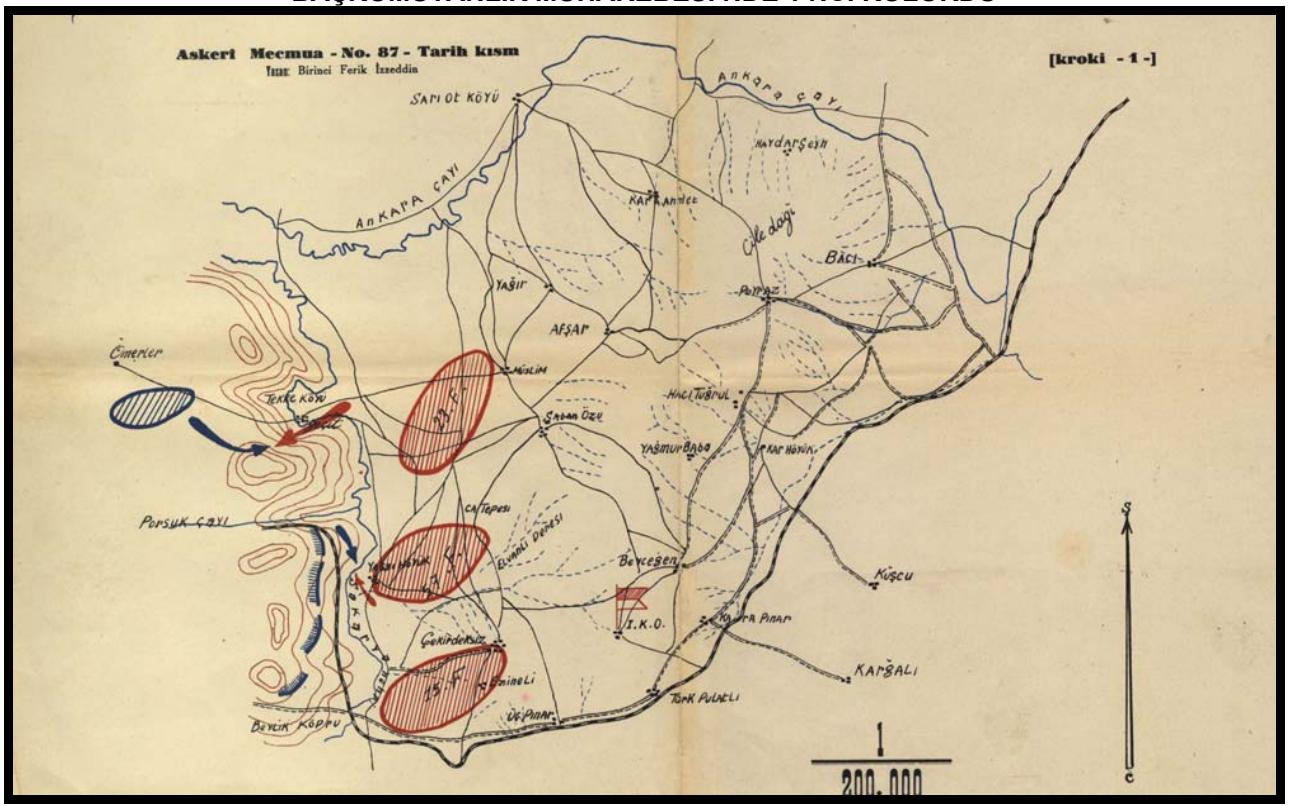
İnternet

www.karaadillilisesi.com/yerleşim1...

EKLER

KROKİ-1

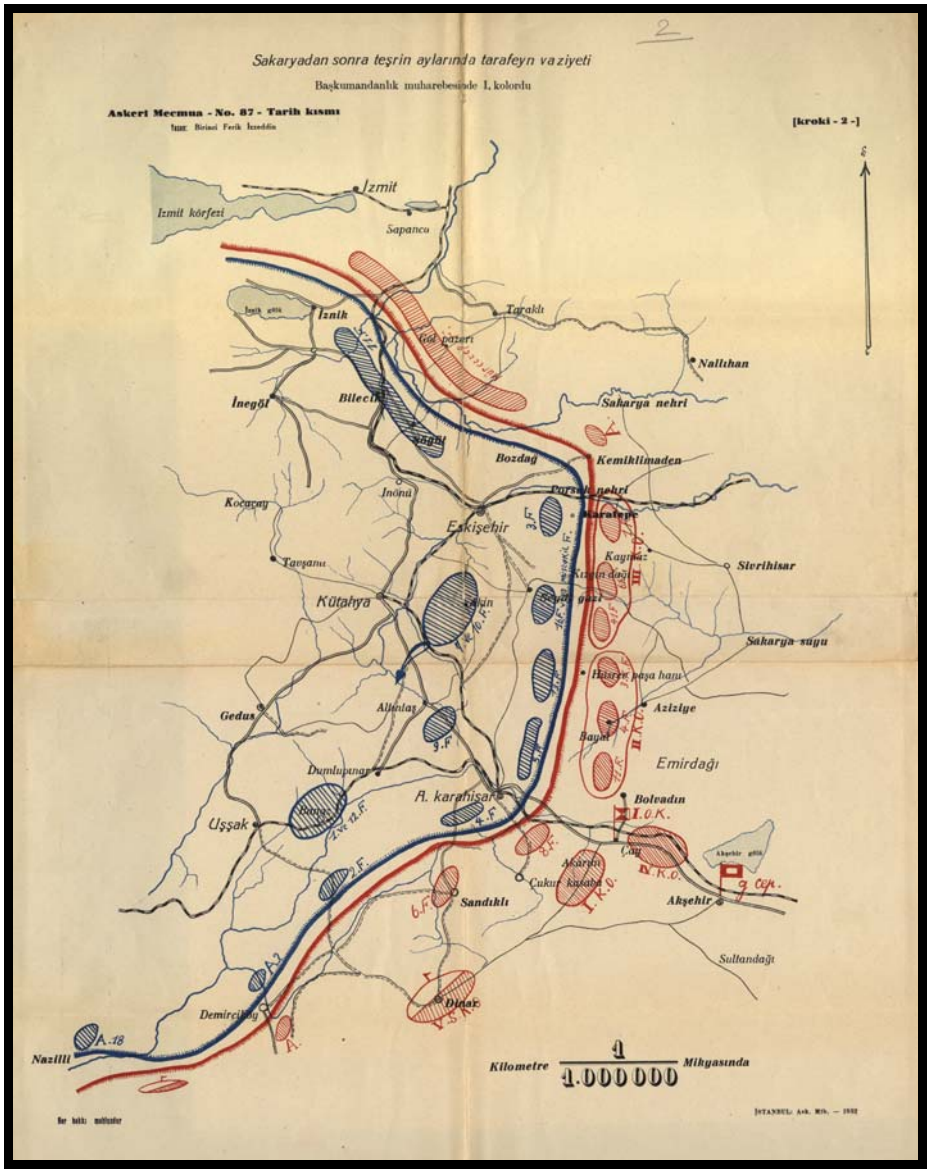
BAŞKOMUTANLIK MUHAREBESİ'NDE 1 NCİ KOLORDU

Türk birlikleri
Yunan birlikleri

KROKİ-2

SAKARYA MUHAREBESİ'NDEN SONRA EKİM VE KASIM AYLARINDA HER İKİ TARAFIN DURUMU

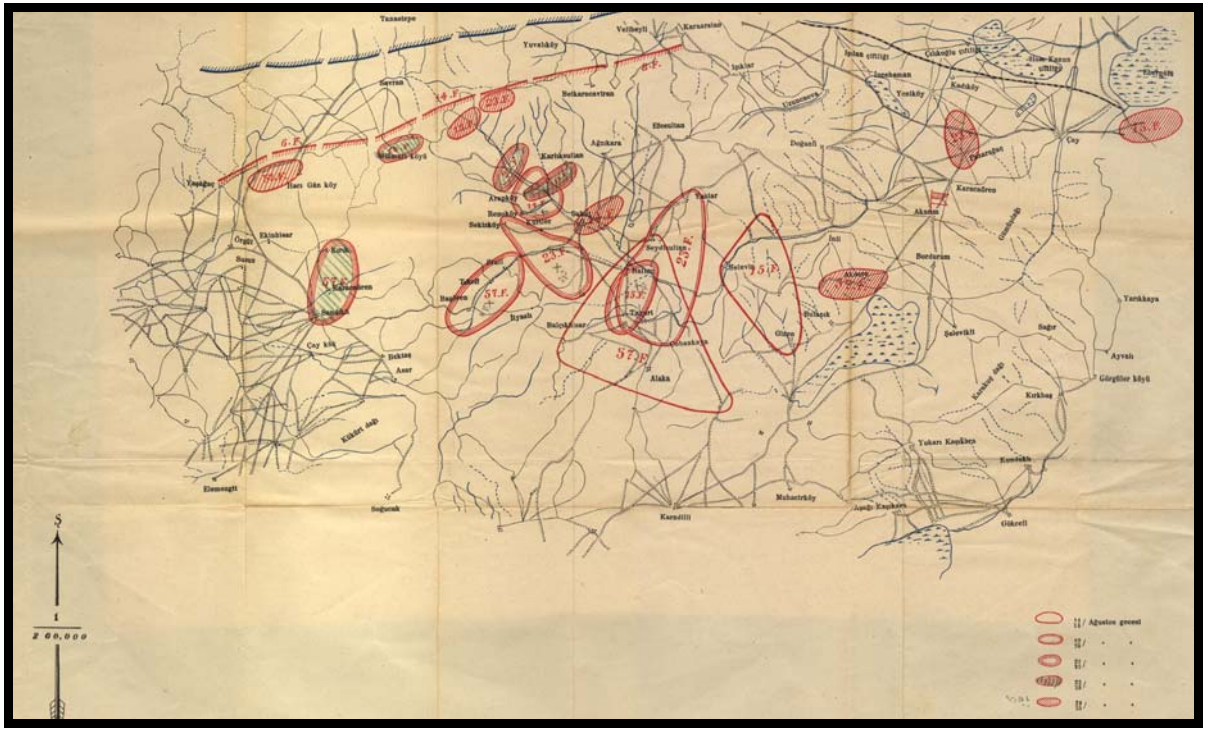

Türk birlikleri

Yunan birlikleri

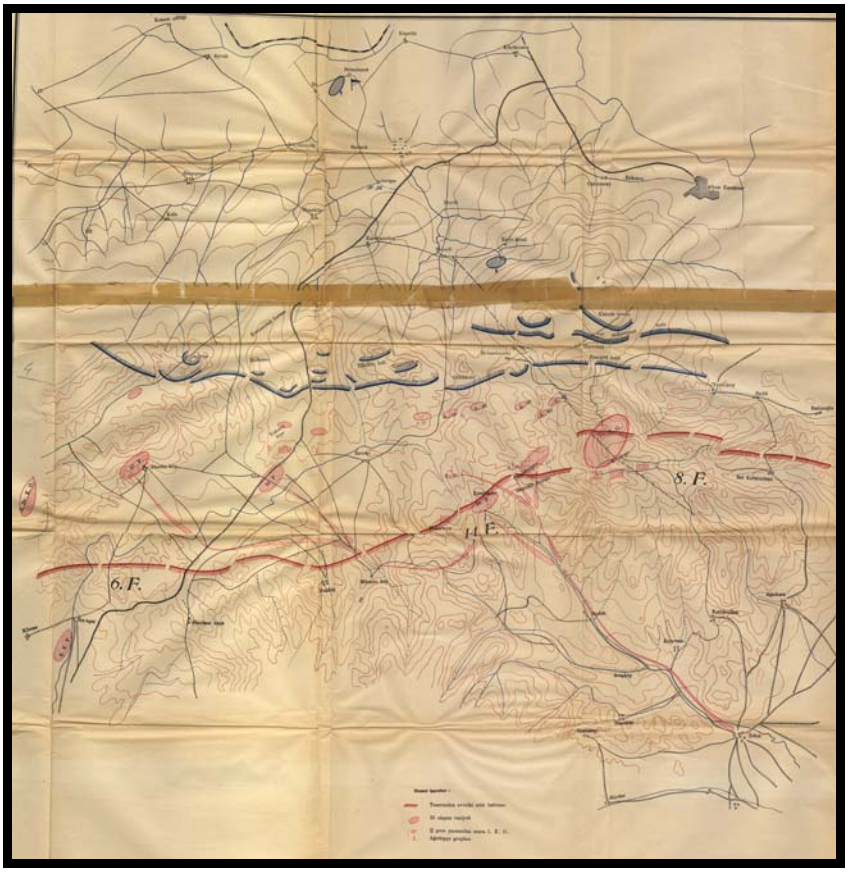
KROKİ-3

BAŞKOMUTANLIK MUHAREBESİ'NDE 1 NCİ KOLORDU: 1 NCİ KOLORDUNUN CEPHEYE YAKLAŞMASI

KROKİ-4

BAŞKOMUTANLIK MUHAREBESİ'NDE 1 NCİ KOLORDUNUN TAARRUZA HAZIRLIK BÖLGELERİNE GİRİŞİ

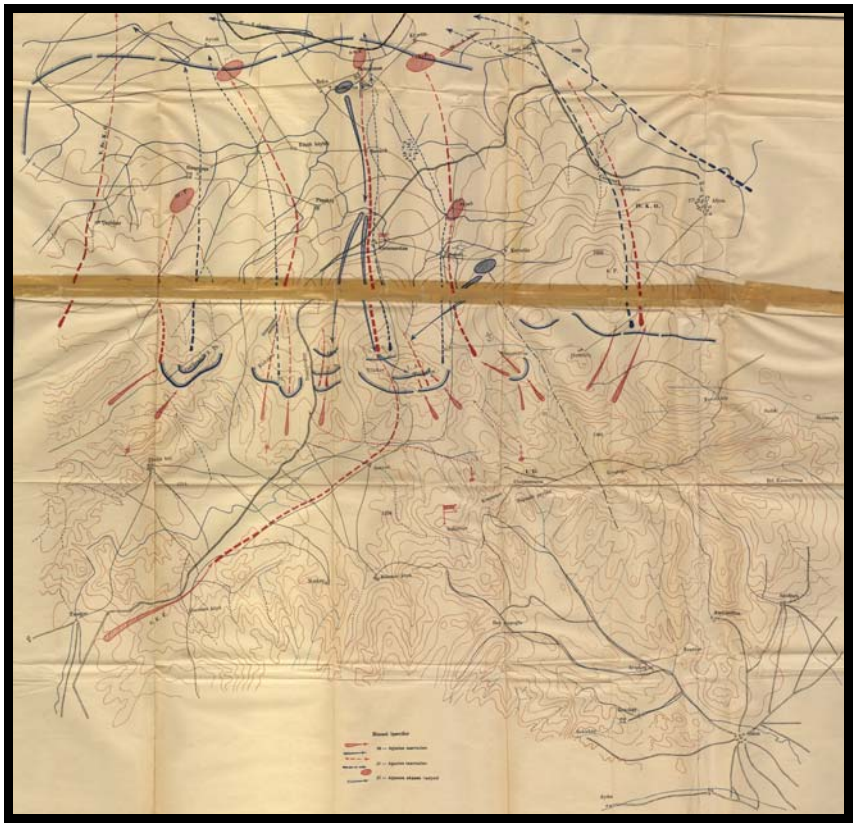

Türk birlikleri

Yunan birlikleri

KROKİ-5

BAŞKOMUTANLIK MUHAREBESİ'NDE 1 NCİ KOLORDUNUN 26 VE 27 AĞUSTOS MUHAREBELERİ

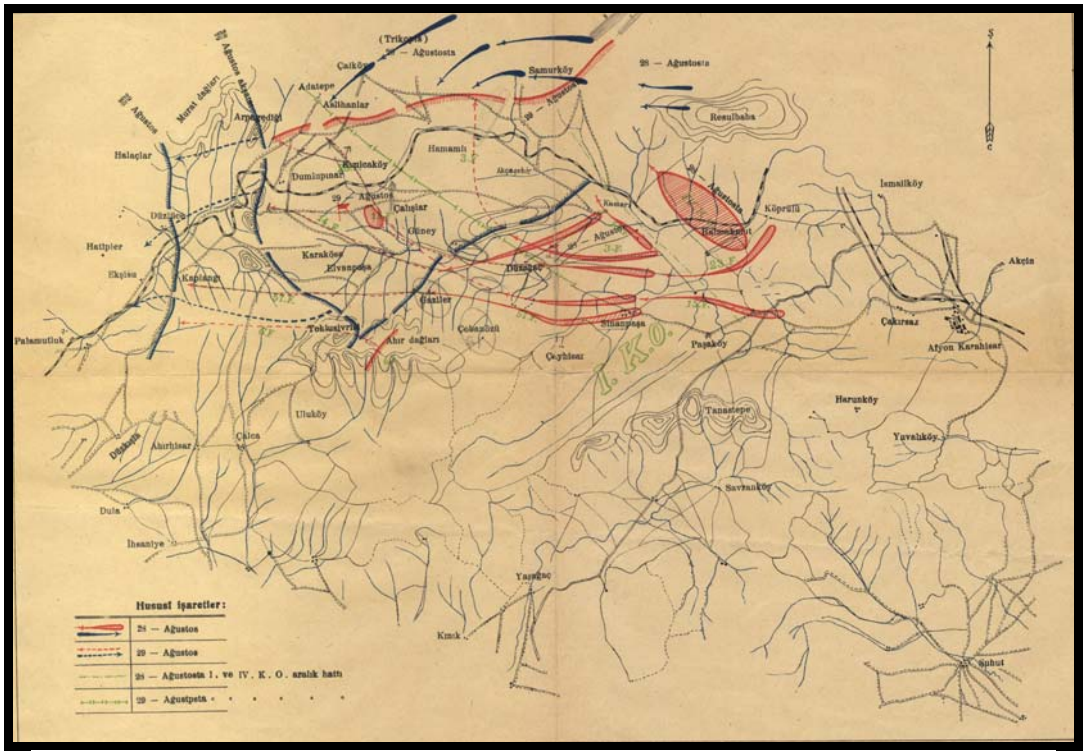

Türk birlikleri

Yunan birlikleri

KROKİ-6

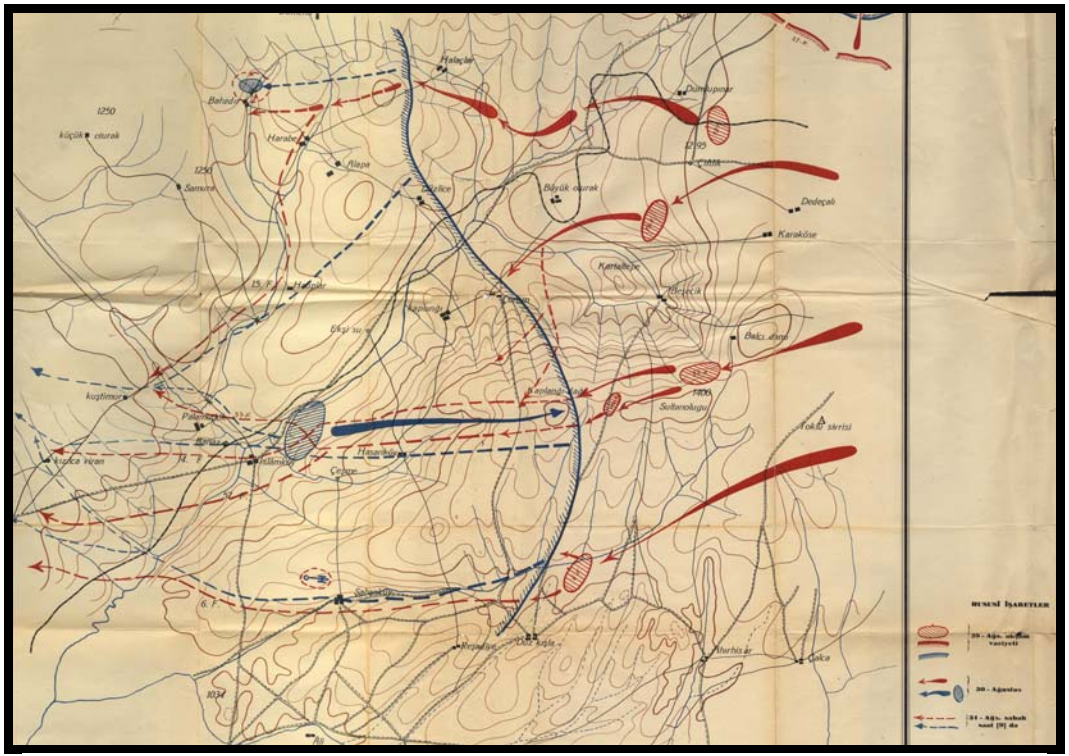
BAŞKOMUTANLIK MUHAREBESİ'NDE 1 NCİ KOLORDUNUN 28 - 29 AĞUSTOS MUHAREBELERİ

Türk birlikleri Yunan birlikleri

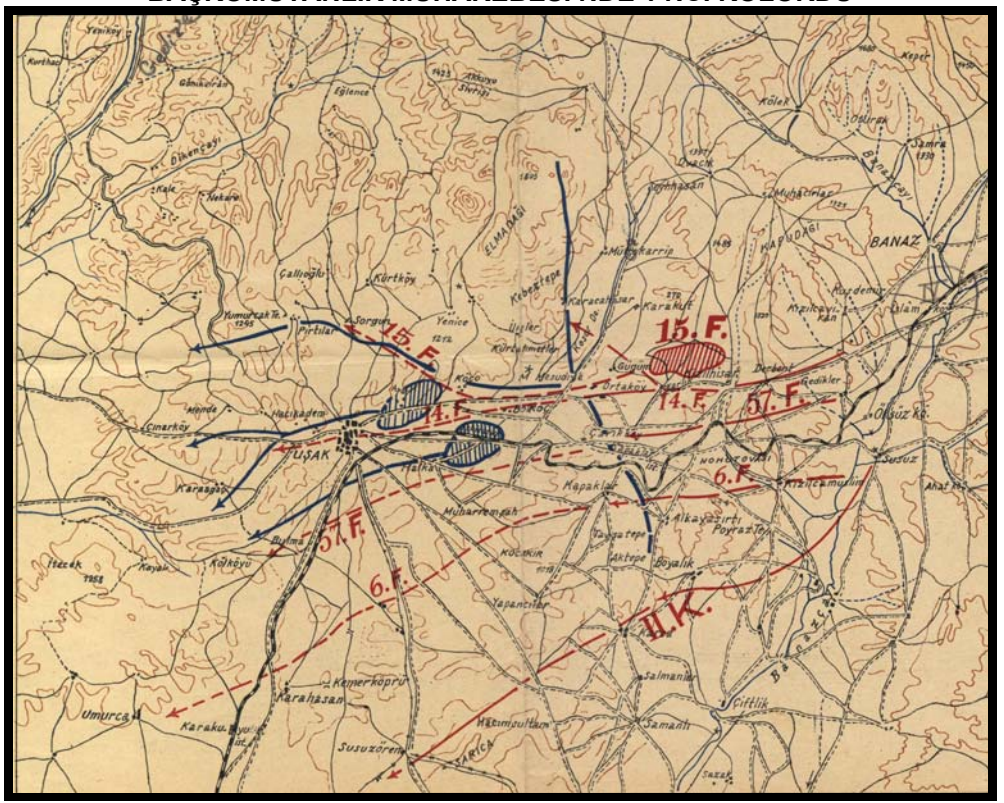
KROKİ-7

BAŞKOMUTANLIK MUHAREBESİ'NDE 1 NCİ KOLORDUNUN 30 VE 31 AĞUSTOS MUHAREBELERİ

KROKİ-8

BAŞKOMUTANLIK MUHAREBESİ'NDE 1 NCİ KOLORDU

KROKİ-9

BAŞKOMUTANLIK MUHAREBESİ'NDE 1 NCİ KOLORDU

